

*Цим посібником засвідчую подяку
своєму Вчителеві, науковому керівникові,
завідувачеві кафедри української мови -
професорові **Терлаку Зеновію Михайловичу**,*

з нагоди його 60-літнього ювілею.

Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української мови

Галина Кутня

СИНТАКСИС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Частина I Словосполучення і просте речення

Навчально-методичний посібник

для студентів денної форми навчання
зі спеціальностей «слов'янські мови»,
«арабська, перська, японська мови»

Львів
2013

УДК 808.3–5
ББК 81.2УК–923

Рецензенти:

Кочан І. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка;

Товкало М. Я., кандидат філологічних наук, доцент кафедри освітньої політики Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Відповідальний редактор:

Терлак З. М., кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка.

*До друку рекомендувала Вчена рада філологічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 14 березня 2012 р.)*

Кутня Г.

Синтаксис сучасної української мови. Ч. І: Словосполучення та просте речення / Галина Кутня. – Львів, 2013. – 178 с.

Посібник рекомендований для роботи на практичних заняттях із синтаксису сучасної української літературної мови зі студентами спеціальностей «слов'янські мови», «арабська, перська, японська мови». Містить перелік важливих для засвоєння курсу тем та питань до них, рекомендовану літературу, систему практичних завдань, схеми аналізу словосполучення та простого речення, контрольні питання, зразки підсумкових тестів, а також термінологічний додаток-довідник. Поряд із традиційними завданнями та питаннями запропоновано і такі, які відображають новітні тенденції у вивченні синтаксичних одиниць та явищ.

УДК 808.3–5
ББК 81.2УК–923

© Кутня Галина, 2013

ЗМІСТ

Передмова.....	7
Програма із синтаксису словосполучення і простого речення сучасної української мови	9
Рекомендована література.....	13

ТЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Змістовий модуль I. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Основні синтаксичні одиниці. Типи синтаксичного зв'язку. Словосполучення в системі інших одиниць. Семантико-структурні типи словосполучень	23
<i>Література</i>	27
Аналіз підрядних і сурядних словосполучень	29
<i>Література</i>	38
Контрольні питання.....	39
Тестові завдання.....	41

Змістовий модуль II. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

Речення як основна синтаксична одиниця. Просте речення. Аспекти вивчення речення. Семантико-синтаксичний аналіз речення	48
<i>Література</i>	54
Класифікація речень за комунікативними та структурно- граматичними особливостями. Загальний синтаксичний аналіз простого речення	56
<i>Література</i>	66
Двоскладне речення. Головні члени речення	68
<i>Література</i>	79
Другорядні члени речення.....	81
<i>Література</i>	104
Односкладні речення	106
<i>Література</i>	112

Неповні речення. Нечленовані структури	115
<i>Література</i>	124
Контрольні питання	125
Тестові завдання:	128
до теми «Загальний синтаксичний аналіз простого речення»	128
до теми «Головні члени речення»	131
до теми «Другорядні члени речення»	135
до теми «Односкладні речення»	141
до теми «Неповні речення»	143
 Схема та зразок аналізу підрядних та сурядних словосполучень	 146
Схема та зразок аналізу простого речення	148
Термінологічний додаток-довідник	151

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник рекомендований для роботи на практичних заняттях із дисципліни «синтаксис сучасної української літературної мови» для студентів-словесників, які отримують дві спеціальності – філолога іноземної мови (слов'янських, арабської, перської, японської) та української.

Основна мета курсу – сформувати у студентів систематизовані знання про традиційні та нові підходи у класифікації й аналізі синтаксичних категорій, явищ, одиниць. Відтак у результаті вивчення предмету студент повинен:

- **знати** основні поняття синтаксису, володіти термінологією;
- **розуміти** синтаксичну структуру української мови як систему, для компонентів якої характерні певні типи зв'язків і відношень;
- **орієнтуватися** в сучасних синтаксичних теоріях та підходах у вивченні синтаксичних одиниць;
- **вміти виокремлювати** з речень словосполучення та всебічно їх **характеризувати** (за структурою, семантичною спаяністю компонентів, типом і способом зв'язку, за частиномовною належністю головного слова, за семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами);
- **вміти робити** загальний синтаксичний аналіз простих речень за комунікативними та структурно-граматичними особливостями;
- **вміти визначати та аналізувати** головні та другорядні члени речення за структурою та граматичними особливостями.

Програма курсу відображає академічний підхід у кваліфікації синтаксичних категорій сучасної української мови з елементами порівняльного та зіставного аналізів, спрямованого на усвідомлення власне українських граматичних ознак, з одного боку, та загальнослов'янських або ж ширше – загальномовних, з іншого боку. Питання та завдання укладено з урахуванням надбань української та європейської лінгвістичної науки, з опорою на традиційне трактування основних понять граматики.

Посібник містить 9 тем із синтаксису словосполучення та простого речення, які об'єднані у два змістові модулі. У кожній темі подано перелік теоретичних питань та практичний блок завдань. Рекомендовану літературу розміщено у двох блоках: 1) загалом до курсу, розмежовану на основну та додаткову (підручники та посібники, монографії, статті, автореферати), 2) до кожної з тем. У кінці змістових модулів міститься перелік контрольних питань і тестових вправ.

Матеріал, який ліг в основу завдань, відібрано здебільшого з художньої літератури, меншою мірою використано речення розмовного, публіцистичного та наукового стилів. У добірці до посібника-практикуму залучено твори різних літературних періодів та жанрів XIX–XXI ст., зокрема Х. Алчевської, Б.-І. Антонича, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Винниченка, Ірини Вільде, М. Вінграновського, П. Воронька, О. Гончара, П. Грабовського, Є. Гуцала, О. Довженка, О. Донченка, І. Драча, С. Журавовича, Н. Забіли, П. Загребельного, О. Кобилянської, Л. Костенко, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, П. Куліша, Є. Маланюка, Марка Вовчка, Ю. Мушкетика, І. Нечуя-Левицького, О. Олеся, Б. Олійника, Остапа Вишні, Д. Павличка, Панаса Мирного, О. Пахльовської, Л. Перлулайнен, В. Підмогильного, М. Рильського, М. Савки, В. Симоненка, Р. Скиби, А. Содомори, М. Стельмаха, В. Стуса, В. Сосюри, П. Тичини, Гр. Тютюнника, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка, В. Шевчука, В. Шкляра, Ю. Яновського, Л. Яновської та інших, а також афоризми Г. Сковороди.

У посібнику вміщено схеми синтаксичного аналізу словосполучення і простого речення (зі зразками виконання завдань), а також термінологічний додаток-словник, у якому в алфавітному порядку подано ключові поняття з тлумаченнями та прикладами, які мають радше не навчальний, а довідковий характер, тому не претендують на чітку систематизацію.

ПРОГРАМА ІЗ СИНТАКСИСУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(словосполучення і просте речення)

Змістовий модуль 1. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

- **Предмет і об'єкт синтаксису. Синтаксичні одиниці. Типи синтаксичних зв'язків та їх особливості**

Різні підходи до аналізу синтаксичних одиниць. Основні синтаксичні одиниці. Типи зв'язку між синтаксичними одиницями: підрядний, сурядний, предикативний, напівпредикативний. Різновиди підрядного зв'язку: прислівний, детермінантний.

- **Словосполучення як синтаксична одиниця**

Ознаки словосполучення в порівнянні зі словом і реченням. Різні підходи до розуміння обсягу словосполучення. Словосполучення у трактуванні І. Кучеренка. Типи синтаксичного зв'язку в словосполученні. Особливості сурядних і підрядних словосполучень. Типи словосполучень за структурою: елементарні / неелементарні (прості / складні). Типи словосполучень за семантичною спаяністю компонентів: синтаксично вільні / синтаксично зв'язані (нерозкладні). Характеристика підрядних словосполучень за частиномовною належністю опорних компонентів: субстантивні (іменникові), ад'єктивні (прикметникові), нумеральні (числівникові), прономінальні (займенникові), вербальні (дієслівні), адвербіальні (прислівникові). Способи синтаксичного зв'язку в підрядних словосполученнях. Узгодження і його різновиди: повне і неповне; власне граматичне, умовно-граматичне, смислове, асоціативно-граматичне. Кореляція та тяжіння як різновиди узгодження. Керування і його різновиди: сильне / слабе, посереднє / безпосереднє (прийменникове / безприйменникове), одиничне / подвійне, варіантне. Прилягання як спосіб зв'язку. Поняття «відмінкового прилягання». Семантико-синтаксичні відношення між компонентами підрядного словосполучення: атрибутивні, об'єктні, обставинні (часу, місця, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, умови); особливості апозитивних

та комплексивних відношень. **Сурядні словосполучення.** Виокремлення з тексту та аналіз підрядних і сурядних словосполучень.

Змістовий модуль 2. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

- **Речення як основна синтаксична одиниця, його ознаки. Аспекти вивчення речення в сучасному мовознавстві**

Визначення речення як основної синтаксичної одиниці. До історії терміна «речення».

Характеристика основних ознак речення: комунікативності; предикативності; модальності (реальна / ірреальна, об'єктивна / суб'єктивна); **різновиди суб'єктивної модальності (розповідна, бажальна, питальна, умовна, спонукальна, гіпотетична, переповідна);** способи вираження модально-часових значень речення; семантичної та граматичної завершеності; інтонаційної оформленості.

Аспекти вивчення речення: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний. Семантико-синтаксичні особливості речення. Синтаксеми як компоненти семантико-синтаксичної структури. Первинні та вторинні синтаксеми; валентно зумовлені і детермінантні, факультативні (напівоблігаторні) компоненти. Предикатні, суб'єктні, об'єктні синтаксеми. Адвербіальні, означальні, модальні детермінанти. Комунікативний підхід в оцінюванні речення як одиниці мовлення. Речення як висловлювання. Засоби формування висловлювання: порядок слів, інтонація, фонетичні засоби – логічний (фразовий) наголос, паузи (цезури); **лексико-граматичні засоби. Актуальне членування речення. Поділ на синтагми. Комунікативна прагматика.**

- **Класифікація простих речень за комунікативними та структурно-граматичними особливостями**

Аспекти аналізу простих речень. Комунікативні особливості простих речень. Класифікація речень за модальністю: стверджувальні / заперечні. Різновиди заперечних речень: загальнозаперечні і частковозаперечні; граматичні засоби вираження заперечення. Класифікація речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Різновиди питальних речень: власне питальні (загальнопитальні / частковопитальні), питально-риторичні і

питально-спонукальні речення. Класифікація речень за емоційно-експресивним забарвленням: неокличні / окличні.

Поняття членованості простого речення. Нечленовані речення: мовознавчі погляди, термінологія, різновиди. Комунікативні типи нечленованих речень: стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, етикетні формули.

Структурно-граматичні особливості простих речень: двоскладні / односкладні; поширені / непоширені; повні / неповні; неускладнені / ускладнені.

- **Двоскладне речення. Типи підметів і присудків, способи їх вираження**

Особливості зв'язку між головними членами речення: тип зв'язку (предикативний) і способи зв'язку (координація, співвияв, співположення).

Диференційні ознаки підмета як головного члена речення. Типи підметів за структурою (прості та складені) та за морфологічним способом вираження. Засоби ускладнення простого підмета. Особливості складеного підмета. Різновиди синтаксично зв'язаних словосполучень у функції підмета.

Диференційні ознаки присудка як головного члена двоскладного речення. Простий дієслівний присудок. Способи його вираження. Ускладнені форми простого дієслівного присудка. Неузгоджені форми присудка. Складені присудки: дієслівний, іменний, прислівниковий. Ускладнені форми складеного дієслівного присудка. Комбіновані форми присудка. Питання про складний (подвійний, дуплексивний) присудок: проблеми виділення та аналізу.

- **Односкладні речення та їх різновиди**

Семантико-структурні особливості односкладних структур. Класифікація односкладних речень у сучасному українському мовознавстві. Аналіз односкладних структур, у яких головний член формально співвідносний із присудком: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні. Характеристика односкладних речень, у яких головний член формально співвідносний із підметом: номінативні, генітивні, вокативні. Труднощі, пов'язані з виділенням та розмежуванням односкладних повних та двоскладних неповних речень.

- **Другорядні члени речення. Їх типи та способи вираження**

Семантико-граматичні ознаки другорядних членів речення, їх морфологічний спосіб вираження. Морфологізовані й неморфологізовані другорядні члени речення.

Означення. Узгоджені та неузгоджені означення; способи їх вираження. Прикладка як різновид означення. Поширені означення.

Додаток. Прямі та непрямі додатки; морфологізовані та неморфологізовані; способи їх вираження. Інфінітивний додаток. Різновиди додатків щодо їхньої залежності: придієслівні, присубстантивні, приад'єктивні, приадвербіальні.

Обставина. Семантичні типи обставин: способу дії, міри і ступеня, часу, місця, мети, причини, умови, допусту; морфологічний спосіб їх вираження.

Проблемні випадки аналізу другорядних членів речення (розмежування неузгоджених означень і присубстантивних додатків; непрямих додатків і неморфологізованих обставин, неморфологізованих обставин і неузгоджених означень). Синкретичні значення другорядних членів речення. Причини синкретизму.

- **Неповні речення та їх різновиди**

Критерії розмежування повних і неповних речень. Різновиди неповних речень: власне неповні речення (ситуативно неповні, контекстуально неповні) та еліптичні. Структурно-граматичні різновиди неповних речень: двоскладні речення з пропущеним підметом; двоскладні речення з пропущеним присудком; односкладні речення з пропущеним головним членом речення або його частиною; речення з пропущеним додатком; речення з пропущеними обставиною та означенням; речення з пропущеними кількома членами. Незакінчені (обірвані) речення. Парцельовані структури. Питання про нечленовані структури (слова-речення, комунікати) як особливий тип висловлювання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. *Вихованець Р. І.* Граматика української мови: Синтаксис. – К., 1993.
2. *Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І.* Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. – К., 1989.
3. *Дудик П. С., Прокопчук Л. В.* Синтаксис української мови. – К., 2010.
4. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова. – К., 1984.
5. *Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови. – Ч. 2. – Синтаксис. – К., 1965.
6. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. – К., 1951. – Т. 2: Синтаксис.
7. *Слинько І. І., Гуйванюк В. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
8. Сучасна українська літературна мова / М. Плющ, С. Бевзенко, Я. Грипас та ін. / За ред. М. Плющ. – К., 1994.
9. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. Білодіда. – К., 1972.
10. Сучасна українська мова: Синтаксис / За ред. О. Пономаріва. – К., 1994.
11. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – К., 2004.

Додаткова:

Підручники, посібники:

1. *Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В.* Сучасна українська мова. Синтаксис. – К., 2005.
2. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П.* Граматика української мови. – К., 1982.
3. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису. – К., 1992.
4. *Дорошенко С. І.* Граматична стилістика української мови. – К., 1985.
5. *Дудик П. С.* Із синтаксису простого речення. – Вінниця, 1999.
6. *Дудик П. С.* Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення. Еквіваленти речення). – К., 1973.

7. *Загнітко А.* Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк, 2007.
8. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. – Донецьк, 1996.
9. *Загнітко А. П.* Основи українського теоретичного синтаксису. – Ч. 1. – Горлівка, 2004.
10. *Іваницька Н. Л.* Двоскладне речення в українській мові. - К., 1986.
11. *Іваницька Н. Л.* Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К., 1989.
12. *Іваницька Н. Л.* Теоретичний синтаксис української мови. Формально-граматична структура простого речення. Ч. 1. – Вінниця, 1999.
13. *Кадошцева Л. О.* Українська мова: Синтаксис простого речення. – К., 1985.
14. *Каранська М.* У Синтаксис сучасної української літературної мови. – К., 1992.
15. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975.
16. *Христіанінова Р. О.* Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.

Монографії:

1. *Андерш Й. Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К., 1980.
2. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М.* Семантико-синтаксична структура речення. – К., 1983.
3. *Горяний В. Д.* Односкладні речення в українській мові. – К., 1983.
4. *Гуйванюк Н. В.* Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці, 1999.
5. *Дудик П. С.* Словосполучення в українській літературній мові. – К., 1998.
6. *Масицька Т. Є.* Граматична структура дієслівної валентності. – Луцьк, 1998.
7. *Мельничук О. С.* Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966.
8. *Менишиков І. І., Попова І. С.* Структура словосполучення в сучасній українській літературній мові. – Дніпропетровськ, 2000.
9. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій. – Луцьк, 2001.

10. *Плющ М. Я.* Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. – К., 1978.
11. *Плющ М. Я.* Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К., 1986.
12. *Удовиченко Г.М.* Словосполучення в сучасній українській літературній мові. – К., 1968.
13. *Швець І. Р.* Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові. – Одеса, 1972.

Статті:

1. *Андерш Й. Ф.* До питання про семантичну структуру речення (на матеріалі чеської та української мов // *Мовознавство*. – 1984. – №5. – С. 38–42.
2. *Андрієвська О. О.* Смислові чинники порядку слів у реченні // *Філологічний збірник Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка*. – К., 1952. – № 4. – С. 77–83.
3. *Арват Н. М.* Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення // *Мовознавство*. – 1976. – № 4. – С. 38–45.
4. *Баландіна Н. Ф.* Предикатно-аргументне представлення семантики речення // *Мовознавство*. – 1992. – №2. – С. 60–65.
5. *Балко М.* Еволюція поглядів на статус і структуру цілісних словосполучень сучасної української мови // *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць*. Вип. 10. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 32–37.
6. *Балко М.* Цілісні словосполучення сучасної української мови у світлі теорії валентності // *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць*. Вип. 11. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Ч. 1. – С. 96–101.
7. *Баранник Д. Х.* Про один актуальний спосіб синтаксичної номінації // *Мовознавство*. – 2006. – №2–3. – С. 50–54.
8. *Бережан Л.* До питання про інфінітивні спонукальні речення // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. Вип. 3. – С. 185–188.
9. *Богатко В.* Неповні речення як складова синтаксичної будови української мови // *Наукові записки*. Серія філологічна. – Вип. 10. – Т. 1. – Вінниця, 2008. – С. 147–152.
10. *Бориц Е. Г.* Безособовість як особлива властивість граматичної особи // *Українська мова і література в школі*. – 1973. – № 11. – С. 34–38.

11. *Борищ Е. Г.* Односкладні речення // Українська мова і література в школі. – 2000. – Ч. 18. – С. 8–11.
12. *Брицин В. М.* Односкладні речення в українській мові: до питання їхнього дослідження // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 81–87.
13. *Вихованець І. Р.* Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності // Українська мова. – 2002. – №1. – С. 25–31.
14. *Вихованець І. Р.* Синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення // Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975. – С. 29–46.
15. *Вихованець Р. І.* Називний, орудний і знахідний відмінки у функції присудка // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 8. – С. 23–33.
16. *Вінтонів М. О.* До питання про керування як тип підрядного прислівного зв'язку // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. Серія філологія. Журналістика. Т. 1. Випуск 1. – Донецьк, 2006. – С. 23–29.
17. *Голоюх В. І.* Еліптичні речення з невербалізованими головними членами // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 21–26.
18. *Горпинич В. О.* Генітивні речення в українській мові // Українська мова. – 2009. – №3. – С. 3–9.
19. *Давидова Л. П.* Із спостереження над структурою і функціями субстантивних словосполучень // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 11. – С. 20–24.
20. *Дзюбак Н. М.* Комунікативні умови функціонування неповних речень у діалогічному мовленні // Система і структура східнослов'янських мов. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 237–242.
21. *Дуденко О.* Узагальнено-особові речення чи речення з узагальненим значенням? // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. Вип. 3. – С. 182–185.
22. *Дудик П. С.* Спонукальні речення і слова-речення // Українська мова і література в школі. – 1971. – №9. – С. 30–35.
23. *Дудик П. С.* Питальні речення і питальні слова-речення // Українська мова і література в школі. – 1975. – №1. – С. 26–36.
24. *Дудик П. С.* Про речення як синтаксичну одиницю // Наукові

- записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія "Філологія". – 1999. – № 1. – С. 78–80.
25. Дудик П. С. Словосполучення, сполучення слів і слово // Система і структура східнослов'янських мов. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 208–213.
 26. Дудик П. С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові // Дослідження з синтаксису української мови. – К., 1958. – С. 129–260.
 27. Дудик П. С. Сурядні словосполучення: основні питання теорії // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 3–9.
 28. Дудик П. С. Синтаксично нерозкладні речення, що виражають емоції // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 11. – С. 32–38.
 29. Єрмоленко С. Я. Категорія предикативності // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 5–11.
 30. Загнітко А. Доцентрово-відцентрові тенденції в сучасній термінології синтаксису // Українська термінологія і сучасність. – К., 2007. – С. 3–7.
 31. Загнітко А. Український інфінітив у структурі простого речення: типологія функцій і семантика // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 34. – Ч. I – С. 3–10.
 32. Загнітко А. П. Кваліфікаційні і класифікаційні ознаки підмета // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: Зб. наук. праць. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 17–20.
 33. Загнітко А. П. Позиційна модель речення і валентність дієслова // Мовознавство. – 1994. – № 2–3. – С. 48–56.
 34. Загнітко А. П. Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. – Вип. 13. – Рівне, 2005. – С. 3–7.
 35. Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 8. – С. 24–27.
 36. Іваницька Н. Л. Непоширене речення в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 2. – С. 31–35.

37. *Іваницька Н. Л.* Синтаксична структура двоскладного речення // Українська мова і література в школі. – 1986. – №1. – С. 36–41.
38. *Іваницька Н. Л.* Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка // Мовознавство. – 1985. – №1. – С. 39–43.
39. *Іваницька Н. Л.* Повнозначні слова української мови і прогнозування формально-граматичної і семантичної структури простого речення // Теоретичні проблеми граматики: Тематичний зб. наук. праць. – Донецьк: Дон ДУ, 1995. – С.71-81.
40. *Іваницька Н. Л.* Взаємна зумовленість форм головних членів двоскладного речення // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 10. – С. 28–34.
41. *Іваницька Н. Л.* Складений присудок як синтаксична структура // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 59–85.
42. *Іваницька Н. Л.* Трьохелементний присудок в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 1. – С. 16–24.
43. *Кадомцева Л. О.* Компоненти семантико-граматичної структури речення і поняття членів речення // Кадомцева Л.О. Українська мова. Синтаксис простого речення. – К., 1985. – С. 29–62.
44. *Каранська М. У.* Синтаксичні рівні, парадигми і моделі речень з погляду взаємовідношень // Вісник Київського університету. Сер. філології. – №13. – К., 1972. – С. 78–90.
45. *Козачук Г. О.* Підмети, виражені словосполученнями // Українська мова і література в школі. – 1982. – №1. – С. 36–39.
46. *Коструба П. П.* Поняття предикативності і проблема класифікації комунікативних одиниць мови // Проблеми синтаксису. – Львів, 1963. – С. 3–9.
47. *Кротевич Е. В.* О связях слов. – Львов, 1959. Перевидання: Кротевич Е. В. О связях слов // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротевич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 298–344.
48. *Кротевич Е. В.* Синтаксические отношения между членами словосочетания и членами предложения // Вопросы русского языкознания. – Львов, 1956. – Кн. II. Перевидання: Кротевич Е. В. Синтаксические отношения между членами словосочетания и

- членами предложения // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротеви́ч. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 239–268.
49. *Кротеви́ч Е. В.* Словосочетание как строительный материал предложения // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1955. – Кн. IV. Перевидання: Кротеви́ч Е. В. Словосочетание как строительный материал предложения // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротеви́ч. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 175–238.
50. *Кротеви́ч Е. В.* Управление как способ выражения синтаксических отношений // Вопросы русского языкознания. – Львов, 1958. – Кн. III. Перевидання: Кротеви́ч Е. В. Управление как способ выражения синтаксических отношений // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротеви́ч. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 282–297.
51. *Кротеви́ч Є. В.* Типи підрядного зв'язку між словами в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1954. – №2. Перевидання: Кротеви́ч Є. Способи вираження підрядного зв'язку // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротеви́ч. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 61–84.
52. *Кульбабська О.* Сучасні інтерпретації категорії предикації в мовознавстві // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 61–73.
53. *Курило О.* Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на –но, –то // Збірник секції граматики української мови. Кн. 1. – К., 1930.
54. *Кухар Н. І.* Факультативні компоненти у системі компонентів формально-граматичної структури речення // Наукові записки. Серія: Філологія. – Вінниця: Вид-во Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2006. – С. 80–84.
55. *Кучеренко І. К.* Предмет і об'єкт синтаксису // Українське мовознавство. – К., 1973. – № 1. – С. 28–34.
56. *Кучеренко І.* Лексичне значення прийменника // Мовознавство. – 1973. – №3. – С. 12–23. Перевидання: Кучеренко І. Лексичне значення прийменника // Актуальні проблеми граматики. – Львів, 2003. – С. 38–56.
57. *Кучеренко І.* Фразеологізм як об'єкт синтаксису // Українське

- мовознавство: Республіканський міжвідомчий збірник. – К., 1982. – №10. – С. 9–15. Перевидання: Кучеренко І. Фразеологізм як об'єкт синтаксису // Актуальні проблеми граматики. – Львів, 2003. – С. 58–66.
58. *Куц О. П.* Нечленовані речення з прихованим ствердженням та прихованим запереченням // Система і структура східнослов'янських мов. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 245–249.
59. *Мановицька А. Я.* Стилiстично зумовлене узгодження присудка з підметом // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 11. – С. 73–76.
60. *Москаленко Н. А.* Підмети, виражені словосполученням // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 9. – С. 23–33.
61. *Недбайло Л. І.* Структура підмета // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 46–59.
62. *Павлович М. В.* Безприйменникове керування // Українська мова і література в школі. – 1963. – №8. – С. 82–83.
63. *Піскун Г. О.* Складений присудок і його структурні типи // Синтаксична будова української мови. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 83–91.
64. *Піскун Г. О.* Складений підмет і його структурні типи // Синтаксична будова української мови. – К., 1968. – С. 73–83.
65. *Плющ Н. П.* Про один із засобів вираження суб'єктивної модальності речення // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 12. – С. 45–52.
66. *Понасенко І. С.* Ознаки сильного іменникового керування // Українське мовознавство. – К., 1985. – № 3. – С. 79–83.
67. *Рабанюк Л.* Поширюючі члени у структурі генітивних заперечних речень // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. – 2001. – Вип. 3. – С. 199–202.
68. *Русанівський В. М.* Форма умовного способу і вираження значення умови в реченні // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 6. – С. 42–48.
69. *Савицький М. П.* Український синтаксис з погляду діахронічної типології // Мовознавство. – 2006. – №2–3. – С. 45–49.

70. Сич В. Ф. Односкладні речення в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1964. – № 1 – С. 24–28.
71. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива // Українська мова і література в школі. – 1972. – №3. – С. 24–30.
72. Слинько І. І. Парадигматика простого речення (односкладне речення) – Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 22–29.
73. Слинько І. І. Типи простих речень // Українська мова і література в школі. – 1977. – №9. – С. 51–59.
74. Слинько І. І. Чи є односкладні речення? // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 48–53.
75. Снісаренко І. Інтерпретація природи інфінітивних речень у сучасних мовознавчих студіях // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (4) . – С. 167–170.
76. Терлак З. М. Ад’єктивні словосполучення в аспекті норми // Матеріали міжнародної славістичної конференції пам’яті Костянтина Трофимовича. – Львів, 1998. – С. 247–250.
77. Терлак З. М. Варіантне керування прикметників у сучасній українській мові // Мова і духовність нації. – Львів, 1989. – С. 131–132.
78. Терлак З. М. Предикативний номінатив і предикативний інструменталь в українській мові // Іван Огієнко: Незабутні імена української культури. – Львів, 1992. – С. 162–164.
79. Терлак З. Синтаксичні кальки в аспекті норми // Вісник Львівського університету. – Серія філол. 2004. – Вип. 34. – Ч.ІІ. – С. 493–500.
80. Федик О. Субстантивні словосполучення з родовим кількості // Українська мова і література в школі. – 1979. – №9. – С. 31–35.
81. Христіанінова Р. О. Вивчення односкладних речень у шкільному курсі синтаксису // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Зб. ст. – Вип. ІІ. – Москва-Запоріжжя, 1991. – С. 31.
82. Христіанінова Р. О. Про деякі труднощі синтаксичного аналізу речень зі структурою ”дієвідмінюване дієслово + інфінітив” // Лінгводидактичні студії і проблеми національної освіти: Зб. наук. тез. – Ч.І. – Бердянськ: БДП, 1993. – С. 11–12.
83. Чирва Г. М. Безособові речення // Українська мова і література в школі. –1974. – № 3. – С. 22–34.

84. *Шульжук К. Ф.* Повні і неповні речення // Українська мова і література в школі. – 1971. – №6. – С. 25-30.
85. *Ярещенко А. П.* Засоби вираження наказовості в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1971. – №6. – С. 32–36.

Автореферати:

1. *Болюх О. В.* Семантико-синтаксична структура безособового речення: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / АН України – К., 1992.
2. *Вінтонів М. О.* Типологія форм присудка в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1997.
3. *Дзюбак Н. М.* Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – К., 1999.
4. *Марченко Т. В.* Семантика й прагматика неповних речень в українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Луганськ, 2007.
5. *Межов О. Г.* Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / АН України, Інститут української мови. – К., 1998.
6. *Навчук Г. В.* Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Кіровоград, 2004.
7. *Пітель В. І.* Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Івано-Франківськ, 2000.
8. *Руденко Л. М.* Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАНУ Ін-т мовознавства. – К., 1996.
9. *Сушинська І. М.* Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філолог. наук: 10.02.01. – Дніпропетровськ, 2000.

Змістовий модуль I СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

ОСНОВНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ. ТИПИ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В СИСТЕМІ ІНШИХ ОДИНИЦЬ. СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ТИПИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Питання:

1. Предмет і об'єкт синтаксису. Зв'язок синтаксису з іншими дисциплінами.
2. Різні підходи до аналізу синтаксичних одиниць. Функціональний аналіз як домінантний напрям у характеристиці синтаксичних явищ. Основні синтаксичні одиниці.
3. Типи зв'язку між синтаксичними одиницями:
 - А) особливості сурядного зв'язку;
 - Б) особливості предикативного зв'язку. Поняття напівпредикативного зв'язку;
 - В) особливості підрядного зв'язку. Прислівний та детермінантний зв'язок.
4. Словосполучення як синтаксична одиниця, його характерні ознаки в порівнянні зі словом і реченням.
5. Різні підходи до розуміння обсягу «словосполучення». Словосполучення в трактуванні І. Кучеренка.
6. Типи синтаксичного зв'язку в словосполученні. Особливості сурядних і підрядних словосполучень.
7. Типи словосполучень за структурою: елементарні / неелементарні (прості / складні).
8. Типи словосполучень за семантичною спаяністю компонентів: синтаксично вільні / синтаксично зв'язані (нерозкладні).

Завдання 1. *Установити, котрі з поданих поєднань становлять словосполучення за традиційним підходом, обґрунтувати відповідь:*

I

1. Ледве прийшов. 2. Ніби посміхнулась. 3. Лише він. 4. Тільки навчання. 5. Уже вчимося. 6. Далєбі поспішає. 7. Чогось усміхнувся. 8. Прийшов був. 9. Така вродлива. 10. Геростратова слава. 11. Нога за ногою. 12. Здатен присоромити. 13. Що за дівчина! 14. І сміх і гріх. 15. Де згубили. 16. І дерева, і кущі. 17. Початок дня. 18. Мати час. 20. Сонце зайшло. 21. Якось відчуваємо. 22. Чорнобильська зона. 23. Гарденія жасминна. 24. Купівля-продаж. 25. Піфагорова теорема. 26. Дамоклів меч. 27. Бажання вчитися. 28. Ось закінчимо. 29. Чомусь спізнилися. 30. Притулитися де-небудь. 31. Не хотів, а сказав. 32. Можна зрозуміти. 33. Від «а» до «я». 34. Дуб-велетень. 35. Братик-і-сестричка.

II

1. Надто зухвало. 2. Варто підбадьорити. 3. Сказав наперекір. 4. Окрім магістрантів. 5. Деколи розквітають. 6. Дівчина наче мальва. 7. Кінський щавель. 8. Була вродливою. 9. Буде аналізувати. 10. Так дізналися. 11. Дізналися-таки. 12. Більш комфортно. 13. Білий вірш. 14. Святий та божий. 15. Ні пари з уст. 16. Хтось зайшов. 17. Завдяки деканові. 18. Між рядками. 19. Будьмо зичливими. 20. Вишито шовком. 21. Досить сліз. 22. Ні дощ, ні вітер. 23. Всупереч батькові. 24. Дуже весело. 25. Гукнув навздогін. 26. Видно здалеку. 27. Море сліз. 28. Морська капуста. 29. Ні риба ні м'ясо. 30. Найбільш досконалий. 31. Також дізнаємося. 32. Так і знай! 33. Вчитися – не женитися. 34. Жар-птиця. 35. Батьки і діти.

Завдання 2. *Подані сполучення слів розмежувати на:*

- 1) *фразеологічні поєднання;*
- 2) *лексикалізовані сполуки;*
- 3) *синтаксично вільні словосполучення;*
- 4) *синтаксично нерозкладні (зв'язані) словосполучення;*
- 5) *предикативні поєднання (підмет та присудок).*

1. Один зі студентів. 2. Багато клопотів. 3. Читає замало. 4. Козацький женшень. 5. Козацьке здоров'я. 6. Нагода побачитися. 7. Покласти книжку на стіл. 8. Покласти зуби на полицку. 9. Тернистий шлях. 10. Тернова сливка. 11. Гора за горою. 12. Бував сумним. 13. Прийшли на годину. 14. Халіф на годину. 15. Чверть на третю. 16. П'ятий поверх. 17. П'яте серпня. 18. Дехто відсутній. 19. Чомусь втомилися. 20. Уже похвалився. 21. Ні пари не пропустив. 22. Ні пари з уст. 22. Один студент. 23. Дуже вихована. 24. Треба домовитися. 25. Будуть вчасно. 26. Будуть з'ясовувати. 27. Кам'яна баба. 28. Чисті стайні. 29. Авгієві стайні. 30. Аспарагус Шпренгера. 31. Дід і внук. 32. Батько-мати. 33. Віддати належне. 34. Езопівська мова. 35. Мова хінді. 36. Починати роботу. 37. Початок дня. 38. Здатність мислити. 39. Ми з колегами. 40. Десять років. 41. Натовп урядовців. 42. Прогнози синоптиків. 43. Виглядала втомленою. 44. Ми друзі. 45. Виходити з рівноваги. 46. Присутні в залі. 47. Згряя крижнів. 48. Цвіт конвалії. 49. Примусити одружитися. 50. Не хоче вчитися. 51. Прибіг дізнатися. 52. Лебедина пісня. 53. Левині ротики. 54. Петрова мати. 55. Дід Лаврін. 56. Він високий. 57. Або пан, або пропав. 58. Одного разу. 59. Колись восени. 60. Диван-ліжко. 61. Називалася Любовою. 62. Не тільки викладачі, а й студенти. 63. Навіщо примушувати. 64. Навчатися – не женихатися. 65. Зима була сніжна.

Завдання 3. *Із поданих речень виписати всі:*

А) синтаксично вільні елементарні підрядні словосполучення;

Б) синтаксично зв'язані підрядні словосполучення;

В) сурядні словосполучення.

1. Хай вилітає не той самий фенікс, а зовсім інший, неймовірний птах! (Л. Костенко). 2. А скільки в нас поезій випадкових з нічого й ні для чого виника! (Л. Костенко). 3. Всі ми собою хворіємо, легковажні і кволі (Л. Перлулайнен). 4. Щось вічне, біблійне, загадкове поста-ло не лише з назви, а з глибини свідомості (В. Шевчук). 5. Сонце, прибуваючи в середині лютого все більше й більше з кожним днем, уже готується до повернення птахів (Є. Гуцало). 6. Чимало із слів, що їх виголосив ювілянт, уже забулося. Збережено образ (А. Содомора). 7. Всі старечі постаті здавались чорними хмарами врівні з її свіжим і гарним лицем (І. Нечуй-Левицький). 8. Чорнобиль та бузина коло

тину виглядали цілим лісом (І. Нечуй-Левицький). 9. Поставили ми з батьком перемети в Десні і пливемо до куреня (О. Довженко).

Завдання 4. *Схарактеризувати подані словосполучення за структурним принципом – елементарні / неелементарні (прості / складні):*

1. Твори Івана Франка. 2. На честь ювілею. 3. Людина з великої літери. 4. Іти нога в ногу. 5. Двоє з редакції та один із друкарні. 6. Виступити з доповіддю на конференції. 7. Дати учневі книгу. 8. Більш авторитетний учений. 9. Буде співати в дуеті. 10. Допустити помилку в диктанті. 11. Зупинитися серед залу. 12. Мати бажання вчитися. 13. Картини барокової доби. 14. Захоплено слухати виступ. 15. Вийти з театру опівночі. 16. Проаналізувати суфікси й конфікси. 17. Зробити спробу проаналізувати. 18. Знову піймати облизня. 19. Податок на додану вартість. 20. Поїхав на Егейське море. 21. Дуже стурбована жінка. 22. Сонячні, але прохолодні дні. 23. Скласти психологічний портрет. 24. Відповісти оригінально на запитання. 25. Ішов назустріч мені. 26. Сидить в інтернеті допізна. 27. Найбільш комфортні умови. 28. Була би спізнилася на побачення. 29. Привітав вас зі святом. 30. Дівчина з карими очима. 31. Ніби трохи засмутився. 32. Довелось наживати п'ятами. 33. Росте й цвіте до морозів. 34. Прийду послухати професора. 35. Вчиню тіста на пиріжки. 36. Писав білі вірші. 37. Нудьгує день за днем. 38. Подорожували автобусом та потягом. 39. Відзначили Шевченківською премією. 40. Нагородили орденом Ярослава Мудрого. 41. Був одним із повстанців. 42. Принесли на підпис у деканат. 43. Привернув увагу спостерігачів. 44. Звільнити б усіх міністрів. 45. Запропонували каву з вершками. 46. Нарвала фіалок та первоцвіту. 47. Надібрати з торбинки насіння. 48. Трохи занедбати обов'язки. 49. Приходити лише вчасно. 50. Визначити функцію морфем. 51. Складати іспити з групою. 52. Часто виходити з рівноваги. 53. Розкидано по долівці і на столі. 54. Невпорядковані документи та листи. 55. Узяти собі за правило. 56. Прийшов був зі спізненням. 57. Ясні блакитні очі. 58. Не любить ні риби, ні м'яса. 59. Не поділились враженнями від вистави. 60. Навіщось принесли меню.

Література:

1. *Загнітко А. П.* Питання про основну синтаксичну одиницю // Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 48–49.
2. *Балко М.* Еволюція поглядів на статус і структуру цілісних словосполучень сучасної української мови // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 10. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 32–37.
3. *Балко М.* Цілісні словосполучення сучасної української мови у світлі теорії валентності // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 11. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Ч. 1. – С. 96–101.
4. *Дудик П. С.* Словосполучення, сполучення слів і слово // Система і структура східнослов'янських мов. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 208–213.
5. *Дудик П. С.* Словосполучення в українській літературній мові. – К., 1998. – 136 с.
6. *Дудик П. С.* Сурядні словосполучення: основні питання теорії // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 3–9.
7. *Кротевич Е. В.* Словосочетание как строительный материал предложения // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1955. – Кн. IV. Перевидання: Кротевич Е. В. Словосочетание как строительный материал предложения // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротевич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 175–238.
8. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. – К., 1951. – Т. 2: Синтаксис.
9. *Кучеренко І. К.* Предмет і об'єкт синтаксису // Українське мовознавство. – К., 1973. – № 1. – С. 28–34.
10. *Кучеренко І.* Лексичне значення прийменника // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12–23. Перевидання: *Кучеренко І.* Лексичне значення прийменника // Актуальні проблеми граматики. – Львів, 2003. – С. 38–56.
11. *Кучеренко І.* Фразеологізм як об'єкт синтаксису // Українське мовознавство: Республіканський міжвідомчий збірник. – К., 1982. – № 10. – С. 9–15. Перевидання: *Кучеренко І.* Фразеологізм як об'єкт синтаксису // Актуальні проблеми граматики. – Львів, 2003. – С. 58–66.
12. *Меншиков І. І., Попова І. С.* Структура словосполучення в сучасній українській літературній мові. – Дніпропетровськ, 2000. – 36 с.
13. *Савицький М. П.* Український синтаксис з погляду діхронічної типології // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 45–49.

14. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975.
15. *Слинько І. І., Гуйванюк В. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
16. *Удовиченко Г. М.* Словосполучення в сучасній українській літературній мові. – К., 1968.

АНАЛІЗ ПІДРЯДНИХ І СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Питання:

1. Характеристика підрядних словосполучень за частиномовною належністю опорного компонента: субстантивні (іменникові), ад'єктивні (прикметникові), нумеральні (числівникові), прономінальні (займенникові), вербальні (дієслівні), адвербіальні (прислівникові).
2. Способи синтаксичного зв'язку в підрядних словосполученнях (загальна характеристика).
3. Узгодження і його різновиди: повне і неповне узгодження (власне граматичне, умовно-граматичне, смислове, асоціативно-граматичне).
4. Кореляція як різновид узгодження (повна / неповна). «Тяжіння» як особливий спосіб узгодження.
5. Керування і його різновиди: сильне / слабе, прийменникове / безприйменникове (посереднє / безпосереднє), одиничне / подвійне, варіантне.
6. Прилягання як спосіб зв'язку. Поняття «відмінкового прилягання».
7. Семантико-синтаксичні відношення між компонентами підрядного словосполучення:
 - А) атрибутивні;
 - Б) об'єктні;
 - В) обставинні (часу, місця, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, умови);
 - Г) особливості апозитивних та комплективних відношень.
8. Виокремлення з тексту та аналіз підрядних словосполучень.
9. Виокремлення з тексту та аналіз сурядних словосполучень.

Завдання 1. *Визначити різновиди підрядних словосполучень за частиномовною належністю опорного компонента (субстантивні, ад'єктивні, нумеральні, прономінальні, вербальні, адвербіальні):*

I

1. Відвідування лекцій. 2. Поблідлий від хвилювання. 3. Один хлопець. 4. Двадцяти монет. 5. Вісім спортсменів. 6. Видно село. 7. Кожен із нас. 8. Далеко від Батьківщини. 9. Багато монет. 10. Багато читає. 11. Треба вчитися. 12. Радий зустрічі. 13. З десяток яблук. 14. Перепис населення. 15. Другий із кінця. 16. Один із присутніх. 17. Кожному студентові. 18. Переписаний до кінця. 19. Переписана сторінка. 20. Перший зліва. 21. Знайомий сестри. 22. Знайомий усім. 23. Другий поверх. 24. Двоє студентів. 25. Два кроки. 26. Прийшов втомлений. 27. Дуже вдячний. 28. Прагнення перемогти. 29. Чверть на шосту. 30. Немає настрою. 31. Надія відпочити. 32. Вищий від мене. 33. Кава по-львівськи. 34. Поблідлі уста. 35. Перше вересня.

II

1. Вдячний за допомогу. 2. Всі друзі. 3. Всі разом. 4. Прибуття потяга. 5. Виглядав задоволеним. 6. Задоволений покупкою. 7. Причинено двері. 8. Причинені двері. 9. Декілька разів. 10. Здатен на подвиг. 11. Половина населення. 12. Надто легко. 13. Завбільшки з яблуко. 14. Бовваніти здалеку. 15. Спросоння не зрозумів. 16. Високо в небі. 17. Чомусь смутно. 18. Зумисне покреслений. 19. Сотні дерев. 20. Молодий хорунжий. 21. Не бачив їх. 22. Їх будинок. 23. Хвилястий із боків. 24. Дещо для сніданку. 25. Деколи навесні. 26. Вбрана завбого. 27. Достеменно відомо. 28. Чомусь засмучений. 29. Прибульці з космосу. 30. Необхідно обстеження. 31. Потрібно допомогти. 32. Хтось зацікавлений. 33. Мовлено по-галицьки. 34. Інформація для роздумів. 35. Надто блідий.

Завдання 2. *Серед субстантивних (іменникових) словосполучень виявити одиниці зі способом зв'язку узгодження та схарактеризувати його особливості: власне граматичне, смислове, умовно-граматичне, асоціативно-граматичне; також проаналізувати кореляцію як особливий різновид узгодження: повна / неповна.*

I

1. Голосне «ура» 2. Наш листоноша. 3. Поважна пані. 4. У горах Альпах. 5. Дівчина-маківка. 6. Гурт «Друга ріка». 7. Смачна салямі. 8. Салямі із сиром. 9. Свіжа броколі. 10. Зелена Умань. 11. Повно-

вода Колорадо. 12. Сотні книг. 13. Рукав реглан. 14. Потяг «Львів-Київ». 15. Квартира на проспекті. 16. Пам'ятник Мазепі. 17. Повість «Марія». 18. Цвіт калини. 19. Газета «Дзеркало тижня». 20. Село Давидів. 21. Шипшина у цвіті. 22. Вибухи на Сонці. 23. Із променями сонця. 24. Із сонячними протуберанцями. 25. Незнайомі прибульці. 26. Знайомий батька. 27. Петрів конспект. 28. Її зошит. 29. Наш ректорат. 30. Колір електрик.

II

1. У світлому светрі. 2. Приїзд із Лондона. 3. З кількома знайомими. 4. На шостому поверсі. 5. Велике базікало. 6. Такий вітрище. 7. Сильний торнадо. 8. Ваша протезе. 9. Бажання відпочити. 10. Конспект сестри. 11. Витяг із протоколу. 12. Несподіванка для всіх. 13. Марокканський салат. 14. Північний Іллінойс. 15. Сердешний сирота. 16. Незріле манго. 17. Люба пані. 18. Іспанське бієнале. 19. Необ'єктивний рефері. 20. Гарне панно. 21. Студентка Білик. 22. Студент Юрченко. 23. Річка Роставиця. 24. Група підтримки. 25. Кошик із лози. 26. З усіма присутніми. 27. Понад високими Таграми. 28. Юна леді. 29. Із самого Києва. 30. Солона івасі.

Завдання 3. *Серед поданих словосполучень виявити одиниці з керуванням та схарактеризувати особливості цього способу зв'язку: сильне / слабке, посереднє / безпосереднє (прийменникове / безприйменникове), одиничне / подвійне, варіантне.*

1. Прийти до подруги. 2. Прийти вчасно. 3. Пройти версту. 4. Прийти втомленим. 5. Причинено двері. 6. Прочинені двері. 7. Писати латиною. 8. Двічі помилятися. 9. Два рази. 10. Відгадати помисли недоброзичливця. 11. Відписати листа колезі. 12. Вищий від мене. 13. Чверть на сьому. 14. Пригубити келих вина. 15. У п'ятому ряді. 16. Плетене панно. 17. Правиця руки. 18. Осокір біля річки. 19. Купання на Дніпрі. 20. Намір познайомитися. 21. Із модульними роботами. 22. Рейтинг абітурієнтів. 23. Сміється з Петра. 24. Йти лісом. 25. Підійти до кафедри. 26. Сік із грейпфрута. 27. Десять кілограмів цукру. 28. Відповідно до штатного розпису. 29. Прийшов подивитися. 30. Прибіг захекавшись. 31. Ласкавий до мене. 32. Його конспекти. 33. Ваші поезії. 34. Цікаве есе. 35. Шишки із сосон. 36. Пісня про матір. 37. Сорочка хакі. 38. Хлопець Юрій. 39. Виглядає

батьоро. 40. Виглядає бадьорим. 41. Підпасич коней. 42. Можна не турбуватися. 43. Не видно через дим. 44. Купити корзину квітів. 45. Придбати авто для коханої. 46. Випасати корів. 47. Із десятима гривнями. 48. Кожен зі студентів. 49. Вступати до університету. 50. Жити в центрі. 51. Пробігти за хвилину. 52. Писати крейдою на дошці. 53. Занадто легко. 54. Міркування вголос. 55. Написання твору. 56. Корпорація «Артеріум». 57. Місто Вільнюс. 58. Далеко від центру. 59. Втомилися працювати. 60. Змарніли від спеки.

Завдання 4. Установити спосіб зв'язку між головним і залежним словом у поданих словосполученнях, схарактеризувати його особливості.

Зразок виконання:

Розумніший за мене – *керування, сильне, опосередковане (прийменникове), одиничне, варіантне (варіант – розумніший від мене)*; озеро Синьовир – *кореляція, неповна; душ Шарко – прилягання.*

I

1. Два хлопці. 2. Двоє хлопців. 3. П'ять олівців. 4. П'яťох студентів. 5. Курс євро. 6. Освідчитися в коханні. 7. Краєчок моста. 8. Кинулись навздогін. 9. Повернутися опівночі. 10. Солодощі з Греції. 11. Епоха бароко. 12. Півтора роки. 13. Необхідно зупинитися. 14. Необхідний для всіх. 15. Здавався необхідним. 16. Призвичаївся спізнюватись. 17. Звичка спізнюватись. 18. Купити пармезану. 19. Писати олівцем. 20. Бігти проспектом. 21. Добігти до авеню. 22. Широкої авеню. 23. Перше січня. 24. Проїхати кілометр. 25. Вивчати бацил. 26. Її успіхи. 27. Іти повагом. 28. Плакати з радості. 29. Стиль ретро. 30. Жити з батьками.

II

1. Насипати торбинку цукру. 2. Охоплений люття. 3. Чекати на сестру. 4. Непридатний для споживання. 5. Озеро Байкал. 6. Озеро біля Миколаєва. 7. Зайшов зворушений. 8. Залишились наодинці. 9. Будинок зліва. 10. Безмежно великий. 11. Заливався соловейком. 12. З'єднати кінці мотузки. 13. Підкорення вершини. 14. Ретельний у роботі. 15. Рости здоровим. 16. Сорок п'ять центнерів. 17. Тариф «Плюс». 18. Недозріла фейхоа. 19. Повернулись із Мадагаскару.

20. Кожен із сотні. 21. Поділити на сегменти. 22. Гра в поло. 23. Прибічники прем'єр-міністра. 24. Великий марабу. 25. Салат з авокадо. 26. Був першим. 27. У наш час. 28. З багатьма сторінками. 29. Козак Голота. 30. Вибігти на моріжок.

Завдання 5. У поданих словосполученнях виявити ненормативні; пояснити чим зумовлена варіантність керування та узгодження в нормативних синтаксичних одиницях:

I

1. Дивитися на годинник / дивитися на годинника. 2. Ніжка стола / ніжка столу / ніжка від стола / ніжка від столу. 3. На підпис ректорові / на підпис ректору / на підпис до ректора. 4. Невеликий зростом / невеликий на зріст. 5. Дещо на сніданок / дещо до сніданку / дещо для сніданку. 6. Працювати на комп'ютері / працювати за комп'ютером. 7. Розумніший за мене / розумніший від мене. 8. Нанизати намиста / нанизати намисто. 9. Велике марабу / великий марабу. 10. Розумний шимпанзе / розумна шимпанзе / розумне шимпанзе. 11. Мій протектор / моя протектор. 12. Досліджувати бацил / досліджувати бацили / досліджувати бацилів. 13. Видання русинів / видання русин. 14. Курорти болгарів / курорти болгар. 15. Автобус на вимогу / автобус за вимогою / автобус по вимозі. 16. По Зелених святах / після Зелених свят. 17. Біля п'ятої години ранку / близько п'ятої години ранку. 18. Гіркий за смаком / гіркий на смак. 19. Підійшли до кипарису / підійшли до кипариса. 20. Не спиться по ночах / не спиться по ночам / не спиться ночами. 21. Розпорядження по університету / розпорядження в університеті. 22. Бігти по реаніматолога / бігти за реаніматологом. 23. Ходити крамничками / ходити по крамничках / ходити по крамничкам. 24. Пасти телята / пасти телят. 25. Не мати вигодів / не мати вигод. 26. Десять разів / десять раз. 27. Сто двадцять грамів / сто двадцять грам. 28. Старезне дубище / старезний дубище. 29. Добра харч / добрий харч. 30. Не треба проводити паралелів / не треба проводити паралелей.

II

1. Запалення легень / запалення легенів. 2. Зелений авокадо / зелене авокадо. 3. Нагодували корів / нагодували коров. 4. Височенний жираф / височенна жирафа. 5. Сік персика / сік із персика. 6. Плакати з

розпачу / плакати від розпачу / плакати од розпачу. 7. Раптова нежить / раптовий нежить. 8. Велике базікало / велика базікало / великий базікало. 9. Чекати весни / чекати весну / чекати на весну. 10. Дорога до Парижа / дорога до Парижу. 11. Стежка до Іванівки / стежка в Іванівку / стежка на Іванівку. 12. Називати за іменем / називати по імені / називати на ім'я. 13. Працювати по вихідних / працювати на вихідні / працювати у вихідні. 14. Два «Оскара» / два «Оскарів». 15. Допустив помилку через неухважність / допустив помилку з-за неухважності / допустив помилку по неухважності / допустив помилку у зв'язку з неухважністю. 16. Минулого тижня / на минулому тижні. 17. Дивитися крізь скельця / дивитися через скельця. 18. Купили кольорових склів / купили кольорових стекел. 19. Зошит для графіки / зошит по графіці / зошит із графіки. 20. Натовп солдат / натовп солдатів. 21. Приємного вигляду / приємний на вигляд. 22. Запросили до вальсу / запросили на вальс. 23. Виступ по радіо / виступ на радіо. 24. Прийшли до парку / прийшли у парк. 25. Жартувати з нього / жартувати над ним. 26. Велика Колорадо / великий Колорадо. 27. Іти містом / іти по місту. 28. Дорога до Львова / дорога на Львів / дорога у Львів / дорога у Львові. 29. Вільно розмовляти по-німецьки / вільно розмовляти по-німецькому / вільно розмовляти німецькою мовою / вільно розмовляти на німецькій мові. 30. Не мати широких плечей / не мати широких пліч.

Завдання 6. Установити семантико-синтаксичні відношення між компонентами підрядних словосполучень:

А) атрибутивні;

Б) об'єктні;

В) обставинні (часу, місця, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, умови);

Г) апозитиві;

Г) комплексивні.

I

1. Новини з Відня. 2. Трохи занизький. 3. Кращий від інших. 4. Буря на морі. 5. Початок дня. 6. Співати без настрою. 7. Приїхати без нареченого. 8. Ложка меду. 9. Сік лимона. 10. Уміти малювати. 11. Їзда верхи. 12. Приїздили учотирьох. 13. Думка всіх. 14. Всі

присутні. 15. Багато паперу. 16. Багато переосмислив. 17. Намагання осмислити. 18. Читання конспектів. 19. Супермаркет «Сільпо». 20. На-товп студентів. 21. Море світла. 22. Упоєний пахощами. 23. П'ять днів. 24. Закінчив перевіряти. 25. Навчився розуміти. 26. Добрий з усіма. 27. Хитати гіллям. 28. Сотні разів. 29. Автор співововки. 30. Круж-ляли над головою. 31. Занурився у воду. 32. Повірів у вірність. 33. Милуватися краєвидом. 35. Улещував словами. 36. Автор повісті. 37. Повість для дітей. 38. Зроблений для дітей. 39. Чимало дітей. 40. Дівчинка сусідів.

II

1. Знав його. 2. Його оцінки. 3. Знав добре. 4. Занадто добре. 5. Добре наперекір усьому. 6. Четверо перших. 7. Рукав реглан. 8. Річка Рось. 9. З її конспектами. 10. З двома конспектами. 11. Один із нас. 12. Один кухар. 13. Кухар із кухарів. 14. Желе з порічок. 15. Пи-сати олівцем. 16. Писати кирилицею. 17. Писати ночами. 18. Іти путями. 19. Тісто на млинці. 20. Сподівання на волю. 21. Привітний до безтями. 22. Привітний до мене. 23. Написати для матері. 24. Вив-чити для сатисфакції. 25. Почорніти від горя. 26. Написати від руки. 27. Відійти від звичаїв. 28. Вивчитися завдяки батькові. 29. Читати до ранку. 30. Читати до каганця. 31. Звертатися до професора. 32. Вийти з-за стіни. 33. Прийти за нагоди. 34. Прийти попри дощ. 35. Прийти по конспект. 36. Прийти вчитися. 37. Плаття з блискітками. 38. Ми з колегами. 39. Приходив утомленим. 40. Чогось плавав.

Завдання 7. *Із поданих речень виписати всі елементарні (про-сті) підрядні словосполучення і схарактеризувати їх у такій послідовності:*

- 1) *початкова форма словосполучення (головного слова);*
- 2) *тип словосполучення за частиномовним вираженням опорного компонента (субстантивне, ад'єктивне, нумеральне, прономінальне, вербальне, адвербіальне);*
- 3) *тип словосполучення за семантичною спаяністю компонентів (синтаксично вільне / синтаксично зв'язане);*
- 4) *спосіб зв'язку (узгодження, керування, прилягання), його особливості, різновиди;*

5) *семантико-синтаксичні відношення між компонентами словосполучення.*

Зразок виконання:

Когось із нас боги наші хочуть покарати (Сенека Старший):

- хочуть покарати: 1) *хотіти покарати*, 2) *вербальне*, 3) *синтаксично зв'язане*, 4) *прилягання*, 5) *комплексивні відношення*;
- (хочуть) покарати когось (із нас): 2) *вербальне*, 3) *синтаксично вільне*, 4) *керування (сильне, безпосереднє)*, 5) *об'єктні відношення*;
- когось із нас: 1) *хтось із нас*, 2) *прономінальне*, 3) *синтаксично зв'язане*, 4) *керування (слабке, опосередковане)*, 5) *комплексивні відношення*;
- наші боги: 1) *наш бог*, 2) *субстантивне*, 3) *синтаксично вільне*, 4) *узгодження (власне граматичне, повне)*, 5) *атрибутивні відношення*.

I

(1) Розумна жінка завжди зуміє довести чоловікові, (2) що вона нічого не розуміє (3 газети). (3) Які ноги потрібні жінці, (4) аби вона могла переступити через свої переконання? (3 газети). (5) Чому тоді всього себе хочеться віддати людям, (6) коли у тебе вже все забрали? (3 газети). (7) У вихованні потрібно передусім звернути уваги на ті риси характеру, (8) яких нам бракує. (9) Хвилинного запалу нам не позичати. (10) Не вистачає зате бажання добровільно підпорядкувати свою волю суспільній ідеї, вміння дивитись у майбутнє, висновуючи науку з минулого. (11) В цьому напрямі повинен працювати вихователь, (12) а класична філологія якнайкраще до цього надається. (12) Ніяк не вистачає нам духу, (13) щоб одвічна мрія-пісня про незалежність перетворилася у національно свідоме життя (за А. Содоморою).

II

(1) Саме з грудкою землі, (2) що є символом батьківського села, взагалі Вітчизни, (3) поєднується у мене один із найяскравіших моїх спогадів про Романа Федорова. (4) Бачу його, по-селянському кремезного, у святковій, барвистою гарасівкою зав'язаний вишиванці, на сцені театру імені Марії Заньковецької, (5) де львівська громада

вшановувала письменника у день його сімдесятиріччя (А. Содомора). (6) Людині бійся душу ошукать (Л. Костенко). (7) Давно нема маркیزی Помпадур, (8) і живемо уже після потопу (Л. Костенко). (9) Ти не можеш віднайти жодного друга, не нашукавши разом з ним і двох-трох ворогів (Г. Сковорода). (10) Коли ти не озброїшся проти нудьги, (11) то стережись, (12) аби ця тварюка не спихнула тебе не з мосту, а з чесноти в моральне зло (Г. Сковорода). (13) Шукайте посмішку Джоконди, (14) вона ніколи не мине (Л. Костенко).

Завдання 8. *Із поданих речень виписати сурядні словосполучення і схарактеризувати їх у такій послідовності:*

- 1) тип словосполучення за структурою (елементарне / неелементарне);*
- 2) тип словосполучення за видом сурядного зв'язку (відкрите / закрите);*
- 3) семантико-синтаксичні відношення між компонентами словосполучення (єднальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні).*

Зразок виконання:

Тобі варто було його не тільки почекати, а й розпитати про все.

Не тільки почекати, а й розпитати: 1) елементарне, 3) закрите, 4) градаційні відношення.

1. Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так ніби минуле зможе вернутись назад, або напевно мусить здійснитися сподіване (Г. Сковорода). 2. Не за обличчя судить, а за серце (Г. Сковорода). 3. Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні (Г. Сковорода). 4. Всяка їжа і пиття смачні й корисні, але треба знати час, місце і міру (Г. Сковорода). 5. Не сінце вони смакують, не траву і не овес (П. Тичина). 6. Ніщо ані стукне, ані гуркне, ані бризне (Л. Козаченко). 7. Не чують наших слів ні кат, ні брат (О. Олесь). 8. Ті польові й лісові стежки нашого краю були не тільки ліричними, а й тривожними, трагічними (А. Содомора). 9. Текуче, спадисте гілля особливо густо обнизалось пухкою білиною, й верби скидаються чи то на обвалені кістяки, чи то на крейдяні мурування (Є. Гуцало).

10. Співає осінь ніжно й журавлино (Д. Павличко). 11. Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна (І. Нечуй-Левицький). 12. То весна чи осінь. Не згадаю (П. Воронько).

Література:

1. *Вихованець І. Р.* Синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення // Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975. – С. 29–46.
2. *Вінтонів М. О.* До питання про керування як тип підрядного прислівного зв'язку // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. Серія філологія. Журналістика. Т.1. Випуск 1. – Донецьк, 2006. – С. 23–29.
3. *Давидова Л. П.* Із спостереження над структурою і функціями субстантивних словосполучень // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 11. – С. 20–24.
4. *Дорошенко С. І.* Граматична стилістика української мови. – К., 1985.
5. *Дудик П. С.* Словосполучення в українській літературній мові. – К., 1998.
6. *Дудик П. С.* Сурядні словосполучення: основні питання теорії // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 3–9.
7. *Кротевиц Е. В.* О связях слов. – Львов, 1959. Перевидання: Кротевиц Е. В. О связях слов // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротевиц. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 298–344.
8. *Кротевиц Е. В.* Синтаксические отношения между членами словосочетания и членами предложения // Вопросы русского языкознания. – Львов, 1956. – Кн. II. Перевидання: Кротевиц Е. В. Синтаксические отношения между членами словосочетания и членами предложения // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротевиц. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 239–268.
9. *Кротевиц Е. В.* Управление как способ выражения синтаксических отношений // Вопросы русского языкознания. – Львов, 1958. – Кн. III. Перевидання: Кротевиц Е. В. Управление как способ выражения синтаксических отношений // Видатні вчені Львівського університету ХХ ст.: Є. В. Кротевиц. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 282–297.
10. *Кротевиц Е. В.* Типи підрядного зв'язку між словами в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1954. – №2. Перевидання: Кротевиц Е. Способи вираження підрядного зв'язку // Видатні вчені

- Львівського університету XX ст.: Є. В. Кротевич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 61–84.
11. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. – К., 1951. – Т. 2: Синтаксис.
 12. *Меншиков І. І., Попова І. С.* Структура словосполучення в сучасній українській літературній мові. – Дніпропетровськ, 2000. – 36 с.
 13. *Павлович М. В.* Безприйменникове керування // Українська мова і література в школі. – 1963. – №8. – С. 82–83.
 14. *Понасенко І. С.* Ознаки сильного іменникового керування // Українське мовознавство. – К., 1985. – № 3. – С. 79–83.
 15. Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К., 1975.
 16. *Слинько І.І., Гуйванюк В.В., Кобилянська М.Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
 17. Сучасна українська мова. Синтаксис / за ред. О. Д. Пономаріва. – К., 1994. – С. 21–33.
 18. *Терлак З. М.* Ад'єктивні словосполучення в аспекті норми // Матеріали міжнародної славістичної конференції пам'яті Костянтина Трофимовича. – Львів, 1998. – С. 247–250.
 19. *Терлак З. М.* Варіантне керування прикметників у сучасній українській мові // Мова і духовність нації. – Львів, 1989. – С. 131–132.
 20. *Терлак З.* Синтаксичні кальки в аспекті норми // Вісник Львівського університету. – Серія філол. 2004. – Вип. 34. – Ч.ІІ. – С. 493–500.
 21. *Удовиченко Г. М.* Словосполучення в сучасній українській літературній мові. – К., 1968.

Контрольні питання

1. Що є предметом і об'єктом синтаксису? Зв'язок синтаксису з іншими дисциплінами.
2. Відомі підходи до аналізу синтаксичних одиниць. Функціональний аналіз як домінуючий напрям в аналізі синтаксичних явищ.
3. Основні синтаксичні одиниці (словосполучення, речення), їх основні ознаки. Типи зв'язку між синтаксичними одиницями. Особливості сурядного, предикативного та підрядного зв'язків. Поняття напівпредикативного зв'язку.
4. Підрядний зв'язок, його характеристика: прислівний (обов'язковий / факультативний – напівобов'язковий; прогнозований / не прогнозований) та детермінантний зв'язок.

5. Словосполучення як синтаксична одиниця, його характерні ознаки в порівнянні зі словом і реченням.
6. Різні підходи до розуміння обсягу поняття «словосполучення». Словосполучення у трактуванні І. Кучеренка.
7. Типи синтаксичного зв'язку в словосполученні. Особливості сурядних і підрядних словосполучень.
8. Типи словосполучень за структурою: елементарні / неелементарні (прості / складні).
9. Типи словосполучень за семантичною спаяністю компонентів: синтаксично вільні / синтаксично зв'язані (нерозкладні). Різновиди синтаксично нерозкладних словосполучень (семантика та спосіб вираження).
10. Характеристика підрядних словосполучень за частиномовною належністю опорного компонента: субстантивні (іменникові), ад'єктивні (прикметникові), нумеральні (числівникові), прономінальні (займенникові), вербальні (дієслівні), адвербіальні (прислівникові).
11. Способи синтаксичного зв'язку в підрядних словосполученнях (загальна характеристика).
12. Узгодження і його різновиди: повне і неповне узгодження; власне граматичне, умовно-граматичне, смислове, асоціативно-граматичне.
13. Кореляція як різновид узгодження (повна / неповна). «Тяжіння» як особливий спосіб.
14. Керування і його різновиди: сильне / слабе, посереднє / безпосереднє (прийменникове / безприйменникове), одиничне / подвійне, варіантне.
15. Особливості сильного та слабого керування. Варіантні вияви граматичного керування в сучасній українській мові з погляду синтаксичної норми.
16. Прилягання як спосіб зв'язку. Поняття «відмінкового прилягання».
17. Семантико-синтаксичні відношення між компонентами підрядного словосполучення: атрибутивні, об'єктні, обставинні.
18. Характеристика обставинних відношень (часу, місця, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, умови).
19. Особливості апозитивних та комплективних відношень.
20. Характеристика сурядних словосполучень: за видом сурядного зв'язку (відкриті / закриті), за характером семантико-синтаксичних відношень між компонентами (єднальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. У котрому рядку всі поєднання є словосполученнями за традиційною граматиною:

1. Пішов собі, можна перечитати, сидить сумний, будуть конспектувати, давав прочухана.
2. Мирослав Петрович, романтика почуттів, сон-трава, дядько по матері, кава з вершками.
3. Гулю набити, прочитано абзац, професор зайшов, кривив душою, сказав наперекір.
4. Уже прочитав, захотів зосередитись, немає досвіду, підбити підсумки, знай співає.
5. Мати намір, так кохати, поїхати деінде, процідити крізь зуби, досі пише.

2. Котрі з поданих поєднань є синтаксично вільними словосполученнями?

1. Летів на крилах. 2. Засвідчено огріхи. 3. Огріхи у роботі.
4. Кишенькові гроші. 5. Грицики звичайні. 6. Микола Пилипович.
7. Дядько Орест. 8. Сотня козаків. 9. Зі ста козаків. 10. Сама самотою.
11. Розкотив губу. 12. Спить собі. 13. Заохочує інших. 14. Один з десяти.
15. Закінчив навчання. 16. Завершив прибирати. 17. Не вміє прибирати.
18. Не виглядає огрядним. 19. Співає тенором.
20. Стріляє очима. 21. Завітав Остап. 22. Завітав до нас. 23. З ранку до ночі.
24. Як закричить. 25. Якось вчиться.

3. Котрі з поданих словосполучень є синтаксично зв'язаними?

1. Готувати обід. 2. Жити самотно. 3. На зеленому полі. 4. Йти понад озером.
5. Червоний від сорому. 6. Її книги. 7. Біля того гаю.
8. Зненацька побачити. 9. Умиватися росою. 10. На блакитному тлі.
11. Наші ідеали. 12. Чорний від горя. 13. Прийшов подивитися.
14. Хочє навчитися. 15. Хтось із колег. 16. Нагода познайомитися.
17. Кав'ярня «На розі». 18. Дядько Петро. 19. Поділити на десять.
20. Десятеро хлопців. 21. Десятий поверх. 22. Бажання поріднитися.
23. Зграв лебедів. 24. Гілки черемшини. 25. Салат «Олів'є».

4. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є субстантивними (іменниковими):*

1. Приклад для наслідування. 2. Вдячний за хліб-сіль. 3. Отримав привітання. 4. Прочинені ворота. 5. Далеко до центру. 6. Троє телят. 7. Три вівці. 8. Третій півень. 9. Ластівкою щебече. 10. Збирання зернових. 11. Несподіванка для мене. 12. Прочинено ворота. 13. Далеко від зупинки. 14. Привабливий з лица. 15. Примарна перспектива. 16. Половина яблука. 17. Десяток зошитів. 18. У тисячу разів. 19. Його хобі. 20. Соромно за можновладців. 21. Треба розваг. 22. Більшість населення. 24. Більше людей. 25. Запаморочилось у голові.

5. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є вербальними (дієслівними):*

1. Причинено двері. 2. Причинені двері. 3. Задум автора. 4. Видно пагорб. 5. Не має зошита. 6. Немає світла. 7. Соромно сліз. 8. Виглядає втомленим. 9. Блідий від хвилювання. 10. Поблідлий від хвилювання. 11. Написання повісті. 12. Вдячний за допомогу. 13. Причинивши двері. 14. Бажання вчитися. 15. Збільшення податків. 16. Видання посібника. 17. Треба поспішати. 18. Необхідний для роботи. 19. Пішов спати. 20. Потрібно зачекати. 21. Потрібно майстра. 22. Найбільш вдалий. 23. Дуже вдячний. 24. Занадто припечений. 24. Припечений із боків. 25. Приперчений борщ.

6. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є ад'єктивними (прикметниковими):*

1. Захмарений день. 2. Готовий до вжитку. 3. Радісний день. 4. Радий без причини. 5. Дуже високий. 6. Ладен допомогти. 7. Десятого дня. 8. Звичайного хлопця. 9. Принесений вчасно. 10. Приготовлений звечора. 11. Квітневий дощ. 12. Блідий від хвилювання. 13. Зів'ялий на сонці. 14. Вірний ідеалам. 15. Вірити людям. 16. Знайомий батька. 17. Знайомий для мене. 18. Причетний до революції. 20. Будь-який параграф. 21. Знайдений на дорозі. 22. Надто вразливий. 23. Достатньо красивий. 24. Минулі спогади. 25. Моє минуле.

7. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є нумеральними (числівниковими):*

1. Одного разу. 2. З десяток цукерок. 3. Мільйони людей. 4. Сотні перехожих. 5. Поділити на два. 6. Заходити по двоє. 7. Подвоїти

порцію. 8. Два студенти. 9. Троє учнів. 10. П'ять міністрів. 11. Десяти діб. 12. Близько ста осіб. 13. Десятий поверх. 14. Десятий від кінця. 15. Одна третя сторінки. 16. Чверть на п'яту. 17. Шестикілометровий пробіг. 18. Півтори склянки. 20. Багато квітів. 21. Багато читає. 22. До першого квітня. 23. Перше квітня. 24. Тріснув надвоє. 25. Один із тих.

8. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є прономінальними (займенниковими):*

1. Один із нас. 2. Принесено всім. 3. Дійти до неї. 4. Така вродлива. 5. Вищий від когось. 6. Хтось із друзів. 7. Сам удома. 8. Цей вихід. 9. Чийсь батько. 10. Ми всі. 11. Хтось відомий. 12. Його дівчина. 13. До її будинку. 14. Відвернувся від неї. 15. Стільки принесли. 16. Стільки книг. 17. Ніхто із друзів. 18. Всі друзі. 20. Що-небудь купити. 21. Задоволений собою. 22. Сам бургомістр. 23. У той рік. 24. Не приходив ні до кого. 25. Де-небудь розмістили.

9. *Котрі з поданих словосполучень за способом вираження опорного компонента є адвербіальними (прислівниковими):*

1. Піднесено розказував. 2. Піднесено на п'єдестал. 3. Близько від центру. 4. Видно із дзвіниці. 5. Не має олівців. 6. Немає настрою. 7. Потрібно прочитати. 8. Прочитано до кінця. 9. Було сумно. 10. Сумно без тебе. 11. Куди-небудь піти. 12. Дуже смішно. 13. Дуже смішний. 14. Треба грошей. 15. Завбільшки з кулак. 16. Далеко в полі. 17. Соромно за колегу. 18. Шкода часу. 19. Посилено охорону. 20. Посилено охороняють. 21. Читає вголос. 22. Голосно сміється. 23. Кава по-закарпатськи. 24. Безліч вогнів. 25. Надто переконливо.

10. *Серед поданих словосполучень вказати кількість:*

А) субстантивних (іменникових);

Б) ад'єктивних (прикметникових);

В) нумеральних (числівникових);

Г) прономінальних (займенникових);

Ґ) вербальних (дієслівних);

Д) адвербіальних (прислівникових).

1. Читання подумки. 2. Подумки зауважив. 3. Написано новелу. 4. Дуже несподівано. 5. Дуже постраждав. 6. Притаманний усім. 7. Усі знайомі. 8. Знайомство за звичаєм. 9. Звичка знайомитись. 10. Необхідно почекати. 11. Чогось сумує. 12. Сумує на самоті.

13. Кількох студентів. 14. Другий у списку. 15. Сотня солов'їв. 16. Бути насторожі. 17. Твої близькі. 18. Близький для мене. 19. Хтось з оточення. 20. Його знають. 21. Занадто блідий. 22. Блідий від втоми. 23. Поблідлий від страху. 24. Тричі запізнився. 25. Одруження вдруге. 26. Сидячи попідтинню. 27. Третину суми. 28. З навколишнім світом. 29. Відчуваючи гармонію. 30. Нікого не видно.

11. У котрому рядку подано словосполучення з однаковим способом зв'язку?

1. Нагодився знайомитись, нагода побачитись, потрібно на-трудитися, готовий перечекати, перечекати негаразди.
2. Говорити до професора, виростати здоровим, прибирати помешкання, пробігти кілометр, написати курсивом.
3. Корінь петрушки, відсторонений від обов'язків, не вистачило терпіння, далеко від дому, декілька фраз.
4. Епоха Відродження, правиця Дажбога, спідниця міні, гора Кіліманджаро, фабрика «Світоч».
5. Завершили студіювати, його студії, мрія познайомитися, мріяти вголос, наспіватися досхочу.

12. Котрі з поданих словосполучень мають спосіб зв'язку узгодження?

1. Сім осіб. 2. Сьоме засідання. 3. Сьомий зі списку. 4. До сімох побратимів. 5. Усі разом. 6. Усі друзі. 7. Калинові кетяги. 8. Грона винограду. 9. Її міркування. 10. Прихід до неї. 11. Сьоме квітня. 12. Пиріг зі сливою. 13. У кутовій кімнаті. 14. Продуманий виступ. 15. Збір зернових. 16. Між його книжками. 17. Пісенне попурі. 18. Берегиня родини. 19. У натовпі людей. 20. Схвалений відразу. 21. Хвалебна ода. 22. Мандрівка серцем. 23. Завдяки моїм близьким. 24. Репресовані у травні. 25. Репресовані давно. 26. Усілякі нісенітниці. 27. Успіх у спорті. 28. Попід стежкою сусідів. 29. До класичних жанрів. 30. З багатьма прибічниками.

13. У котрому рядку подано словосполучення зі способом зв'язку керування?

1. Захоплюється спортом, бігає годинами, подорожує Україною, скочується за інерцією, живе з нею.
2. Приголомшений звісткою, чверть на восьму, написання повісті, несподіванка для всіх, приречений на поразку.

3. Проголошено незалежність, видно околицю, немає натхнення, один із авторів, авторів енциклопедії.
 4. Сотня рук, з десятима гривнями, вісім листків, тисячі разів, списаний нулями, кільканадцятро молодиків.
 5. Підійти до ректорату, виріс здоровим, заводити знайомства, проїхати авеню, іти годину.
14. У котрому рядку подано словосполучення зі способом зв'язку прилягання?
1. Приклад для наслідування, кава з корицею, місяць уповні, місяць-молодик, погляд у минуле.
 2. Прийшов зустрітися, зустрітися вчасно, намір зустрітися, зустріч зненацька, зненацька зустрів.
 3. Концерн «Рено», корпорація «Рошен», звістка здалека, камінь топаз, епоха бароко, стиль рококо.
 4. Прізвисько по батькові, бажання асимілювати, спроба примирення, увага збоку, враження звідусіль.
 5. Її факультет, бароковий орнамент, арт-студія «Фабула», принцип не мовчати, звичка обурюватися.
15. У котрому рядку подано словосполучення з однаковими семантико-синтаксичними відношеннями (атрибутивними, об'єктними, обставинними, апозитивними, комплективними)?
1. Прибігти першим, метнутися вивіркою, пахнути бузком, бігати ранками, милуватися веснами.
 2. Зайшов поцікавитися, пішов по опеньки, працював заради добробуту, зробив для втіхи, пішов у гості.
 3. Печиво з цинамоном, тканина в горошок, напій із цитрини, ганчірка для вікон, канікули взимку.
 4. Прогнівився без причини, причина розлучитися, розлучитися через дурницю, остовпів од несподіванки, замовк із переляку.
 5. Комфортний для мене, сумувати за втраченим, покриття збитків, наблизитись до директора, попросив відкоркувати.
16. Котрі з поданих словосполучень мають об'єктні семантико-синтаксичні відношення між компонентами?
1. Комірчина для непотребу. 2. Пюре з кабачків. 3. Посада в

бухгалтерії. 4. Пам'ятник репресованим. 5. Причина для звільнення. 6. Вирішення проблеми. 7. Листок із віньєткою. 8. Посаджений для доньки. 9. Посаджений кипарис. 10. Посадив за звичаєм. 11. Посаджено у квітні. 12. Посаджено в горщик. 13. Кипарис із Криму. 14. Зауваження керівника. 15. Поїхати в ліс. 16. Вірити в успіх. 17. Не відмовився від напоїв. 18. Зашарівся від хвилювання. 19. Обгортка від цукерки. 20. Гніватися на коханого. 21. Сподіватися на перемогу. 22. Навчився контролювати. 23. Захотів напитися. 24. Приліг відпочити. 25. Потреба відпочити.

17. Котрі з поданих словосполучень мають означальні семантико-синтаксичні відношення між компонентами?

1. Приклад для наслідування. 2. Початок весни. 3. Сміх немовляти. 4. Написання підручника. 5. Пам'ятник Франкові. 6. Гурт студентів. 7. Хтось із нас. 8. До її будинку. 9. Бажання перемогти. 10. Вуса підковою. 11. Половинка лимона. 12. Вищий від Наталки. 13. Усілякі неприємності. 14. Задум автора. 15. Автор повісті. 16. Поїздка навесні. 17. Верби над річкою. 18. Ложка меду. 19. Ложка зі срібла. 20. Надія переїхати. 21. П'ятий від краю. 22. П'ятий іспит. 23. Дуже зручно. 24. Купівля квартири. 25. Квартира на проспекті.

18. Котрі з поданих словосполучень мають обставинні семантико-синтаксичні відношення між компонентами?

1. Зустрілися з колегами. 2. Блідий від хвилювання. 3. Написати скорописом. 4. Розмова по телефону. 5. Лист від Надійки. 6. Написаний від руки. 7. Подарував для матері. 8. Працював для щастя. 9. Посидів годину. 10. Написав поему. 11. Бажав знати. 12. Прибіг подивитися. 13. Подала вечеряти. 14. Ішов стежкою. 15. Не спав ночами. 16. Запахло кавою. 17. Місяць уповні. 18. Повернулась веселою. 19. Переповівши почуте. 20. Переповівши удруге. 21. Поїхав із друзями. 22. Працював із завзяттям. 23. Праця з вогником. 24. Ворожити на бобах. 25. Ворожити на хлопця.

19. Котрі з поданих словосполучень мають комплексивні семантико-синтаксичні відношення між компонентами?

1. Дуже поспішає. 2. Хочє одружуватися. 3. Бажає добра. 4. Повернувся попрощатися. 5. Виглядає з вікна. 6. Виглядає втомленим. 7. Десятий клас. 8. Десять сторінок. 9. Мрія подорожувати. 10. Зграя

вовків. 11. Сік апельсина. 12. Дехто з викладачів. 13. Декого не догукатися. 14. Ми з вами. 15. Середина осені. 16. Дуже високо. 17. Було холодно. 18. Потрібно для студентів. 19. Потрібно навчатися. 20. Чимало прочитав. 21. Чимало статей. 22. Пошук роботи. 23. Звернення президента. 24. Більшість партійців. 25. Чай із бергамотом.

20. У поданих реченнях установити кількість:

А) елементарних підрядних словосполучень;

Б) синтаксично зв'язаних словосполучень;

В) субстантивних (іменникових) словосполучень;

Г) словосполучень зі способом зв'язку прилягання;

Г) словосполучень з означальними семантико-синтаксичними відношеннями.

(1) Не можна любити народів других, (2) коли ти не любиш Вкраїну! (В. Сосюра). (3) Вікнам у щоки холодно. (4) Страхом зоветься тьма. (5) Чом ми з тобою ходимо там, (6) де стежок нема? (Р. Скиба). (7) Може, я і не той один, (8) що колись був знайомий декому (Р. Скиба). (9) Пізнаєш істину – (10) ввійде тоді у кров твою сонце (Г. Сковорода).

Змістовий модуль 2

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

РЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВНА СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ, ЙОГО ОЗНАКИ. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РЕЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЧЕННЯ

Питання:

1. Визначення речення як основної синтаксичної одиниці. До історії терміна «речення».
2. Характеристика основних ознак речення:
 - А) комунікативності;
 - Б) предикативності;
 - В) модальності (різновиди: реальна / ірреальна, об'єктивна / суб'єктивна; різновиди суб'єктивної модальності (розповідна, бажальна, питальна, умовна, спонукальна, гіпотетична, переповідна; способи вираження модально-часових значень речення).
 - Г) семантичної та граматичної завершеності;
 - Ґ) інтонаційної оформленості.
3. Аспекти вивчення речення: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний.
4. Семантико-синтаксичні особливості речення. Синтаксеми як компоненти семантико-синтаксичної структури.
5. Первинні та вторинні синтаксеми; валентно зумовлені (облігаторні) і детермінантні, факультативні (напів-облігаторні) компоненти.
6. Предикатні, суб'єктні, об'єктні синтаксеми.
7. Адвербіальні (обставинні), означальні, модальні поширювачі.
8. Основні семантико-структурні типи речень у сучасній українській мові.
9. Комунікативний підхід в оцінюванні речення як одиниці

мовлення. Речення як висловлювання. Засоби формування висловлювання (порядок слів, інтонація, фонетичні засоби – логічний (фразовий) наголос; пауза (цезура); лексико-граматичні засоби – повтори слів). Актуальне членування речення. Поділ на синтагми. Комунікативна прагматика.

Завдання 1. У поданих реченнях характеризувати модальність. Установити різновид суб'єктивної модальності (розповідна, бажальна, питальна, умовна, спонукальна, гіпотетична, переповідна) та спосіб її вираження.

Зразок виконання:

1. Пригадую: недільний день, початок літа, їдемо в Канів (О. Гончар). *Об'єктивна модальність реальна, стосується плану минулого часу. Суб'єктивна модальність переповідна, граматичними засобами виступають синтаксична організація речення (безсполучникове, із з'ясувальними відношеннями), для актуалізації сприйняття інформації використано граматичні форми теперішнього часу в значенні минулого.*

2. Бодай ви, пануню, здорові були! (Нар. тв.). *Об'єктивна модальність ірреальна. Суб'єктивна модальність бажальна, засобами вираження є частка бодай, емоційна забарвленість речення (знак лкliku).*

I

1. А як, було, часом не догляджу гаразд дітей, вона мене лає, кричить на мене (І. Нечуй-Левицький). 2. До створеної у 1925 р. Державної правописної комісії спершу входило двадцять шість членів (Т. Лукінова). 3. Воно, скажу вам, легше, як на мене, діла у битвах шаблею рішати (Л. Костенко). 4. Відпочити б з дороги (Леся Українка). 5. А щоб ти знав, як язик присолодювати! (А. Свидницький). 6. Може б, йому липового чаю? (І. Драч). 7. Хіба ж я газет не читаю, чи як? (І. Драч). 8. От, Лукашу, допоможеш тут в'язати молодичці (Леся Українка). 9. Все, здавалось, залито було бенгальським вогнем (М. Коцюбинський). 10. Борони боже, ще дитина заслабне і умре! (І. Нечуй-Левицький). 11. А втім, хіба М. Лукаш, перекладаючи, скажімо, Гарсію Лорку, не орієнтується на наш спосіб мислення? (А. Содомора). 12. Ще серпень лиш настав, а осені дихання вже віє од

листіків зелених та сумних (А. Содомора). 13. Хліб аби ти все з медом їв, в кожному селі аби в тебе хижка була та й аби все у нових чоботях ходив! (Нар. тв.). 14. Коли б не спіткнувся, не впасти, дійти, увійти, досягти! (М. Рильський). 15. Було, прибіжимо з братом з гімназії, голодні, як вовки, з дитячим апетитом (І. Нечуй-Левицький). 16. Не бійся, як йому треба, то він дуже ласкавий (І. Вільде). 17. А при дорозі достигли сливи, а від пилюки подітись ніде (Р. Скиба). 18. А той автобус такий щасливий, напевно, з того, що просто їде (Р. Скиба). 19. Там то вже бал був, можете собі уявити! (Нар. тв.). 20. Спиниться б, вороного прив'язать (М. Рильський). 21. А чого б вам не стати якимось сторожем у колгоспі? (М. Стельмах). 22. Усе покласти на стіл! (Із розмови). 23. Зрости б мені черемхою коло твого вікна (І. Муратов). 24. Ну, як ми сьогодні себе почуваємо? (З розмови). 25. Прихилитися б у затінку до зеленої землі (О. Довженко).

II

1. Щоб мені до ранку були черевички, золотом шиті, а сріблом підбиті! (Нар. тв.). 2. Я ж – неначе відібрало в мене мову – мовчки квіти обривав собі під ноги (Б. Олійник). 3. Може, обідати вже будете? (Нар. тв.). 4. Пишіть листи і надсилайте вчасно... (Л. Костенко). 5. Одвідала б дитя своє, бідну сиротину. (М. Костомаров). 6. Заспіваймо пісню веселеньку про сусідку молоденьку (Нар. тв.). 7. Як же день отой забути? (М. Рильський). 8. Не треба правду говорить цвітасто (Л. Костенко). 9. Може, й справді – кохання? А може, то тільки здалось (С. Летюк). 10. Кам'янець, як глянути на його зда- лека, стоїть в долині: глянеш згори – голова закрутиться, глянеш знизу – шапка злетить (А. Свидницький). 11. Ображайся на мене, як хочеш, зневажай, ненавидь мене (В. Симоненко). 12. Ех, якби оце мені вмерти тут у малині (О. Довженко). 13. Зв'яжися з ними, клопоту не обберешся, тільки труд пропаде (О. Микитенко). 14. Я думала в ту мить: привіт моїй гордині (Л. Костенко). 15. Чи не покликати б на поміч Горація? (І. Нечуй-Левицький). 16. Коли б до ранку нам дожить з веселими серцями! (М. Рильський). 17. Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю... (О. Довженко). 18. Рибу і раки вкинути у воду! (Панас Мирний). 19. Нерідко підреслюється, що інфінітив – це найбільш загальне вираження дії (І. Вихованець). 20. Я Вас чимось уразив? (І. Вільде). 21. А потім щілинки його очей знову

веселішають, видно, згадалось моему сусідові щось смішне. (О. Довженко). 22. Коли б вже швидше йти згори! (І. Нечуй-Левицький). 23. Чи не накинути б нам оце ціни на треби? (І. Нечуй-Левицький). 24. Чи десь по інших країнах співають так гарно й голосисто, як у нас на Україні? (О. Довженко). 25. Вам необхідно зараз працювати (В. Кучер).

Завдання 2. У поданих реченнях схарактеризувати первинні предикатні та суб'єктні синтаксеми (різновид, формально-граматична синтаксична функція, спосіб вираження).

Зразок виконання:

Чогось мені зараз не смішно. Предикат – не смішно: семантичний різновид – стан, виражений прислівником, на формально-граматичному рівні виконує функцію головного члена односкладного безособового речення. Суб'єкт стану – мені, виражений займенником у давальному відмінку, на формально-граматичному рівні виконує функцію додатка.

1. Козак сміється до дівчини. 2. Він радіє приходу весни. 3. Трава поникла. 4. Замело снігом стежки. 5. Дівчина засумувала. 6. Запахло з кімнати кавою. 7. У кімнаті посвітліло. 8. Понаходило до зали люду. 9. Мені так сумно. 10. Висить яблуко низенько. 11. Хлопців п'ятеро. 12. Ранок чудесний. 13. Жінка овдовіла рано. 14. Опадає листя з дерев. 15. Сьогодні він веселий. 16. Війнуло вітром від річки. 17. Уже звечоріло. 18. Причиняйте за собою двері. 19. Із часом ґрунт окислюється. 20. Жовтіє поволі листя на деревах. 21. Щось жовтіє серед трав. 22. У лісі темніє швидко. 23. Заспіваймо пісню веселеньку. 24. Прибігли хлоп'ята до мене. 25. Квітів на кущі чимало. 26. Надворі холодно. 27. Надворі холоднішає. 28. Відвідувач запитав про книжку. 29. Книжка дуже цікава. 30. Спихмурнів на обличчі.

Завдання 3. У поданих реченнях виявити та схарактеризувати всі субстанціальні синтаксеми, встановити відповідність членам речення формально-граматичної структури та граматичний спосіб вираження.

Зразок виконання:

Аж повеселішало на серці чоловікові (М. Стельмах). Виділені

субстанціальні синтаксеми: 1) на серці – локативно-суб'єктна, на формально-граматичному рівні виступає обставиною місця, виражена іменником у місцевому відмінку; 2) чоловікові – суб'єктна (суб'єкт процесу), на формально-граматичному рівні виступає додатком, виражена іменником у давальному відмінку.

1. На серці похолоне, як його згадаю (Т. Шевченко). 2. Війнуло громом з Тясмина-ріки (Л. Костенко). 3. Сьогодні о цій поранковій тиші морозній годині дятлів менше (Є. Гуцало). 4. Чумак іде, подивиться та й голову схилить; чабан вранці з сопілкою сяде на могилі (Т. Шевченко). 5. Буду я навчатись мови золотої у трави-веснянки, у гори крутої (А. Малишко). 6. На вулиці тихо, тепло, ясно (О. Кониський). 7. Дуже любив професор, коли перед зеленими святами дівчата прийдуть у плавню зілля збирати та квітки для вінків (О. Гончар). 8. Хто колисатиме і хто варитиме кашу для нової, хоч і позаштатної, одиниці? (О. Гончар). 9. Ой не світи, місяченьку, не світи нікому, тільки світи миленькому, як іде додому! (Нар. тв.). 10. Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити (Остап Вишня). 11. Поставили ми з батьком перемети і пливемо до куреня (О. Довженко). 12. Тепер я не можу без тебе пробути й хвилини. А якось жила ж я ! (Л. Костенко). 13. Дозиметром не виміряєш дози тотального спустошення душі (Л. Костенко). 14. Шукайте цензора в собі (Л. Костенко). 15. На Колимі запахло чебрецем (В. Стус).

Завдання 4. *У поданих реченнях виявити та схарактеризувати вторинні синтаксеми, установити їх відповідність членам речення формально-граматичної структури.*

Зразок виконання:

1. За правду, браття, єднаймося щиро (Леся Українка):
 - за правду – обставинний детермінант мети, на формально-граматичному рівні виконує функцію обставини мети, виражений іменником у знахідному відмінку з прийменником;
 - браття – вторинна субстанціальна синтаксема, на формально-граматичному рівні членом речення не виступає, виражена іменником у кличному відмінку;
 - щиро – обставинний детермінант способу дії, на формально-граматичному рівні – обставина способу дії, виражений прислівником.

2. Хотіла піти дівчина красна до гаю (Нар. тв.):

- хотіла – *вторинний предикат модального значення, на формально-граматичному рівні виконує функцію зв'язкового компонента у складеному дієслівному присудку, виражений особовим дієсловом;*
- красна – *означальний детермінант, на формально-граматичному рівні виконує функцію означення, виражений прикметником.*

1. Туман восени обіцяє теплу днину (Ю. Мушкетик). 2. Вже не три дні, не три ночі б'ється пан Трясило (Т. Шевченко). 3. І раптом одухотворений ліс озивається гортанними, грудними звуками (Є. Гуцало). 4. До першої зірки розлунюватиметься далеко дівочий перегук (О. Гончар). 5. Брехнею світ пройде, та назад не вернешся (Нар. тв.). 6. Дивне місто проти сонця. Всі взолочено віконця (П. Тичина). 7. Пішов кобзар по вулиці – з журби як заграє! (Т. Шевченко). 8. А в кімнаті навкруг лампочки витанцьовує сіру метелицю клубок темної комашні (М. Стельмах). 9. Дожидає сина мати до досвіта вечерять (Т. Шевченко). 10. Тепер він біжить по високій траві, помережаній квітками (Є. Гуцало). 11. А сяду обідати, то бачу, що вона неначе ложки лічить, скільки я з'їм (І. Нечуй-Левицький). 12. Не вдалася ти, голубонько, у свою матір (Остап Вишня). 13. Певно, се країна світла та золотистої блакиті (Ліся Українка). 14. Серце в'яне співаючи, коли знає за що (Т. Шевченко). 15. Ой ти, дівчино зарученая, чого ж ти ходиш засмученая? (Нар. тв.).

Завдання 5. Навести приклади речень за такими структурно-семантичними моделями:

- 1) *предикат + суб'єкт у родовому відмінку;*
- 2) *предикат + суб'єкт в орудному відмінку;*
- 3) *предикат + суб'єкт в місцевому відмінку;*
- 4) *предикат + суб'єкт (убудь-якому відмінку) + обставинний детермінант зі значенням умови;*
- 5) *предикат + суб'єкт + об'єкт-адресат;*
- 6) *предикат + суб'єкт + об'єкт-інструменталь;*
- 7) *предикат + суб'єкт + власне об'єкт + об'єкт-адресат + об'єкт-інструменталь + об'єкт-локатив;*
- 8) *предикат + суб'єкт + означальний детермінант + обставинний детермінант часу + модальний детермінант.*

Література:

1. *Андерш Й. Ф.* До питання про семантичну структуру речення (на матеріалі чеської та української мов // *Мовознавство*. – 1984. – №5. – С. 38–42.
2. *Андерш Й. Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К., 1987.
3. *Андрієвська О. О.* Сміслові чинники порядку слів у реченні // *Філологічний збірник Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка*. – К., 1952. – № 4. – С. 77–83.
4. *Арват Н. М.* Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення // *Мовознавство*. – 1976. – № 4. – С. 38–45.
5. *Баландіна Н. Ф.* Предикатно-аргументне представлення семантики речення // *Мовознавство*. – 1992. – №2. – С. 60–65.
6. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис. – К., 1993.
7. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису. – К., 1992.
8. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М.* Семантико-синтаксична структура речення. – К., 1983.
9. *Вихованець І. Р.* Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності // *Українська мова*. – 2002. – №1. – С. 25–31.
10. *Гуйванюк Н. В.* Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці, 1999.
11. *Загнітко А. П.* Основи українського теоретичного синтаксису. – Ч. 1. – Горлівка, 2004.
12. *Загнітко А.* Доцентрово-відцентрові тенденції в сучасній термінології синтаксису // *Українська термінологія і сучасність*. – К., 2007. – С. 3–7.
13. *Загнітко А. П.* Позиційна модель речення і валентність дієслова // *Мовознавство*. – 1994. – №2-3. – С. 48–56.
14. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. – Донецьк, 1996.
15. *Загнітко А.* Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк, 2007.
16. *Загнітко А. П.* Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення // *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманітарного ун-ту*. – Вип. 13. – Рівне, 2005. – С. 3–7.
17. *Іваницька Н. Л.* Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка // *Мовознавство*. – 1985. – №1. – С. 39–43.
18. *Іваницька Н. Л.* Повнозначні слова української мови і прогнозування формально-граматичної і семантичної структури простого речення

- // Теоретичні проблеми граматики: Тематичний зб. наук. праць. – Донецьк: Дон ДУ, 1995. – С. 71–81.
19. *Кадомцева Л. О.* Компоненти семантико-граматичної структури речення і поняття членів речення // Кадомцева Л.О. Українська мова. Синтаксис простого речення. – К., 1985. – С. 29–62.
 20. *Каранська М. У.* Синтаксичні рівні, парадигми і моделі речень з погляду взаємовідношень // Вісник Київського університету. Сер. філології. – №13. – К., 1972. – С. 78–90.
 21. *Коструба П. П.* Поняття предикативності і проблема класифікації комунікативних одиниць мови // Проблеми синтаксису. – Львів, 1963. – С. 3–9.
 22. *Кульбабська О.* Сучасні інтерпретації категорії предикації в мовознавстві // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 61–73.
 23. *Кухар Н. І.* Факультативні компоненти у системі компонентів формально-граматичної структури речення // Наукові записки. Серія: Філологія. – Вінниця: Вид-во Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2006. – С. 80–84.
 24. *Масицька Т. Є.* Граматична структура дієслівної валентності. – Луцьк, 1998.
 25. *Межов О. Г.* Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / АН України, Інститут української мови. – К., 1998.
 26. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій. – Луцьк, 2001.
 27. *Плющ М. Я.* Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. – К., 1978.
 28. *Плющ Н. П.* Про один із засобів вираження суб'єктивної модальності речення // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 12. – С. 45–52.
 29. *Плющ М. Я.* Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К.: Вища школа, 1986.
 30. *Руденко Л. М.* Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАНУ Ін-т мовознавства. – К., 1996.
 31. *Русанівський В. М.* Форма умовного способу і вираження значення умови в реченні // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 6. – С. 42–48.

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЧЕНЬ ЗА КОМУНІКАТИВНИМИ ТА СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ. ЗАГАЛЬНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Питання:

1. Комунікативні та структурно-граматичні аспекти аналізу простого речення.
2. Класифікація речень за модальністю (характером відношення повідомлюваного до дійсності): стверджувальні / заперечні. Різновиди заперечних: загальнозаперечні і частковозаперечні речення. Граматичні засоби вираження заперечення.
3. Класифікація речень за комунікативним призначенням – метою висловлювання. Розповідні речення. Питальні речення: власне питальні (загальнопитальні / частковопитальні), питально-риторичні і питально-спонукальні речення. Граматичні засоби оформлення питальних речень. Спонукальні речення. Граматичні засоби оформлення спонукальних речень.
4. Класифікація речень за інтонаційними особливостями – емоційно-експресивним забарвленням: неокличні / окличні. Граматичні засоби оформлення окличних речень.
5. Поняття членованості простого речення. Нечленовані структури: погляди мовознавців, термінологія, різновиди.
6. Структурно-граматичні особливості простих речень:
 - А) класифікація речень за способом вираження граматичної основи: двоскладні / односкладні;
 - Б) класифікація речень за ознакою наявності / відсутності другорядних членів речення: поширені / непоширені;
 - В) класифікація речень за ознакою структурно-семантичної повноти: повні / неповні;
 - Г) класифікація простих речень за відсутністю / наявністю елементів ускладнення: неускладнені / ускладнені. Засоби ускладнення простих речень.

Завдання 1. *Схарактеризувати речення за модальністю, вказати засоби вираження модального значення, визначити різновиди заперечних речень.*

Зразок виконання:

Все роби, не гаючи часу (Нар. тв.): *речення заперечне (частково-заперечне, оскільки заперечення стосується відокремленої обставини), формальним засобом заперечення є частка НЕ.*

I

1. (1) Не соромно мовчати, (2) як нічого сказати (Нар. тв.). 2. І як не пошкодувати...? (Є. Гуцало). 3. Та яка там каша? (Лєся Українка). 4. (1) Зрадити в житті державу – злочин, (2) а людину – можна?! (Л. Костенко). 5. Не сінце вони смакують, не траву і не овес (П. Тичина). 6. Вітер несамовито стугонів віконницями, гудів у комині (О. Донченко). 7. (1) Знаєте, я трохи не женився! (2) Комедія, правда? (В. Підмогильний). 8. Прийдешнє осяває наші лиця, неспокій творчий з вічністю єдна (В. Симоненко). 9. Бурлаки стояли ні живі ні мертві (І. Нечуй-Левицький). 10. Ти не можеш не піддатись оновлюючим чарам сили тієї усмішки (Є. Гуцало). 11. Тільки не веселі, а смутні думки обхопили материну голову (Панас Мирний). 12. Заполювати лося – не тільки гордість (Остап Вишня). 13. А хіба не може сучасний мужчина якимось дивом перейнятися маренням забутого «колись»? (С. Журахович). 14. Ні її, ні його не було (О. Кобилянська). 15. Місцина ця дика, таємнича, але не понура – повна ніжної задумливої поліської краси (Лєся Українка). 16. Ніхто не перекреслить мій народ! (В. Симоненко). 17. Не пора, не пора, не пора москалеві й ляхові служити (І. Франко). 18. А з мене яка ж там Діана? (І. Нечуй-Левицький). 19. Я ж так боялась підлості і бруду! (Л. Костенко). 20. А Іван довгу хвилю ще сидів, не то міркуючи щось, не то собі туманіючи (І. Франко).

II

1. Чи не продали б ви мені розсади трошечки? (Марко Вовчок). 2. (1) Правильно, звісно. (2) Хто ж своє рідне покине або од добра добра шукатиме? (Г. Тютюнник). 3. Говорячи про рушницю, не можна не згадати про шріт і про порох (Остап Вишня). 4. Не раз ми ходили в дорогу (П. Грабовський). 5. (1) А ви хіба з «Плуга»? (2) Ні, я не з

«Плуга» (Остап Вишня). 6. Як можна померти не на день, не на тиждень, не на рік, а «померти як єсть»? (В. Підмогильний). 7. Ага, і зразу Французька академія наук кине́ться вивчати ваш феномен! (Із розмови). 8. (1) Не завжди кажи те, (2) що знаєш, (3) але завжди знай, (4) що кажеш (Нар. тв.). 9. (1) Прийшла любов непрохана й неждана – (2) ну як мені за нею не піти? (В. Симоненко). 10. І, може, це і є моя найвища сутність (Л. Костенко). 11. ...І звично побажати ні пуху ні пера (Остап Вишня). 12. А Грицько не тільки не слухає, а ще і наперекір робить (Панас Мирний). 13. (1) Не я б'ю, (2) верба б'є (Нар. тв.). 14. Тепер уже нічого було думати про Лесю Петрові (П. Куліш). 15. Похнюпився Бурмило, стоїть ні в сих ні в тих (Л. Глібов). 16. Хіба не беззахисний він зараз? (О. Гончар). 17. У дружній сім'ї непорозуміння тривають недовго (О. Копиленко). 18. Душа народу не сліпа, вона стоока (М. Рильський). 19. Можна подумати, ти б мені їх продав! (Нар. тв.). 20. Мовчання – не завжди згода (Нар. тв.).

Завдання 2. *Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне), вказавши засоби оформлення. У питальних та спонукальних реченнях установити різновид: власне питальні (загальнопитальні / частковопитальні), питально-риторичні, питально-спонукальні; спонукальні значення (вимога, прохання, побажання).*

I

1. (1) Скажи ж, брате, кобзареві: (2) хай собі співає (О. Корсун). 2. (1) На ж тобі грошей, (2) та гляди вже – (3) нічого не купуй (Нар. тв.). 3. Хто може сонце погасить і землю вибити з орбіти? (В. Сосюра). 4. (1) Ось побільшаєш, Климе, (2) і гайда до нас (Гр. Тютюнник). 5. Векло Панасівно, Насте Григорівно,... чи не пішли б ви сьогодні на буряки? (Гр. Тютюнник). 6. Погнили б вони, кавуни твої! (Остап Вишня). 7. (1) Хай не розбудить смутку телефон. (2) Нехай печаль не зрушиться листами. (3) Хай буде легко. (Л. Костенко). 8. І жити спішити треба, кохати спішити треба...(В. Симоненко). 9. (1) Нехай би інший хто поклопотався, (2) чи ж мало добрих людей на селі? (О. Довженко). 10. Чи не встав би ти, небоже? (Лєся Українка). 11. Теж мені сватальник... мовчав би (М. Олійник). 12. Усе покласти на стіл! (З розмови). 13. Годі, годі хлоп'ячих запобігань та розпу-

ки! (В. Підмогильний). 14. Та ну вже, діду, хоч би мовчали (Леся Українка). 15. Як це здається, пане войте, вам? (Л. Костенко). 16. Невже твоє життя тебе не кличе? (В. Стус). 17. (1) Чи на вас сьогодні наслано, (2) чи ви помітили? (І. Нечуй-Левицький). 18. (1) Ет, така школа! (2) Далі дихати буде заборонено (І. Вільде). 19. Навчи кайданів не лякатись! (Х. Алчевська). 20. Не треба правду говорить цвітасто (Л. Костенко). 21. Не співають мені про печаль пісні! (В. Сосюра). 22. Що ж це ти – насміхатися з мене? (М. Стельмах). 23. Що може бути природніше людської усмішки? (С. Журахович). 24. Хай би без коня, хай би сам переплив (М. Стельмах). 25. Чи не продали б ви мені розсади трошечки? (Марко Вовчок).

II

1. (1) «Мовчати!» – (2) гримнув щосили Степан (Із розмови). 2. Ех, якби оце мені вмерти тут у малині (О. Довженко). 3. Хай тоді шукають, хай плачуть наді мною, приплакують, хай жаліють (О. Довженко). 4. (1) Куди іду? (2) Хіба я знаю куди йти? (3) Де берег мій? (О. Корнійчук). 5. Яке то щастя – свій народ у світлі бачити! (Д. Павличко). 6. Тільки б ти не згасла, як зоря (Б. Олійник). 7. Побули б ще, мамо (С. Журахович). 8. Нещасний брате, годі муки! (В. Сосюра). 9. Що скажуть райці, лавники і возний? (Л. Костенко). 10. (1) Ну нехай би смикнув за вухо, хай нагримав би раз чи два, – (2) все одно він би тата слухав і ловив би його слова (В. Симоненко). 11. А він візьми та й зроби все навпаки! (Нар. казка). 12. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і уста (Л. Костенко). 13. О, чом громів і власті Бога не дано нам в цю страшну мить? (Х. Алчевська). 14. Нехай би завтра раненько ви до нас зайшли (М. Коцюбинський). 15. Ображайся на мене, як хочеш, зневажай, ненавидь мене (В. Симоненко). 16. (1) Правда ж, ти будеш гребти, налягати на весла, (2) доки сил, доки змоги твоєї? (В. Близнець). 17. Він сам собі Шопен і Берліоз (Л. Костенко). 18. Чи совам зборкати орла? (М. Рильський). 19. (1) Ану ж, побачимо, (2) які тут жарти вигадують пекельні мастаки! (Ю. Клен). 20. (1) Зв'яжися з ними, (2) клопоту не обберешся, (3) тільки труд пропаде (О. Микитенко). 21. (1) Чи винна голубка, (2) що голуба любить? (Т. Шевченко). 22. Нам би зажити слави з тобою, тільки з тобою в тяжкому двобою (І. Драч). 23. (1) Не бійся, (2) як йому треба, (3) то він дуже ласкавий

(І. Вільде). 24. Коли б скоріше збігла ця ніч! (М. Стельмах). 25. Боже, пощо з вікового сну велів ти встать? (І. Франко).

Завдання 3. *Схарактеризувати подані речення за комунікативними особливостями: за модальністю – стверджувальні / заперечні, за типом висловлювання – розповідні / спонукальні / питальні, за емоційною забарвленістю – окличні / неокличні:*

I

(1) Дожитися, (2) щоб так погиб хорунжий, (3) що ніяк похилити хоругов! (4) І хто ж убив хорунжого? (5) Дівчина! (6) А як по ньому тужить! (7) Як вдова. (8) Он подивіться. (9) Є ж якась причина. (10) То вже стоїть людина нежива. (11) Страшне це діло небуденне. (12) А всі почути вирока спішать (Л. Костенко). (13) А вона тоді візьми та прикинься мертвою! (Нар. тв.). (14) Ой, не цвісти вам знову, не цвісти! (П. Тичина). (15) Хіба ж я газет не читаю, чи як? (І. Драч). (16) Як мені не летіти? (Нар. тв.). (17) Він тихо, але владно сказав: (18) «Увага! (19) Повторимо це місце знову!» (В. Кучер). (20) От, Лукашу, допоможеш тут в'язати молодичці (Леся Українка).

II

(1) А чи не принесли б ви, мамо, мені мисочку узвару? (О. Довженко). (2) Не спопелись, мій вік двадцятивічний! (М. Вінграновський). (3) Чом ми з тобою ходимо там, (4) де стежок нема? (Р. Скиба). (5) І не рюмсати на поріддя, (6) коли твій гайдамацький рід ріжуть лінвами на обіддя кілька сот божевільних літ! (В. Стус). (7) Встали і вийшли геть з кімнати! (3 розмови). (8) Може, обідати вже будете? (Нар. тв.). (9) Бодай же вас, чорні брови, нікому не мати (Т. Шевченко). (10) Вже не три дні, не три ночі б'ється пан Трясило (Т. Шевченко). (11) Чому я не сокіл, чому не літаю? (М. Петренко). (12) О, коли б змога писати так само багато, як і мислити! (Г. Сковорода). (13) Пізно, парубче, їдеш. (14) Підвіз би мене... (М. Стельмах). (15) Ой сонечко ясне, невже ти втомилось, чи ти розгнівилось? (16) Іще не лягай! (В. Самійленко). (17) Випити б зараз кави! (3 розмови). (18) Не гнівайтесь на людей... (Л. Костенко). 19. А Десна не висохне, тату? (О. Довженко). 20. Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно (О. Довженко).

Завдання 4. Установити структурно-граматичні особливості речень: 1) за способом вираження граматичної основи – однокладні / двокладні; 2) за структурно-семантичною повнотою – повні / неповні:

I

1. Ото щастя – написати таку книжку! (Гр. Тютюнник). 2. Не стало ні хат, ні садів, ні добрих веселих людей (О. Довженко). 3. Перехотілось людям говорити (Л. Костенко). 4. Усміхнулася лагідно (М. Стельмах). 5. У народі вважали хлопця у віці 17-18 років повноцінним косарем (Нар. мудрість). 8. Останні зимовії хмари. 9. І вітер весняний в саду (Х. Алчевська). 10. Ворота зачинено. 11. В рай не запрошують двічі (Л. Степовичка). 12. Отже, переламав крило, а тому й не зміг одлетіти до вирію в кінці серпня чи у вересні (Є. Гуцало). 13. Чому має право zostаватись коло нього навіки? (Х. Алчевська). 14. Мені спало на думку одіслати Вам свої поезії (Х. Алчевська). 15. І мети тії – не досягнути! (Х. Алчевська). 16. Се повинно, кажемо ми, бути виданим (Х. Алчевська). 17. (1) Пройдеш туди, (2) куди немає входу (М. Савка). 18. Ну от, і написав універсали (Л. Костенко). 19. Справді, охочих відпочивати, мандрувати на теплоходах сила-силенна (В. Большак). 20. Заполювати лося – не тільки гордість (Остап Вишня). 21. Пережити б цю осінь, як птах перелітній, як дим... (О. Галета). 22. Запахнути липі ще раз припекло (Н. Федорак). 23. Вона мов крила в мене за плечима! (Л. Костенко). 24. Час дивитись у завтрашнє, час у вчорашнє зазірнути (А. Содомора). 25. Що ж це ти – насміхатися з мене? (М. Стельмах).

II

1. А нам з тобою ні-ні та й холодно (Р. Скиба). 2. Чи ж то мало є причин для радощів? (О. Говда). 3. Благословенна будь, моя незаймана дівце Десно (О. Довженко). 4. Яка стоїть немов свята та божя (Л. Костенко). 5. Краще погана дорога, ніж поганий супутник (Нар. тв.). 6. О, не взискуй гіркого меду слави! (Л. Костенко). 7. І так приємно в ці дні ходити скрізь і віднаходити прикмети (Є. Гуцало). 8. На землю упав лютувать і стогнать (М. Вінграновський). 9. Це дуже важко – написати пісню (Д. Павличко). 10. Любов відкрити важче, ніж Америку (Л. Костенко). 11. Надто багато повисло на моїх

худих дівочих плечах (Т. Малярчук). 12. Так легко нам. 13. І ранок – мов постель (Ю. Андрухович). 14. Довкола так мало щасливих людей (Ю. Глібов). 15. Дали сказати слово їй останнє (Л. Костенко). 16. І дощ, і сніг, і віхола, і вітер. Високовольтна лінія Голгоф (Л. Костенко). 17. Валізу віршів привезти з собою з цього притулку тиші й самоти (Л. Костенко). 18. Ніщо ані стукне, ані гуркне, ані бризне (Л. Козаченко). 19. І не було ні радості, ні чуда (Л. Костенко). 20. Що з воза впало, те пропало (Нар. тв.). 21. З ким поведешся – від того й наберешся (Нар. тв.). 22. І нігде ні садочка, ні квіточок! (І. Нечуй-Левицький). 23. Хай буде все пробачене пробачено (Л. Костенко). 24. Щось нове влітає в крики (В. Винниченко). 25. Все гіршає і гіршає мені (Л. Костенко).

Завдання 5. *Схарактеризувати речення за ознакою наявності / відсутності другорядних членів – поширені / непоширені:*

I

1. Серце музики спинилось (М. Вороний). 2. Ще спогади такі чіткі і свіжі (Ю. Клен). 3. Що скажуть райці, лавники і возний? (Л. Костенко). 4. Ми переможемо. Не такі ми кволі (Л. Костенко). 5. Тролейбус підійшов уже повний (С. Журахович). 6. Я мучуся. Я сам собі шуліка. Є щось в мені так наче не моє. (Л. Костенко). 7. Вкрай дивними бувають випадковості (А. Содомора). 8. Суддя стояв ні в сих ні в тих (Л. Костенко). 9. Життя є молодість, труд і любов (Ю. Яновський). 10. Смієшся, мамо? (І. Франко). 11. Дитинство й молодість назагал егоїстичні (А. Содомора). 12. День стояв сірий, глухий (Ю. Мушкетик). 13. Він сам собі Шопен і Берліоз (Л. Костенко). 14. А серце ще таке безоборонне (Л. Костенко). 15. Все тихше й тихше. Сурми вже не грають (Л. Костенко). 16. Не треба слів (Л. Костенко). 17. І то була любов, а не розпуста (Л. Костенко). 18. Ой сонечко ясне, невже ти втомилось, чи ти розгнівилось? Іще не лягай! (В. Самійленко). 19. Він тільки зблід і губу закусив (Л. Костенко). 20. Я, може, божевільним тут здаюся (Л. Костенко). 21. Невже ж таки ніхто не женихався? (Л. Костенко). 22. Я й так був би не пішов (І. Вільде). 23. І був я неправий, звичайно (О. Довженко). 24. Світ який – ні краю ні кінця! (В. Симоненко). 25. Ні одна косовиця не кінчалася миром (О. Довженко).

II

1. Ми з вами люди різного коша (Л. Костенко). 2. Але ж і з Гриця добрий був лайдак (Л. Костенко). 3. Не кожен із них був засновником. Але жоден поет не був непоетом (Л. Костенко). 4. Дочка вечерять подає (Т. Шевченко). 5. Хай важка дорога, хай похмурі днини! (П. Грабовський). 6. Немає пісні (В. Сосюра). 7. Жити щасливо мусить кожна людина (Р. Братунь). 8. Почав жевріти схід сонця (І. Нечуй-Левицький). 9. Історія – це святая святих народу (О. Довженко). 10. Моя любове, ти – як бог (Д. Павличко). 11. Хочеться так любити, щоб навіть каміння захотіло ожити і жити! (В. Симоненко). 12. Проійшло багато літ (В. Сосюра). 13. Карпо був широкий у плечах... (І. Нечуй-Левицький). 14. І не всі теореми доведені, не дочитані всі казки (Б. Олійник). 15. Кохана – ніби куц бузку (В. Стус). 16. Була ти наче лісова царівна (Леся Українка). 17. Єдиний, хто не втомлюється, – час (Л. Костенко). 18. На моє щастя, ніхто не звертає уваги (О. Довженко). 19. Одні тільки коні не брали участі у війні (О. Довженко). 20. Минуло вже півстоліття (О. Довженко). 21. Дядько Самійло не був ні лікарем, ні інженером (О. Довженко). 22. Одна лише Десна залилася нетлінною (О. Довженко). 23. Купались тільки ми, малі (О. Довженко). 24. Вечеряти вже пора (О. Довженко). 25. Все було краще (О. Довженко).

Завдання 6. Зробити загальний синтаксичний аналіз поданих речень за поданою нижче схемою:

- 1) тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне; для питальних – різновид);
- 2) тип речення за модальністю (стверджувальне, заперечне; для заперечних – різновид);
- 3) тип речення за емоційною забарвленістю (окличне, неокличне);
- 4) тип речення за способом вираження граматичної основи (двоскладне, односкладне);
- 5) тип речення за наявністю / відсутністю другорядних членів речення (поширене, непоширене);
- 6) тип речення за структурно-семантичною повнотою (повне, неповне);

- 7) тип речення за наявністю / відсутністю засобів ускладнення (ускладнене, неускладнене).

Зразок виконання:

Пішла, не кажучи й слова! Речення: 1) розповідне; 2) заперечне, частковозаперечне; 3) окличне; 4) двоскладне; 5) поширене; 6) неповне; 7) ускладнене.

II

1. А що таке життя? (Л. Костенко). 2. Є щось в мені так наче не моє (Л. Костенко). 3. Але хіба ж то мало – настрої? (А. Содомора). 4. Справді, чи може бути щось дорожче, аніж рідна мова в устах рідної дитини? (А. Содомора). 5. Червона калино, чого в лузі гнешся? (Нар. тв.). 6. Не стало ні хат, ні садів, ні добрих веселих людей (О. Довженко). 7. Йому б тільки ото їсти та дурниці всякі плести (О. Довженко). 8. Тут, в небі, тихо (Л. Костенко). 9. Ані шум потічка, ні вітру шум, ні пташка лісова (Л. Костенко). 10. А чи не годі вже того грання? (Леся Українка). 11. Пані поетко, долею перейматись не варто (Л. Перлулайнен). 12. Як же мені не плакати, Вовчику-братику? (Нар. тв.). 13. Чому мені, Боже, ти крилець не дав? (М. Петренко). 14. Я б землю покинув і в небо злітав! (М. Петренко). 15. Хіба ж хто кохає нерідних дітей? (М. Петренко).

II

1. Ви б лягли, мамо, спочили (Панас Мирний). 2. Хіба зроду грошей не бачила? (П. Куліш). 3. Най загине! (І. Франко). 4. Ех, каже, коли б дали мені коня та булаву! (Нар. тв.). 5. Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній, в праці мирній (М. Рильський). 6. Ти б, хлопче, уже про налигач і воли думав (М. Стельмах). 7. Ніно, побігли! (В. Близнець). 8. Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки..? (М. Коцюбинський). 9. (1) Прозрімо ж! (2) Люди ми чи ні? (М. Вінграновський). 10. (1) Ось побільшаєш, Климе, (2) і гайда до нас (Гр. Тютюнник). 11. Який я тобі батько? (О. Довженко). 12. О земле вічна, ти – одна на світі! (Є. Маланюк). 13. Згоріть в житті – чи не єдине щастя! (О. Олесь). 14. Чи ж я в лузі не калина була? (Нар. тв.). 15. Ну, добре, ходім! (Нар. тв.).

Завдання 7. Зробити загальний синтаксичний аналіз виділених предикативних частин за схемою, поданою в попередньому завданні:

I

І все на світі пережити треба.
Бо кожен фініш – це, по суті, старт.
І наперед не треба ворожити.
І за минулим плакати не варт.
Хай буде все побачене побачено.
Хай буде все пробачене пробачено.
Єдине, що від нас іще залежить, –
Принаймі, вік прожити, як належить.
...А потім зникла музика.
Антракт. Усі чоловіки говорили прозою.
Жінки мовчали. Все було не так.
Їм не хотілось пива і морозива.
Старий співав без гриму і гримас.
Були слова палкими й не сучасними.
О, заспівайте дівчині романс!
Жінки втомились бути не прекрасними (Л. Костенко).

II

Я живу в телефонній буді.
Інколи мені дзвонять...
І питають, що далі буде.
І чому листопад на скронях.
І питають, де взяти гроші,
І питають, куди їх діти.
Дзвонять ті, в кого сни хороші,
Дзвонять ті, в кого хворі діти.
Щось не спиться мені, прибуді.
Ну яка там, до чорта, втома?..
Я живу в телефонній буді.
Бо нема телефона вдома... (Р. Скиба).

III

– Чого це Ви, бабо, корову узули?
– А що радіація, Ви, мабуть, не чули?!
В синових чоботах взута корова –
Нехай же пасеться і буде здорова.
І бабі ще дасть до відра молока,
Така замашна і молочна така.
– Чого це Ви, бабо, уся в целофані?
– Хіба ж я газет не читаю, чи як?
Корову видною на світанні,
Взую, одягну й веду за рівчак...
– Чого це Ви, бабо, з людьми не поїхали,
Коли виселяли із зони село?
– А я серед тої проклятої віхоли
Взяла й зосталася – синам на зло! (І. Драч).

Література:

1. Дудик П. С. Спонукальні речення і слова-речення // Українська мова і література в школі. – 1971. – №9. – С. 30–35.
2. Дудик П. С. Питальні речення і питальні слова-речення // Українська мова і література в школі. – 1975. – №1. – С. 26–36.
3. Дудик П. С. Про речення як синтаксичну одиницю // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Філологія». – 1999. – № 1. – С. 78–80.
4. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. – Вінниця, 1999.
5. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. – К., 2010.
6. Єрмоленко С. Я. Категорія предикативності // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 5–11.
7. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. – К., 1984. – С. 194–253.
8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. – К., 1986.
9. Іваницька Н. Л. Непоширене речення в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1984. – №2. – С. 31–35.
10. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К., 1989.
11. Іваницька Н. Л. Синтаксична структура двоскладного речення // Українська мова і література в школі. – 1986. – №1. – С. 36–41.

12. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Формально-граматична структура простого речення. Ч. 1. – Вінниця, 1999.
13. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К., 1985.
14. Коструба П. П. Поняття предикативності і проблема класифікації комунікативних одиниць мови // Проблеми синтаксису. – Львів, 1963. – С. 3–9.
15. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч. 2. – Синтаксис. – К., 1965.
16. Навчук Г. В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Кіровоград, 2004.
17. Панкова М. Внутрішньотекстовий потенціал питальних речень // Донецький вісник Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Мовознавство. – Т. 26. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. – С. 57–68.
18. Савицький М. П. Український синтаксис з погляду діахронічної типології // Мовознавство. – 2006. – №2–3. – С. 45–49.
19. Слинко І. І. Типи простих речень // Українська мова і література в школі. – 1977. – №9. – С. 51–59.
20. Слинко І. І., Гуйванюк В. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
21. Сучасна українська мова. Синтаксис / за ред. О. Пономаріва. – К., 1994.
22. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.
23. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К., 2004.
24. Ярещенко А. П. Засоби вираження наказовості в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1971. – №6. – С. 32–36.

ДВОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Питання:

1. Ознаки двоскладності речення. Особливості зв'язку між головними членами речення: тип зв'язку (предикативний) і способи зв'язку (координація, співвияв, співположення).
2. Диференційні ознаки підмета як головного члена речення, його співвідношення із компонентами семантико-синтаксичної структури.
3. Типи підметів за структурою (прості та складені) та за морфологічним способом вираження.
4. Засоби ускладнення простого підмета.
5. Особливості складеного підмета. Різновиди синтаксично зв'язаних словосполучень у функції підмета.
6. Диференційні ознаки присудка як головного члена двоскладного речення, його співвідношення із компонентами семантико-синтаксичної структури, морфологічний спосіб його вираження.
7. Простий дієслівний присудок. Способи його вираження. Ускладнені форми простого дієслівного присудка. Неузгоджені форми присудка.
8. Складений присудок:
 - А) складений дієслівний присудок. Ускладнені форми складеного дієслівного присудка;
 - Б) складений іменний присудок;
 - В) складений прислівниковий присудок.
9. Комбіновані форми присудка. Питання про подвійний (складний, дуплексивний) присудок: проблеми виділення та аналізу.

Завдання 1. Виділити граматичну основу, проаналізувати семантико-граматичні особливості словосполучень у ролі підмета.

Зразок виконання:

Та сім'я яворів невесела уклонила кінноті до ніг (А. Малишко). Підмет виражений синтаксично зв'язаним словосполученням із метафоричним значенням сукупності (моделі «називний відмінок + родовий відмінок»).

1. Весела людей течія іскриться, шумить, славословить, сміється, співає, сяє (М. Бажан). 2. Там з вітром могила в степу розмовляє (Т. Шевченко). 3. Був один з останніх листопадових днів (А. Содомора). 4. Чотири літа пролетіло (А. Малишко). 5. Вже скільки снігу і подій розтануло там після тої давньої зими! (Л. Костенко). 6. А тим часом ті дві справи переплітались, були чимсь єдиним (А. Содомора). 7. Гурт хлопців наближається до вигону з транзистором у руках (Є. Гуцало). 8. Друга половина місяця лютого – ще тільки прелюдія ранньої весни (Є. Гуцало). 9. Найстаріший із національних прапорів – датський (Із газети). 10. Бути в доброму гуморі було його основною властивістю, критерієм ставлення до світу (В. Підмогильний). 11. Дехто з прохожих зупиняється (В. Винниченко). 12. Краєчок неба почервонів (І. Нечуй-Левицький). 13. Двома зустрічними потоками мчали запилюжені отари машин (С. Журахович). 14. Сотні очей бачили і не бачили його – перебіжну тінь (С. Журахович). 15. Ген корів розсипана квасолька доганяє хмари у полях (Л. Костенко). 16. Блискає за вибалком місяця підкова (А. Малишко). 17. Було йому без року дев'яносто (Л. Костенко). 18. Тільки половина пожовклого листу на шовковицях блищала (І. Нечуй-Левицький). 19. Зараз лише середина лютого (Є. Гуцало). 20. Задоволеними залишились обидві сторони (А. Содомора). 21. Вельми показовий щодо цього один із пасажів мемуарних записів (А. Содомора). 22. А бути слугою свого народу – це не тільки обов'язок, а це – велика честь (Остап Вишня). 23. Тоді щось дивне й незнане пробудилося в мені (Б.-І. Антонич). 24. Все інше з тих єдиних у моєму житті відвідин Михайла Йосиповича з часом затерлось у пам'яті (А. Содомора). 25. Всі ми собою хворіємо, легковажні і кволі (Л. Перлулайнен). 26. Лиш настав початок серпня (А. Содомора). 27. Там такого гостей зібралося! (Марко Вовчок). 28. Після зими, після холодів білити хату – найкраще свято у селі (Є. Гуцало). 29. Стати переможцем, залишитися ним, втримати таку честь було його давньою мрією (В. Собко). 30. Умовились ми з Василем на річку піти на цілий день (О. Копиленко). 31. Іде, пливе юрба думок без ліку і без краю (В. Сосюра). 32. Скільки болю завдає мені цей шматок родючої блакиті (Є. Маланюк).

Завдання 2. Виділити граматичну основу і схарактеризувати підмет за структурою та за морфологічним способом вираження.

Зразок виконання:

Лише ми – сірі гуси в хмарі (А. Малишко). Підмет за структурою простий, ускладнений видільною часткою, виражений займенником у називному відмінку.

I

1. Навіть саме слово „вовк” вважалося вже наче дідовою лайкою (О. Довженко). 2. Раби рабів ще гірше, ніж раби (Л. Костенко). 3. Тепер уже сміятися пора (Л. Костенко). 4. А скільки в нас поезій випадкових з нічого й ні для чого виника! (Л. Костенко). 5. Триста лих мені дивляться в вічі (Б. Олійник). 6. З шибки впурхує в кімнату зграя горобців, всідається біля свічки і цвірінчить (І. Драч). 7. Але ми з тобою... ми не вічні, ми з тобою просто – ти і я (В. Симоненко). 8. Щось нове влітає в крики (В. Винниченко). 9. Зосталася тільки надія одна... (Леся Українка). 10. І все нездійснене – здійсниться (А. Малишко). 11. Художня якість є однією з важливих рис фольклору (О. Мишанич). 12. Я вибрала Долю собі сама (Л. Костенко). 13. Не бути особистістю – це також означає бути невизначеним щодо всього. (Т. Малярчук). 14. Ні спека дня, ні бурі, ні морози – ніщо не вб’є мою любов живу (В. Сосюра). 15. Що це зі мною діється сьогодні? (С. Журахович). 16. Не вернути тебе – загубити себе (М. Вороний). 17. Ми чисті перед совістю, нащадками й планетою (Б. Олійник). 18. Чумацький Шлях на небі був схожий на росистий слід на землі (Г. Тютюнник). 19. На галявині розквітлі проліски, сон-трава і медунка (Н. Забіла). 20. Завжди терновий вінець буде кращий, ніж пишна корона (Х. Алчевська). 21. Завжди величніша путь на Голгофу, ніж хід тріумфальний (Х. Алчевська). 22. Зв’язало щось міцно мене із землею (Х. Алчевська). 23. А он же, он, у сутінку вишень – такий чорнявий хлопець-хорошень! (Л. Костенко). 24. «Чорний колір», «Пиймо друзі» звучали в унісон із настроями розлук із ріднею, з рідною землею (А. Содомора). 25. Яке то щастя – свій народ у світлі бачити! (Д. Павличко). 26. Байдики б’ють собі сини дома при батьку (Нар. тв.). 27. З того часу чимало літ перевернулось (Х. Алчевська).

28. Обоє підемо в далеку мандрівку життя (І. Франко). 29. І кожен з нас те знав, що слави нам не буде... (І. Франко). 30. Співати – не ціпом махати (Нар. тв.). 31. Ромашка золотиста зацвіла, петрів багиг розплющив сині очі (А. Малишко). 32. В зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю? (І. Франко). 33. І молодиці-цокотухи тут баляндраси понесли (І. Котляревський). 34. Там над водою купка людей лагодилась сідати в човен (М. Коцюбинський). 35. Шмат гарних снів приснивсь за зиму (В. Неборак).

II

1. Набити руку – це не означало побити руки (Гр. Тютюнник). 2. Й чогось думати про молодість мені так сумно! (Х. Алчевська). 3. Йосип Устимович, все ж, гадаю, був прихильником традиційної методики (А. Содомора). 4. Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє (О. Довженко). 5. Гора Чернеча стала на коліна (І. Драч). 6. Кругом, як в усі, все мовчить (Т. Шевченко). 7. Ні, хай ще пройде рік-другий (Г. Косинка). 8. Але й ті умови – не з найгірших (А. Содомора). 9. Не шануватись дівчині негоже (Л. Костенко). 10. Занудилась дома, ждучи мене, мила (Леся Українка). 11. Один буде, як той Гонта, катів катувати! (Т. Шевченко). 12. Всі троє мовчки йшли так верстві зо дві (М. Коцюбинський). 13. Як розбещує людину сама можливість принижувати інших, топтати, розстрілювати безкарно! (О. Гончар). 14. Мені тринадцятий минало (Т. Шевченко). 15. При розподілі копиць ні одна майже косовиця не кінчалася миром (О. Довженко). 16. Узався тільки він рани душевні зцілити і ліки змінив на перо (М. Тарнавський). 17. І от хто-хто, а він, Завірюха, умів говорити (В. Шкляр). 18. Дівчинці було лише шість років (У. Самчук). 19. Ах, яке це щастя і яка це розкіш – карцер! (В. Барка). 20. І тільки зорі-сторожі нас в полі вартували (А. Малишко). 21. Витикались білі шпичасті верхи скель серед невеличкого темного лісу (І. Нечуй-Левицький). 22. На ганку стояла загорьована, аж потемніла на виду Юстинина мати (В. Шевчук). 23. Дубів золоті герби горять під коронами сосен (Л. Костенко). 24. Витикались білі шпичасті верхи скель серед невеличкого темного лісу (І. Нечуй-Левицький). 25. Вік звікувати – не в гостях побувати (Нар. тв.). 26. Одно підбіжить – чомокнеться, друге підлізе нищечком та залоскоче або смикне (О. Ко-

ниський). 27. Генеральську лічбу вестиме сам автор (О. Довженко). 28. Новий метушиться в темряві трюму (Ю. Яновський). 29. Ми пішли на леваду білити рушника (І. Нечуй-Левицький). 30. Батько з сином пішли на панський тік молотити (І. Нечуй-Левицький). 31. Усі були такі поважні, бліді і рішучі (М. Коцюбинський). 32. Яке це щастя – жити на цій землі! (О. Довженко). 33. Хлопчик Юрчик разом з дідом та бабунею приїхав з міста на дачу відпочивати (Н. Забіла). 34. “Садок вишневий коло хати...” – зразок геніальності й простоти поезії (М. Рильський). 35. Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя (Г. Сковорода).

III

1. Зрадити в житті державу – злочин! (Л. Костенко). 2. Саме життя навчило дівчину боротися з неприємностями (У. Самчук). 3. І ніхто і не бачить, і не знає (Т. Шевченко). 4. Одно зацвіло, а друге зав’яло, навіки зав’яло (Т. Шевченко). 5. Стару людину ганити негоже (Л. Костенко). 6. У тій мандрівці він сам: кожен із нас зайнятий своїм (А. Содомора). 7. Хіба це не найважливіша річ – пробудити у молоді розуміння? (А. Содомора). 8. Такий транс спроможна навіть тільки зима (Є. Гуцало). 9. Всі ці картини – лише імпровізації (Є. Гуцало). 10. Ще в заметеній снігом землі спить до слушної пори цілий світ (Є. Гуцало). 11. Далі на пагорбах звівся цілий масив довжелезних сліпучо-білих будинків (Ю. Логвин). 12. На зупинках купи людей (С. Журахович). 13. Спогади – це коли минуле і теперішнє міняються місцями (А. Содомора). 14. Боже Провидіння скеровувало те злорятівною для переслідуваного дорогою (А. Содомора). 15. Над тим жаром темніє грозове вугілля хмари (Є. Гуцало). 16. Щось вічне, біблійне, загадкове постало не лише з назви (В. Шевчук). 17. І восени, і взимку на місцевому базарчику одна стара жінка чи дві, а подеколи три й чотири продають ягоди горобини чи калини (Є. Гуцало). 18. Зараз молоко бабине (кульбаба) ще спить у землі (Є. Гуцало). 19. І не всі теореми доведені, не дочитані всі казки (Б. Олійник). 20. Було прибіжимо ми з братом з гімназії, голодні, як вовки, з дитячим апетитом (І. Нечуй-Левицький). 21. Це одна даність – створити її таку (І. Драч). 22. І три зорі дивитимуться в ясла (Л. Костенко). 23. Що не народ – одне й те саме горе (Л. Костенко). 24. Але єсть одна перлина, що з усіх найкраща в світі (В. Самійленко). 25. Сокіл з орлом

купається, сокіл орла питається (Нар. тв.). 26. Поставили ми з батьком перемети в Десні і пливемо до куреня (О. Довженко). 27. Вся ця бідність, непроглядність – безглузді й нестерпні (О. Довженко). 28. На світі вже давно ведеться, що нижчий перед вищим гнеться (Л. Глібов). 29. Два третього не ждуть (Нар. тв.). 30. Все можуть зробити людські руки, коли захочуть (Г. Тютюнник). 31. Серпень з вереснем схрестили довгі шпаги нестерпні (М. Рильський). 32. Десь журавлів пливли ключі (А. Малишко). 33. ...І нижчий перед вищим гнеться (Л. Глібов). 34. Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилась по всіх жилах (М. Коцюбинський). 35. Вже й сон-трава перецвітати стала (Леся Українка).

Завдання 3. Подані нижче речення згрупувати за особливостями вираження підмета:

- А) простий неускладнений;
- Б) простий ускладнений;
- В) підмет, виражений лексикалізованим словосполученням;
- Г) підмет, виражений фразеологізованим словосполученням;
- Ґ) інфінітивний підмет;
- Д) складений із значенням сукупності;
- Е) складений соціативний;
- Є) складений, виражений метафоричним словосполученням;
- Ж) складений, виражений словосполученням із фазовим компонентом;
- З) складений із кількісним значенням;
- И) складений із значенням вибірковості.

1. А з річки лунає грайливе «Човник гойдається серед води» або зворушливо-ніжне «Тихо, тихо Дунай воду несе, а ще тихше дівка косу чеше...» (О. Вишня). 2. Огнекрилих метеликів рій зазоріє в садах на шипшині (П. Филипович). 3. На терезах життя і смерті ми (О. Олесь). 4. Отож, півроку – чимала відстань (А. Содомора). 5. Щось проймаюче, важке нібито зависло в душному повітрі гімназійної кімнати (Х. Алчевська). 6. Парило звичайне, таке неவிбагливе до ґрунту, росте скрізь (Є. Гуцало). 7. Хтось один із них переможе (О. Олесь). 8. Тоді вважав їх дехто чаклунами (Л. Костенко). 9. Омана сну глибока і ясна (В. Яшук). 10. Багато з тих листів були написані

віршами (А. Содомора). 11. Злучаться навіки наші два серденька! (Нар. тв.). 12. Існують тільки гіпотези (В. Тищенко). 13. Листопад табун вітрів заводить в тихий сад (А. Малишко). 14. Тоді знову дядько Кіпріян став тінню (В. Шевчук). 15. До його притулилося не менше як дванадцять жінок (О. Довженко). 16. Кілька дівчат зареготалися, другі кинулися навітікача (Панас Мирний). 17. Там такого гостей зібралось! (Марко Вовчок). 18. Біжать кудись хмарок далекі каравани (В. Сосюра). 19. Хвилі цвіту кучеряво вкривали зелені кущі (В. Шевчук). 20. «А чорна кішка до тебе часом не приходила?» – спитала Жабуниха (В. Шевчук). 21. Чорна кішка пробігла поміж ними (Панас Мирний). 22. І котяться з ясних твоїх очей сльоза за сльозою (Леся Українка). 23. Народженого до добра навчити добру неважко (Г. Сковорода). 24. Це – найкращий з Ваших портретів! (Л. Перлулайнен). 25. Початок дня ховається в світанні (Л. Костенко). 25. Сокіл з орлом купається, сокіл орла питається (Нар. тв.). 26. Сокіл із сизокрилим орлом побраталися (Нар. тв.). 27. Це місяць – молодий музика настроює, мов скрипку, сад (Б.-І. Антонич). 28. Вже скільки снігу і подій розтануло там після тої давньої зими! (Л. Костенко). 29. Великий шлях ожив, зашумів, неначе ріка (М. Стельмах). 30. На голому місці почало дихати колективно, стало оживати, набиратися сили (Ю. Яновський). 31. Як усе розцвітає, оновлюючись, у цьому світі! (Є. Гуцало). 32. Пливе отара овець в білім молоці своєї вовни (Б.-І. Антонич). 33. Раби рабів ще гірше, ніж раби (Л. Костенко). 34. Ото щастя – написати таку книжку, щоб читач навмисне розтягував читання її надовше (Гр. Тютюнник). 35. Ото його “пу-гу” серед темної весняної ночі лунає миліше мені пісні солов’їної (В. Гжицький). 36. Несказане лишилось неказаним (Л. Костенко). 37. Першою думкою в Остапа було тікати (М. Коцюбинський). 38. За хвилину на порозі стояла дівчина років п’ятнадцяти (О. Гончар). 39. Батько і мати – два сонця гарячих (В. Крищенко). 40. А вранці дика качка зривається шукати вашого пострілу рано-рано, тільки починає на світ благословлятися (Остап Вишня). 41. Тут ми з Піратом і кинулись до моркви (О. Довженко). 42. Жив дядько Микола хоч бідно, зате весело (М. Старицький). 43. Кожен із нас – це те, що він зумів зробити зі своїм часом (Із преси). 44. Сплять ще велетні-гори під чорними буками (І. Франко). 45. Писати – не язиком чесати (Нар. тв.).

Завдання 4. Виділити граматичну основу та розмежувати присудки за структурним принципом:

А) простий неускладнений;

Б) простий ускладнений (вказати засіб ускладнення);

В) складений;

Г) складений ускладнений (вказати засіб ускладнення);

Ґ) подвійний (складний).

1. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і вуста (Л. Костенко). 2. Поет не може бути власністю (Л. Костенко). 3. Голка все блись, блись (Леся Українка). 4. Він зовсім з лиця спав (Марко Вовчок). 5. Сварився чоловік і почав силкуватися вставати (Панас Мирний). 6. І все нездійснене – здійсниться (А. Малишко). 7. І незабаром віз стояв запряжений (М. Коцюбинський). 8. Старість – невиліковна хвороба (А. Содомора). 9. Чому ми й досі не здолаєм свого минулого забуть? (О. Олесь). 10. Сиділа Галя наче панська рожка. (Л. Костенко). 11. Мудей став як укопаний (В. Шкляр). 12. Він помирав спокійний (О. Довженко). 13. І довго ви так думаєте пліснявити в своєму барлозі? (Ю. Логвин). 14. І сам поїхати не поїхав, і мені не дозволив (Із розмови). 15. Я вже зібрався був, та не поїхав через родинні обставини (О. Довженко). 16. Борщ без квасолі – що ложка без ручки (Нар. тв.). 17. То що ж ми будем думати-гадати, як і про це закон є акурат (Л. Костенко). 18. Ні, це Денисові було не до шмиги (В. Шкляр). 19. Душа у тебе має бути крицею (Л. Костенко). 20. Зрадити в житті державу – злочин! (Л. Костенко). 21. І самі вони ледве живі позалишались (Остап Вишня). 22. Розсипаються, перетворюються на тлін стародавні склепіння (Л. Письменна). 23. Так, була моя пісня палка (Леся Українка). 24. Я не можу бути самотнім (М. Коцюбинський). 25. Останні хмари спішають пригорнутися до поважного лона гір (Х. Алчевська). 26. Вони стріляти першими почнуть (Л. Костенко). 27. Спинюся я і довго буду слухать, як бродить серпень по землі моїй (Л. Костенко). 28. Він однаково був би не скористався з тих запросин (І. Вільде). 29. Вечірня зіронька встає, дочка вечерять подає (Т. Шевченко). 30. І біжить до сина Україна одганяти знавіснілу смерть (І. Драч). 31. Буду я навчатись мови золотії у трави-веснянки, у гори крутої (А. Малишко). 32. І він залишав ще терпіти та жити (Л. Яновська). 33. Додому він вертався умира-

ти, але в мистецтві він ще не воскресав (Л. Костенко). 34. Сади – в якійсь тривозі (М. Кравців). 35. Виростають нехрещені козацькі діти (Т. Шевченко). 36. Липи – це розкіш для бджіл (Б. Лепкий).

Завдання 5. *Виділити граматичну основу та схарактеризувати присудок за структурою та морфологічним способом вираження:*

Зразок виконання:

Найтяжча кара звалася життям (Л. Костенко). *Присудок за структурою складений, за морфологічним способом вираження – іменний, виражений поєднанням дієслова-зв'язки в особовій формі та іменником в орудному відмінку.*

I

1. І наче на її очах, узявся рости горох, і поп'ялася квасоля (Ю. Яновський). 2. Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити (Г. Сковорода). 3. Коли він гульк аж в степ широкий (М. Глібов). 4. Найбільшою за вартістю є купюра в десять тисяч доларів США (3 газети). 5. Лихий чоловік у громаді – це вовк в отарі (Нар. тв.). 6. А завдяки матері й читати навчився (А. Содомора). 7. От і вирішив, що за такого стану здоров'я не має права бути тягарем іншій людині (А. Содомора). 8. Є у цій статті вельми цінне й актуальне для нас спостереження (А. Содомора). 9. Так! Я буду крізь сльози сміятись (Леся Українка). 10. Лягає день натруджений спочити, перини гір у голови кладе (О. Гончар). 11. Я не можу незнаючим бути! (Х. Алчевська). 12. Стояли люди злякані, притихлі (Л. Костенко). 13. Були вже риси мертві і застигли (Л. Костенко). 14. Яка стоїть немов свята та божа (Л. Костенко). 15. Я й так був би не пішов (І. Вільде). 16. Краще погана дорога, ніж поганий супутник (Нар. тв.). 17. Попівна була висока (Гр. Тютюнник). 18. Той голос був як з іншої акустики (Л. Костенко). 19. Він перестав ходити на вечорниці, не зачіпав дівчат і молодниць (Л. Костенко). 20. Найвище уміння – почати спочатку життя, розуміння, дорогу, себе (Л. Костенко). 21. І дочка Олеся – всьому роду втіха (О. Довженко). 22. У майбутнього слух абсолютний (Л. Костенко). 23. Суддя стояв ні в сих ні в тих (Л. Костенко). 24. Мусить бути велика таїна життя і смерті

(В. Шкляр). 25. Авжеж, він один із трьох дипломантів студентського наукового товариства (Н. Околітенко). 26. Карпо був широкий у плечах, з батьківськими карими гострими очима (І. Нечуй-Левицький). 27. Вона [лірика] всихає й перетворюється на сіно (Остап Вишня). 28. На землю упав лютувати і стогнати (М. Вінграновський). 29. Ось той лік допоможе не загинути (В. Шевчук). 30. Софія не думала спати лягати (Леся Українка).

II

1. Раби рабів ще гірше, ніж раби (Л. Костенко). 2. Тепер уже сміятися пора (Л. Костенко). 3. Очерет був мені за колицку (Д. Фальківський). 4. Лапатий сніг сіється і сіється (Є. Гуцало). 5. Був щасливий, що мав змогу бачити митрополита Андрея Шептицького (А. Содомора). 6. Я наче в сні тебе ловлю (М. Вінграновський). 7. Зима при повній силі та здоров'ї (Є. Гуцало). 8. Усі мусили погодитися жити в таких умовах (Із розмови). 9. Історія – це святая святих народу (О. Довженко). 10. З нею я ділити завжди буду радощі, турботи і жалі (В. Симоненко). 11. Більш за все я любив слухати kleпання коси (О. Довженко). 12. Усе доцільно, все – в ім'я (М. Вінграновський). 13. Катруся вдовівною звалась (Т. Шевченко). 14. Деревя вже тримаються за стіни, вони ідуть із міста ледь живі (Л. Костенко). 15. А я стояла як сліпа від сліз (Л. Костенко). 16. Несказане лишилось неказаним (Л. Костенко). 17. Спектр ранкової усмішки складається з різних кольорів та ще відтінків тих кольорів (Є. Гуцало). 18. Сонце, сходячи, здається більшим, ніж звичайно, – на снігопад (Нар. прикмета). 19. Отож, у вічній боротьбі зла і добра останнє, врешті, бере гору (А. Содомора). 20. Тролейбус підійшов уже повний (С. Журахович). 21. Так і голова піде обертом (С. Журахович). 22. Наступний день видається зранку туманно морозним (Є. Гуцало). 23. Такий транс спроможна нав'язати тільки зима (Є. Гуцало). 24. Це також не пісня, в якій мала б радість бриніти (Є. Гуцало). 25. Своїх дітей гудити та обносить гріх! (І. Нечуй-Левицький). 26. Поетам всіх віків була потрібна Муза (Л. Костенко). 27. Було попливуть по річці човники (Леся Українка). 28. Я забув, що забув був вас (М. Вінграновський). 29. Спершу він у жінку обернувся (В. Шевчук). 30. Він був у чудесній настрої (М. Коцюбинський).

III

1. Зима ще в повних своїх правах (Є. Гуцало). 2. Чимось брала за серце та пісенька (А. Содомора). 3. Щоб ти луснув був маленьким..! (О. Довженко). 4. Надія переїхати в місто до сина розтанула остаточно (Б. Олійник). 5. Цього був би я по вас ніколи не сподівався (І. Вільде). 6. Дзвінка була самим спокоєм, залишалася жвавою, немов бджілка (Л. Дереш). 7. Наші предки були схильні міфологізувати навколишній світ (О. Мишанич). 8. Так і стоїть вона, цвітом укрита (Х. Алчевська). 9. Ви – та струна моя одна (М. Вінграновський). 10. Спостерігати людську активність завжди приємно (Т. Малярчук). 11. Лихий чоловік у громаді – це вовк в отарі (Нар. тв.). 12. Перетворюються на тлін стародавні склепіння (Л. Письменна). 13. Велика єгипетська піраміда складається з двох мільйонів трьохсот тисяч каменів (В. Тищенко). 14. Доросла пам'ять – то уже не слайди (Л. Костенко). 15. Це дає нагоду не тільки зробити по перечитанні певні конклузії про художність чи нехудожність твору (Х. Алчевська). 16. Додому він вертався умирати (Л. Костенко). 17. Щось примусило її моментально покинути газету й почервоніти від зусилля не виявити почуття жаху (М. Йогансен). 18. А ти прийшла в легесеньких сандаликах (Л. Костенко). 19. Я мушу вернутись живий до Полтави (Л. Костенко). 20. Буде твоя доленька світла, наче зоренька (Нар. тв.). 21. Так я взяв і собі заснув (О. Довженко). 22. Діти померли малесенькими (Л. Яновська). 23. Звичайні норми починають старіти (Л. Костенко). 24. Дим, дощ, мороз і сварлива жінка – то найбільше нещастя в хаті (Нар. мудрість). 25. І він zostався ще терпіти та жити, усім чужий, поміж чужих людей (Л. Яновська). 26. От і вирішив, що за такого стану здоров'я не має права бути тягарем іншій людині (А. Содомора). 27. За тобою завше будуть мандрувати очі материнські і білява хата (В. Симоненко). 28. Людина мусить мати мужність приймати переміни (А. Содомора). 29. І буде місто зватись Переяслав (Л. Костенко). 30. Джмелі спростоння буц лобами!.. (М. Вінграновський).

Завдання 6. *Скласти речення з такими семантико-граматичними моделями присудків:*

1. *Складений дієслівний:*

А) *модальний зв'язковий компонент + інфінітив;*

Б) *фазовий зв'язковий компонент + інфінітив.*

2. Складений дієслівний ускладненої структури:
 - А) модальний компонент + фазовий компонент + інфінітив;
 - Б) фазовий компонент + модальний компонент + інфінітив.
3. Складений іменний:
 - А) зв'язковий компонент + синтаксично нерозкладне іменникове словосполучення в родовому відмінку;
 - Б) зв'язковий компонент + іменник у місцевому відмінку;
 - В) зв'язковий компонент + прикметник в орудному відмінку;
 - Г) зв'язковий компонент + числівник у називному відмінку;
 - І) зв'язковий компонент + дієприкметник у називному відмінку;
 - Д) зв'язковий компонент + займенник у називному відмінку.

Література:

1. Вихованець Р. І. Називний, орудний і знахідний відмінки у функції присудка // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 8. – С. 23–33.
2. Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1997.
3. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. – К., 2010.
4. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. – К., 1984.
5. Загнітко А. Український інфінітив у структурі простого речення: типологія функцій і семантика // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 34. – Ч. І – С. 3–10.
6. Загнітко А. П. Кваліфікаційні і класифікаційні ознаки підмета // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: Зб. наук. праць. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 17–20.
7. Іваницька Н. Л. Взаємна зумовленість форм головних членів двоскладного речення // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 10. – С. 28–34.
8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. – К., 1986.
9. Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 59–85.
10. Іваницька Н. Л. Трьохелементний присудок в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 1. – С. 16–24.
11. Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученнями // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 1. – С. 36–39.

12. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч.2. – Синтаксис. – К., 1965.
13. Мановицька А. Я. Стилiстично зумовлене узгодження присудка з підметом // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 11. – С. 73–76.
14. Москаленко Н. А. Підмети, виражені словосполученням // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 9. – С. 23–33.
15. Недбайло Л. І. Структура підмета // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К., 1975. – С. 46–59.
16. Піскун Г. О. Складений присудок і його структурні типи // Синтаксична будова української мови. – К., 1968. – С. 83–91.
17. Піскун Г. О. Складений підмет і його структурні типи // Синтаксична будова української мови. – К., 1968. – С. 73–83.
18. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива // Українська мова і література в школі. – 1972. – №3. – С. 24–30.
19. Сучасна українська мова. Синтаксис / За ред. О. Пономаріва. – К., 1994.
20. Терлак З. М. Предикативний номінатив і предикативний інструменталь в українській мові // Іван Огієнко: Незабутні імена української культури. – Львів, 1992. – С. 162–164.
21. Федик О. Субстантивні словосполучення з родовим кількості // Українська мова і література в школі. – 1979. – №9. – С. 31–35.
22. Христіанінова Р. О. Про деякі труднощі синтаксичного аналізу речень зі структурою ”дієвідмінюване дієслово + інфінітив” // Лінгводидактичні студії і проблеми національної освіти: Зб. наук. тез. – Ч. І. – Бердянськ: БДПІ, 1993. – С. 11–12.
23. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.
24. Швець І. Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові. – Одеса, 1972.
25. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К., 2004.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Питання:

1. Семантико-граматичні ознаки другорядних членів речення.
2. Морфологічний спосіб вираження другорядних членів речення. Морфологізовані і неморфологізовані другорядні члени речення.
3. Означення. Узгоджені та неузгоджені означення; спосіб їх вираження. Прикладка як різновид означення. Поширені означення.
4. Додаток. Прямі та непрямі додатки; морфологізовані та неморфологізовані; спосіб їх вираження. Інфінітивний додаток. Різновиди додатків щодо їхньої залежності: придієслівні, присубстантивні, приад'єктивні, приадвербіальні.
5. Обставини. Детермінантний статус обставин в аналізі речення на семантико-синтаксичному рівні. Семантичні типи обставин та морфологічний спосіб їх вираження:
 - А) обставини способу дії;
 - Б) обставини міри і ступеня;
 - В) обставини часу;
 - Г) обставини місця;
 - Ґ) обставини мети;
 - Д) обставини причини;
 - Е) обставини умови;
 - Є) обставини допусту.
6. Проблемні випадки аналізу другорядних членів речення (розмежування неузгоджених означень та присубстантивних додатків; непрямих додатків та неморфологізованих обставин, неморфологізованих обставин та неузгоджених означень).
7. Синкретичні значення другорядних членів речення. Причини синкретизму.
8. Синтаксичні функції відмінкової системи української мови.
9. Дієслівні форми інфінітива і дієприслівника у функції другорядних членів речення.

Завдання 1. У поданих реченнях схарактеризувати означення: узгоджені / неузгоджені / прикладкові; поширені / непоширені; граматичний спосіб вираження.

Зразок виконання:

А вже дівчата в плахтах, у намисті, вінки пускають за водою вниз (Л. Костенко). Виділені означення неузгоджені, непоширені, виражені іменниками у місцевому відмінку.

I

1. Людина мусить мати мужність приймати переміни. Передусім – переміни на гірше (А. Содомора). 2. Найбільшою за вартістю є купюра у десять тисяч доларів США (З преси). 3. Граматичний аспект теми «Присвійні займенники» непомітно переходить у сферу морально-етичну (А. Содомора). 4. Оторочена інесм хвоя нагадує хризантеми завбільшки з кулак (Є. Гуцало). 5. А міст в намисті з огняних опук горить, як світла мрія в надвечір'ї (М. Драй-Хмара). 6. Ще того віку вистачить для щастя прийти і вмерти на своїй землі (І. Калинець). 7. Хлопавкою для мух убивати б такі посмішки (Л. Костенко). 8. Надія переїхати в місто до сина розтанула остаточно (Ю. Мушкетик). 9. Навчи молитися святині – святині сонця і страждань, навчи терпіть серед пустині за рій народних сподівань (Х. Алчевська). 10. Червоний одсвіт од блискавки немов запалив пожежу на горах і в долинах (І. Нечуй-Левицький). 11. У тих, хто душею низький, найкраще з написаного і сказаного стає найгіршим (Г. Сковорода). 12. У народі вважали, що у віці 17–18 років хлопець здатний бути повноцінним косарем (Нар. мудрість). 13. А що, як інший вибрати закон, – не з боку вбивства, а із боку зради? (Л. Костенко). 14. І ці слова, і манеру триматися вона вже встигла перехопити від дорослих дівчат (М. Стельмах). 15. Із дверей навпроти пробивається тоненька смуга світла (С. Васильченко). 16. Ненасить долі впокорилась мукам (І. Драч). 17. І хилиться над гомоном століть в плодах важучих яблунева віть (А. Малишко). 18. Ранок наступного дня був сповитий шовками небесної блакиті (Є. Гуцало). 19. Похвала з уст професора була мені дуже похвальна (А. Содомора). 20. А Дніпр мов підслухав: широкий та синій, підняв гори-хвилі (Т. Шевченко).

II

1. Слово – прізвище думки тепер, а частіше – її псевдонім (Л. Костенко). 2. Звуки Бахового концерту єднали всі часи й тисячоліття спільним для всіх людей відчуттям непоправних часових утрат (А. Содомора). 3. Були людьми не східної подоби (Л. Костенко). 4. Хто дасть мені втіху бути самотнім? (М. Коцюбинський). 5. Йому міг би позаздрити найбільший у світі артист чи генерал (О. Довженко). 6. Іван Ковалик плекав у своїх вихованцях передусім педагогічний хист – бажання і вміння давати, не чекаючи віддяки (А. Содомора). 7. Не стану вам наводити відгуки про Стефаника його сучасників (О. Гончар). 8. Щасливий той, хто поєднав любе собі заняття із загальним (Г. Сковорода). 9. Дуби в сріблом гаптованих каптанах подібні стали до вельмож (Д. Павличко). 10. Достатньо звернутися в творчості І. Драча до баладного жанру (В. Кононенко). 11. Обов'язком загнуждана свобода не визнає ніяких виправдань (Л. Костенко). 12. Зазеленів березовий гай – пора садити і пересаджувати дерева (Нар. прикмета). 13. У народній кулінарії стійко зберігаються риси етнічної специфіки (З газети). 14. Абетку смерті маємо – АЕС (Л. Костенко). 15. Одні тільки бажання творити добрі діла й залишилися при мені на все життя (О. Довженко). 16. Отож, небагато часу залишила нам історія для просвітницької, опроміненої національною ідеєю праці для добра народу (А. Содомора). 17. Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому (О. Довженко). 18. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм (О. Довженко). 19. Взяв собі за правило заходити в будь-які двері, розмовляти будь з ким, не торопити, не соромитися (Ю. Мушкетик). 20. Я самотній, як вивіска на проспекті Свободи (Л. Перлуайнен).

Завдання 2. *У поданих реченнях виявити неузгоджені означення, виражені іменниками; систематизувавши, назвати можливі відмінкові форми (прийменникові та безприйменникові) вираження таких означень:*

1. Немає багатства над тілесне здоров'я і немає щастя над сердечну радість (Із Біблії). 2. Ось вечір під Івана Купала (І. Багрянний). 3. Запам'ятались наші бесіди про греко-латинські запозичення у сфері нашої церковної мови (А. Содомора). 4. Кілька днів поспіль на клені

під моїм вікном з'являлася білка (Є. Гуцало). 5. Ця прелюдія має тепер, у лютому, начебто самостійне значення натяків і прозирань у майбутнє (Є. Гуцало). 6. Гай за селом здавна належав громаді (М. Ярмолук). 7. Історія з Томком – красномовне тому свідчення (А. Содомора). 8. Які багаття палахтять у полі, які великі тіні від багать! (Л. Костенко). 9. Його піднято непритомного, потім одвезено додому і на другий день приміщено в лікарню для божевільних (Х. Алчевська). 10. Чумацький Шлях на небі був схожий на росистий слід на землі (Г. Тютюнник). 11. Я питаю про гріх супроти бога (Леся Українка). 12. Навіть той зшиток десь затратився під час моїх переїздів з квартири на квартиру (А. Содомора). 13. Календар ацтеків має вагу близько двадцяти п'яти тонн (Із енциклопедії). 14. Душа у тебе має бути крицею (Л. Костенко). 15. Вечори до свічки згадую з теплою в серці (М. Ярмолук). 16. За два-три кроки виринуло оте шумливе лопотіння й наскісно перелетіло вільний простір між деревами (Є. Гуцало). 17. Та ні ранкової роси, яка вкрила собою живу зелень, ні розмаїтого цвітіння в палісаднику не помічає господар (А. Шиян). 18. Чоловік без чобіт бідний, а без веселої вдачі – убогий (Нар. тв.). 19. Кажуть, його дядько мав хвацькі вуса підковою (З розмови). 20. Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє (О. Довженко).

Завдання 3. *У поданих реченнях виявити означення-прикладки, вказати їх граматичний спосіб вираження:*

I

1. Блукає Львовом осінь-листоноша, забуте щось нашіптує й мені (А. Содомора). 2. Буду я навчатись мови золотої у трави-веснянки, у гори крутої (Малишко). 3. Бо виє зав'югою грім-Колима (В. Стус). 4. Як же мені не плакати, Вовчику-братику? (Нар. тв.). 5. Хай летять мої думи-пісні – метеори – не в палаці гучні, не в безмежні простори (В. Чумак). 6. Трави – маги й ворожити, споконвічні відуні, що виповідають нам таємниці матері-землі (Є. Гуцало). 7. Летять гуси-лебеді – додому! (Є. Гуцало). 8. На довгих ніжках-галузинках ішов назустріч великий птах (Є. Гуцало). 9. Я впізнав у ньому лелеку, званого ще гайстром, чи бузьком (Є. Гуцало). 10. Лелека-гайстер спроквола, але впевненою ходою йде по вуличці (Є. Гуцало). 11. Має початись вознесіння сон-трави з-під опалого листя й сухого галуззі в

лісі (Є. Гуцало). 12. Цей дідо-характерник [мороз] зажив слави гостя, що тепло по хатах їсть (Є. Гуцало). 13. Чіпляючись за гілля й сухо шарудячи, з дубка-нелиня зривається згорнутий трубочкою листок, улякнувши поміж цятковиння слідів (Є. Гуцало). 14. Граки втихли, й тепер знову чути, як дятел сипнув морзянкою-скоромовкою, якоюсь інтимно притишеною (Є. Гуцало). 15. Каркнула стара ворона-мудрагелька у верховітті ясена (Є. Гуцало).

II

1. Там, де ти колись ішла, тиха стежка зацвіла вечоровою матіолою, житом-долею світанковою, дивом казкою, юним соняхом, – сива ластівко, сиве сонечко (Б. Олійник). 2. Безсмертен, хто прийшов у світ як первоук і міццю генія піднісся на вершини (М. Рильський). 3. І на оновленій землі врага не буде, супостата (Т. Шевченко). 4. Синій простір по обрії повен голосами пташиних сердець (Д. Ткач). 5. Жили у гущині глибокого байрака страшений Лев, всесвітній Лис, бурлака Вовк і наш Сірко-собака (Л. Глібов). 6. Року 1913-го гучно святковано в Галичині ювілей суспільного діяча і письменника Івана Франка (Х. Алчевська). 7. Уже дорослим я бачив у бабусі мої малюнки, малюнки дворічного художника-початківця (В. Сосяра). 8. Все сниться гук весни і вітер, веселий вітер світлих літ (Є. Маланюк). 9. Поема трагізму, поема нездоланності духу, але якими словами-карбами її викарбувати? (О. Гончар). 10. Тоді знову дядько Кіпріян став тінню (В. Шевчук). 11. Усякому назначена своя путь-дорога (О. Афанасьєв-Чужбинський). 12. Сплять ще велетні-гори під чорними буками (І. Франко). 13. Я прийшов до тебе як до громадянина (Ю. Мушкетик). 14. Козак Бобренко, на ім'я Григорій, – єдиний син достойної вдови (Л. Костенко). 15. Дискусія – більше видовисько, ніж читання, масовіше, пікантніше (В. Підмогильний).

Завдання 4. *Навести приклади неузгоджених означень, виражених:*

- 1) *інфінітивом;*
- 2) *прислівником;*
- 3) *формою родового відмінка:*
 - А) *без прийменника;*

- Б) прийменник «з» + родовий відмінок;
- В) прийменник «до» + родовий відмінок;
- Г) прийменник «без» + родовий відмінок;
- Ґ) прийменник «з-під» + родовий відмінок;
- Д) прийменник «від» + родовий відмінок;
- Е) прийменник «для» + родовий відмінок;
- Є) прийменник «у» + родовий відмінок;
- 4) формою знахідного відмінка:
 - А) прийменник «про» + знахідний відмінок;
 - Б) прийменник «під» + знахідний відмінок;
 - В) прийменник «у» + знахідний відмінок;
- 5) орудним відмінком:
 - А) без прийменника;
 - Б) прийменник «між» + орудний відмінок;
 - В) прийменник «з» + орудний відмінок;
 - Г) прийменник «під» + орудний відмінок;
 - Ґ) прийменник «перед» + орудний відмінок;
 - Д) прийменник «за» + орудний відмінок;
- 6) місцевим відмінком:
 - А) прийменник «у (в)» + відмінкова форма;
 - Б) прийменник «на» + відмінкова форма;
 - В) прийменник «по» + відмінкова форма;
 - Г) прийменник «при» + відмінкова форма.

Завдання 5. У поданих реченнях виявити додатки, вказати їхні різновиди – прямі / непрямі, морфологізовані / неморфологізовані, а також граматичний спосіб вираження.

Зразок виконання:

Мене навчив дискутувати товариш: мене – *додаток прямий, морфологізований, виражений займенником у знахідному відмінку без прийменника*; дискутувати – *додаток непрямий, неморфологізований, виражений інфінітивом*.

I

1. Багато з тих листів було написано віршами (А. Содомора).
2. А мені, може, просто хочеться щастя, тугого й солодкого, як шоко-

лад (Л. Костенко). 3. Цей невеликий гурт українських письменників зробив своє велике діло (В. Стус). 4. Не треба ні паризьких бруків, ні Праги вулиць прастарих (Є. Маланюк). 5. Тобі дано і вірити, й кохати (Л. Костенко). 6. Ялини повдягались у білі кожухи, геть зовсім сховавши зелень хвої (Є. Гуцало). 7. В селі довго говорили дечого багато (Т. Шевченко). 8. Ніхто не говорив про головне (Л. Костенко). 9. Артем Буга виходив на пасіку врізати для нас вощини з медом (В. Земляк). 10. Цього був би я по вас ніколи не сподівався (І. Вільде). 11. Він наповнявся радістю, мов джерело водою (В. Шевчук). 12. Він (Лев) щодня з'їдав не менше як по десять, а іноді й двадцять душ звірячих (Нар. казка). 13. Намерзнувшись, прагнув іншого оберекти від холоду (А. Содомора). 14. От і празника діждались, веселяться люди (В. Забіла)! 15. Всі присутні, перевівши подих, зі щирою усмішкою приєдналися до привітань (А. Содомора). 16. Дятли дружніше й завзятіше гострими дзьобами лупцюють по деревах, вишукуючи мурах та личинок (Є. Гуцало). 17. Три тополі в орнім полі посадили школярі (А. Малишко). 18. Коли не до тебе п'ють, то не кажи "здоров"! (М. Кропивницький). 19. Катря ще до того дала жменю солі, кілька цибулин, квашених яблук, чужих кислиць і груш (Н. Рибак). 20. Та дай помститись за долю, за сором мій і мого люду! (Х. Алчевська).

II

1. В одному лишень я певний... (А. Содомора). 2. Ціною життя або розлуки з рідним краєм доводилося сплачувати свою перейнятість не власним, а суспільним (А. Содомора). 3. Коли ж вона внесла у друшляку лунарний символ – ліплені вареники (Л. Костенко). 4. Він однаково був би не скористався з тих запросин (І. Вільде). 5. Гай-гай, скільки ж песців уполювала хурделиця, що вистачило б на велетенську шубу, в яку зодяглася земля від обрію до обрію, й тепер вигрівається в хутрі і не намилюється своєю вродою (Є. Гуцало). 6. Дерева вже тримаються за стіни, вони ідуть із міста ледь живі (Л. Костенко). 7. Дали сказати слово їй останнє (Л. Костенко). 8. Сучасний світ штампує фетиші (Л. Костенко). 9. Спасибі вам за побачення злетів (Л. Костенко). 10. Дозиметром не виміряєш дози тотального спустошення душі (Л. Костенко). 11. Тут він сів і почав діставати з

пазухи пачки перев'язаних грошей (М. Вінграновський). 12. Чого нам ще побажати в цю ніч? (О. Довженко). 13. Вечірня зіронька встає, дочка вечерять подає (Т. Шевченко). 14. Хто захоче чомусь навчитися, повинен до того зродитися (Г. Сковорода). 15. У боротьби нема відпустки, любове плинуча моя (М. Вінграновський). 16. Його обличчя променіло тим світлом, яке є знаком, наслідком інтенсивної творчості (А. Содомора). 17. Зображення засобами слова тих гідних наслідування зразків – ось у чому, на думку самого Плутарха, цінність літератури (А. Содомора). 18. Багато слів страшних тут наговорено (Л. Костенко). 19. У вихованні потрібно передусім звернути уваги на ті риси характеру, яких нам бракує (А. Содомора). 20. Мені бажалося від людей тільки ласки (Х. Алчевська).

Завдання 6. *У поданих реченнях схарактеризувати додатки щодо залежності – придієслівні, присубстантивні, приад'єктивні, приадвербіальні, вказавши граматичний спосіб їхнього вираження:*

1. Сором сліз, що ллються од безсилля (Леся Українка). 2. Споглядання краси очищає людину від усього поганого (М. Міщенко). 3. Чумацький Шлях на небі був схожий на росистий слід на землі (Г. Тютюнник). 4. Спасибі вам, спасибі за цей пріоритет (Л. Костенко). 5. Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга (Г. Сковорода). 6. Спільне життя часто-густо подібне до швидкоплинного обміну поглядами, до незрозумілих німим запитань в очах перехожих (С. Журахович). 7. Це дає нагоду не тільки зробити по перечитанні певні конклузії про художність чи нехудожність твору (Х. Алчевська). 8. Далеко я від вас, від мріючих степів (Х. Алчевська). 9. Скільки тієї мужності простої треба, скільки тої певності, може, неусвідомленої, а звичайної стихійної! (І. Багрянний). 10. Результати іспитів буде оголошено завтра (З розмови). 11. Немає багатства над тілесне здоров'я і немає щастя над сердечну радість (Із Біблії). 12. Ой, видно село, широке село під горою (Б. Лепкий). 13. Йосип Устимович, загалом схвалюючи модні й тепер тестові завдання, все ж, гадаю, був прихильником традиційної методики (А. Содомора). 14. Професор кафедри ніколи не запізнявся до нас на заняття (А. Содомора). 15. Був останній у старому тисячолітті березень (А. Содомора).

Завдання 7. Навести приклади речень із непрямыми додатками, вираженими:

- 1) інфінітивом;
- 2) родовим відмінком:
 - А) без прийменника;
 - Б) прийменник «з» + родовий відмінок;
 - В) прийменник «для» + родовий відмінок;
 - Г) прийменник «до» + родовий відмінок;
 - Ґ) прийменник «від» + родовий відмінок;
 - Д) прийменник «у» + родовий відмінок;
- 3) давальним відмінком без прийменника;
- 4) знахідним відмінком:
 - А) прийменник «у» + знахідний відмінок;
 - Б) прийменник «на» + знахідний відмінок;
 - В) прийменник «за» + знахідний відмінок;
 - Г) прийменник «під» + знахідний відмінок;
 - Ґ) прийменник «про» + знахідний відмінок;
- 5) орудним відмінком:
 - А) без прийменника;
 - Б) прийменник «за» + орудний відмінок;
 - В) прийменник «з» + орудний відмінок;
 - Г) прийменник «між» + орудний відмінок;
- 6) місцевим відмінком:
 - А) прийменник «у» + відмінкова форма;
 - Б) прийменник «на» + відмінкова форма;
 - В) прийменник «по» + відмінкова форма.

Завдання 8. У поданих реченнях схарактеризувати обставини в такій послідовності: 1) семантичний різновид; 2) морфологізована / неморфологізована, 3) граматичний спосіб вираження.

Зразок виконання:

Як невимовне віршам не скажеш, чи не німою зробиться душа?! (Л. Костенко). Виділена обставина способу дії, неморфологізована, виражена іменником в орудному відмінку без прийменника.

I

1. Це дає нагоду не тільки зробити по перечитанні певні конклузії про художність чи нехудожність твору (Х. Алчевська). 2. Ось – жива античність, яка в усі часи вселяла людині віру у свої сили, закликала до самопожертви в ім'я перемоги добра над злом (А. Содомора). 3. І в рідному краї не раз спогадаю часинки сі любі та милі (Леся Українка). 4. На випадок загибелі сержанта приймаю командування (О. Довженко). 5. Але якось розмова велась через силу (Леся Українка). 6. І круторогі, взявши воду та сіно, та жадану прохолоду, самі звертають у двір (М. Рильський). 7. Вчора зовсім було насупилося на дощ (М. Кропивницький). 8. Прости мене, я згарячу забувся (Т. Шевченко). 9. Хай важка дорога, хай похмурі днини, – все зроби, що змога, на користь країни (П. Грабовський). 10. Прокинувся рано від того, що хтось сильно штовхнув його в бік (А. Чайковський). 11. І біжить до сина Україна одганяти знавіснілу смерть (І. Драч). 12. Так! Я буду крізь сльози сміятись (Леся Українка). 13. Мати буде схвильована моїм приїздом (В. Шевчук). 14. Притулку (вітер) шукає і в розпачі б'ється, і з тихого щастя людського сміється (Х. Алчевська). 15. Коли б мені отих дітей найти де-небудь (Т. Шевченко). 16. Останні слова було сказано навмисне виразно (В. Собко). 17. Ліси полум'яніли одспіваним, стухаючим вогнем (І. Драч). 18. Над усе прагне подивуватися злагодженої праці вулика (А. Содомора). 19. «Чорний колір», «Пиймо друзі» звучали в унісон із настроями розлук із ріднею, з рідною землею (А. Содомора). 20. Не все те отрута, що неприємне на смак (Г. Сковорода). 21. Занудилась дома, ждучи мене, мила (Леся Українка). 22. Після використання глиняний посуд миють мильною водою, а в разі необхідності протирають піском чи дерев'яним попелом (Із нар. календаря). 23. І в них було кохання, як у мене, і від любові тьмарився їм світ (Л. Костенко). 24. Не знаю я, що буде після нас, в які природа убереться шати (Л. Костенко). 25. Плач же, серце, плачте, очі, поки не заснули, голосніше, жалібніше, щоб вітри почули, щоб понесли буйнесенькі за синєє море чорнявому, зрадливому на лютее горе (Т. Шевченко).

II

1. Я все життя неначе був розп'ятий за злочин чийсь на вічному хресті (О. Олесь). 2. Чому мені, Боже, ти крилець не дав? (М. Петрен-

ко). 3. Ще малим дівчам вона блукала отут з подружками (О. Донченко). 4. Він дні свої, як сосни злотокарі, для нив будущини спалив дотла (Д. Павличко). 5. Живої води їй сьогодні не знайти ні за які скарби світу (А. Содомора). 6. Була тільки хіть за всяку ціну довести батькові, яку кривду він їй заподіяв (А. Содомора). 7. Заволокло і захмарило, певно, на дощ (М. Кропивницький). 8. Та при такій погоді треба ще подумати про купівлю (М. Стельмах). 9. Торік я ходив до цього лісу дивитись і слухати, як із дубів опадає листя (Є. Гуцало). 10. Не гнівайся на свого сина, що кличе матір кожну мить (П. Тичина). 11. Мелодія, опанувавши душею, загніздившись там, не хутко німіє (М. Коцюбинський). 12. Дід з хлопчиком у два ціпи молотили жито (Ю. Яновський). 13. Як же ти глянеш в очі батькові старому, що згинув від одчаю через тебе? (Леся Українка). 14. Трохи вірить серце в забобони, логікам усім наперекір (М. Рильський). 15. Іду шляхом, поля й ліси оминаю, але життя свого не омину (Л. Первомайський). 16. Фрузя кинулася на Ганку з кулаками (І. Франко). 17. В українському мовознавстві запропоновано дуже багато термінологічних найменувань цих форм (І. Вихованець). 18. Моє серце на попіл зотліло (М. Вороний). 19. Словами нині вам не перелити в душу сердечних почувань (Х. Алчевська). 20. Скрізь було чисто прибрано (І. Нечуй-Левицький). 21. Було приведено її малою до дядька Максима та дядини Софії, і з того часу працює вона, не спочиваючи, не розгинаючи спини (Л. Яновська). 22. На багато верств тут тільки праліс та звірі, а людей нема (Іван Багряний). 23. Ще не розтуляючи очей, я всім тілом відчуваю злагоду в нашій хатині (М. Стельмах). 24. Найчастіше спілкувався з людьми своєю дивною, такою багатомовною і водночас такою загадковою усмішкою (А. Содомора). 25. І саме звідти, всупереч законам фізики, линув кисень (С. Журахович).

III

1. Надворі хмариться чи на дощ, чи на вітер (С. Васильченко). 2. Якщо хочеш досягти успіху в житті, склади список, чого б ти волів; час од часу заглядай у нього, викреслюючи те, що вже здійснив, підкреслюючи те, що будеш робити першочергово (Нар. поради). 3. Отак кричали і летіли ворони з трьох сторін і сіли на маяку, що на горі посеред лісу, усі три (Т. Шевченко). 4. Я ще раз хочу вмерти (Л. Костенко). 5. Все зачинено, заховано, наче навіть сама надія проки-

нутись повесні для нового життя міцно заснула або і зникла з сердець хуторян (Л. Яновська). 6. А у серці моїм тривоги тремтіли сузір'ям на крилах горлиць (П. Федюк). 7. А скіфський бог розщедрився до того – із неба кинув плуга золотого (Л. Костенко). 8. А Грицько – не тільки не слухає, а ще і наперекір робить (Панас Мирний). 9. Вона змушена була через те здебільшого залишатися на самоті під час кількох подорожей, впоряджених дітьми (Х. Алчевська). 10. А як платити злочином на злочин, то як же й жити, люди, на землі? (Л. Костенко). 11. Довго вириватимусь я в дорогу, поспішаючи в тривожну далечінь (О. Довженко). 12. Вітряк скрипів, тремтів увесь і з кожним подихом вітру все дужче та дужче хилився набік (Л. Яновська). 13. Вже ген-ген з полудня, а треба вернутися завидна (М. Коцюбинський). 14. Василько будь-що заповзвся наловити йому на юшку бубирів (О. Донченко). 15. Все ж наші стежки по чийсь-то волі зійшлися у світі перехресним шляхом (О. Афанасьєв-Чужбинський). 16. Ні, я б не став тебе вогнем палити, з тобою б розквітався без жалю: я б побажав тобі когось отак любити, як я тебе люблю (В. Симоненко). 17. Відпочити б з дороги (Леся Українка). 18. Заїдьте наїстись, напитися та й на моє диво подивитися (Нар. тв.). 19. Важко кидати землю, не залишивши на ній доброго сліду (І. Цюпа). 20. Нащо стали на папері сумними рядами?.. (Т. Шевченко). 21. Щовечора, до пізньої ночі, співають [пташки] на втіху потомленим людям або на радість та на горе закоханим дівчатам та парубкам (Л. Яновська). 22. Гупало для годиться трохи покрутив носом, почував корінець оселедця (В. Шкляр). 23. Є у цій статті велими цінне й актуальне для нас спостереження (А. Содомора). 24. От і вирішив, що за такого стану здоров'я не має права бути тягарем іншій людині (А. Содомора). 25. Якийсь художник у роки голодні зробити небо взявся за харчі (Л. Костенко).

Завдання 9. *Навести приклади речень із обставинами:*

- 1) *морфологізованими, всіх можливих семантичних різновидів;*
- 2) *неморфологізованими, виражених дієприкметниковим зворотом, всіх можливих семантичних різновидів;*
- 3) *неморфологізованими обставинами часу, виражених відмінковими моделями:*
 - А) *родовий відмінок: без прийменника, прийменник «до»*

+ відмінкова форма, прийменник «з» + відмінкова форма, прийменник «близько» + відмінкова форма, прийменник «від» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: без прийменника, прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «за» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма;

В) орудний відмінок: без прийменника, прийменник «за» + відмінкова форма;

Г) місцевий відмінок: прийменник «по» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «при» + відмінкова форма, прийменник «о» + відмінкова форма;

4) **неморфологізованими** обставинами **місця**, виражених такими відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: прийменник «до» + відмінкова форма, прийменник «від» + відмінкова форма, прийменник «при» + відмінкова форма, прийменник «з» + відмінкова форма, прийменник «біля» + відмінкова форма, прийменник «серед» + відмінкова форма, прийменник «навколо» + відмінкова форма, прийменник «уздовж» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «за» + відмінкова форма;

В) орудний відмінок: без прийменника, прийменник «за» + відмінкова форма, прийменник «під» + відмінкова форма, прийменник «між» + відмінкова форма, прийменник «над» + відмінкова форма;

Г) місцевий відмінок: прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «по» + відмінкова форма;

5) **неморфологізованими** обставинами **причини**, виражених відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: прийменник «від» + відмінкова форма, прийменник «без» + відмінкова форма, прийменник «з» + відмінкова форма;

Б) давальний відмінок: прийменник «завдяки» + відмінкова форма;

В) знахідний відмінок: прийменник «через» + відмінкова форма, прийменник «за» + відмінкова форма, прийменник «з огляду на» + відмінкова форма;

Г) місцевий відмінок: прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «по» + відмінкова форма;

6) **неморфологізованими** обставинами **способу дії**, виражених відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: прийменник «без» + відмінкова форма, прийменник «з» + відмінкова форма, прийменник «проти» + відмінкова форма, прийменник «з-під» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «за» + відмінкова форма, прийменник «через» + відмінкова форма;

В) орудний відмінок: без прийменника;

Г) місцевий відмінок: прийменник «у» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «по» + відмінкова форма, прийменник «при» + відмінкова форма;

7) **неморфологізованими** обставинами **міри і ступеня**, виражених відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: синтаксично нерозкладним словосполученням із кількісним значенням у формі родового відмінка без прийменника, прийменник «до» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: без прийменника, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «над» + відмінкова форма, прийменник «з» + відмінкова форма;

8) **неморфологізованими** обставинами **мети**, виражених відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: прийменник «для» + відмінкова форма, прийменник «в ім'я» + відмінкова форма, прийменник «заради» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: прийменник «за» + відмінкова форма, прийменник «на» + відмінкова форма, прийменник «по» + відмінкова форма;

В) орудний відмінок: прийменник «за» + відмінкова форма.

9) **неморфологізованими** обставинами **умови**, виражених відмінковими моделями:

А) родовий відмінок: прийменник «за» + відмінкова форма;

Б) знахідний відмінок: прийменник «на» + відмінкова форма;

В) місцевий відмінок: прийменник «при» + відмінкова форма, прийменник «у» + відмінкова форма.

Завдання 10. У поданих реченнях установити синтаксичну функцію підкреслених відмінкових форм.

І. Родового відмінка без прийменника:

1. Тепер я не можу без тебе пробути й хвилини (Л. Костенко).
2. А з купола захмарених небес глибинний реквієм схилявся до Землі (І. Драч).
3. Законів боротьби нікому не зламати, закони материнства не перемінить (П. Тичина).

ІІ. Для + родовий відмінок:

1. Я б долі кращої для себе не просила (Л. Шевело).
2. І тільки тепер розпочато систематизоване наукове видання для народу майже з усіх галузей різних наук (Х. Алчевська).
3. Людина створена для дії та зусилля (А. Содомора).

ІІІ. З + родовий відмінок:

1. Вишневий цвіт з вишневих віт вишневий вітер звіває з віт (І. Драч).
2. З такого болю і з такої муки душа не створить бутафорський плід (Л. Костенко).
3. Дістаю з шафи плед і кутаюся у нього (Ю. Яновський).

ІV. Без + родовий відмінок:

1. Один селянин – дуже оригінальна людина без усякої освіти, але поступовець – прохає це Вам заслати (Х. Алчевська).
2. Околичні вулиці степового райцентру були без хат і дерев – купи цегли, та гли-

ни, та уламків (М. Вінграновський). 3. Це гарний звір, без нього зле живеться (Л. Костенко). 4. Він вийшов надвір без капелюха (З розмови). 5. Чому ж стоїш без руху ти, коли весь світ співає? (О. Олесь).

V. Від + родовий відмінок:

1. Які багаття палахтять у полі, які великі тіні від багать! (Л. Костенко). 2. Але певен, що жодного разу у вагання і сумнівів час дріб'язкові хмарки образи не закрили б сонце від нас (В. Симоненко). 3. Він відігрівав від холоду душу й ставав безмежно добрим і всепрощаючим (В. Шевчук).

VI. Проти (супроти) + родовий відмінок:

1. Кінь тихенько заіржав, вигнув голову, і проти місяця рососою заіскрилася його грива (М. Стельмах). 2. Я питаю про гріх супроти бога (Леся Українка). 3. Опозиційні сили виступили проти запропонованих змін до проекту (З газети).

VII. Під + знахідний відмінок:

1. Ось вечір під Івана Купала (І. Багряний). 2. А одна пшонина закотилася під ноги князівні – він тієї одної пшонини не з'їв (Нар. казка).

VIII. Про + знахідний відмінок:

1. Ніхто не говорив про головне (Л. Костенко). 2. Це дає нагоду не тільки зробити по перечитанні певні конклузії про художність чи нехудожність твору (Х. Алчевська). 3. Про всяк випадок взяли із собою і колег (Л. Дереш).

IX. У (в) + знахідний відмінок:

1. Нарешті Андрій упросив батька піти в яр – хотів побачити старе Городище (М. Стельмах). 2. Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє (О. Довженко). 3. А здебільшого стоять вони [дуби] навіть у погоду погоду якщо не похмурі, то важкувато спокійні (Є. Гуцало). 4. На тлі загальної тодішньої недовіри, доносів та підозр міцніла дружба, яка непомітно переростала у любов – тих, хто один одному довіряв (А. Содомора).

X. Орудним відмінком без прийменника:

1. Прийшов я, мамо, далю-далечком (А. Малишко). 2. Століттями точилася війна (М. Рильський). 3. Перед самим перелазом дитина

сповита – та й не туго, й новенькою свитиною вкрита (Т. Шевченко). 4. А брови дугами дуже гарні на білому личку! (З розмови). 5. Кожен, де б він не був, може бути героєм? (А. Содомора).

XI. Між (поміж) + орудний відмінок:

1. То були ті часи, коли у стосунках між людьми більше важила взаємна довіра, ніж навіть взаємна любов (А. Содомора). 2. Поміж зеленими берегами в'ється річка Раставиця (І. Нечуй-Левицький). 3. Між ними запанувала ворожнеча (З розмови).

XII. За + орудний відмінок:

1. Чітка грань поміж людьми, що за сутністю люди, – і тими, котрі лише за назвою люди (А. Содомора). 2. Сюди за щастям я забрів (В. Сосюра). 3. Я стужився, мила, за тобою (Д. Павличко).

XIII. З + орудний відмінок:

1. У кожного рукав пов'язаний хустиною з яскравим українським вишиттям (І. Драч). 2. Іван сидів з похиленим чолом (Л. Костенко). 3. А як з нею побачуся, душа горя збуде (О. Афанасьєв-Чужбинський). 4. Я з безнадією зрозумів: до дачі не добігти (Л. Дереш).

XIV. Над (понад) + орудний відмінок:

1. Понад гаєм сонце освітило небо легким серпанком (Д. Ткач). 2. Бачиш, брате, не смійся наді мною, бо то сміх чоловіка побиває (Нар. тв.). 3. Полиця над столом була ущерть заповнена книгами (М. Ярмолюк).

XV. У (в) + місцевий відмінок:

1. І в мені сутеніє (В. Підмогильний). 2. Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу (Л. Костенко). 3. Балада для поета постає і в традиційній ролі (В. Кононенко).

XVI. На + місцевий відмінок:

1. Квітки інею на кожному дереві не схожі між собою, відмінні (Є. Гуцало). 2. На терезах життя і смерті ми (О. Олесь). 3. На долині туман, на долині туман упав, білі ніжки в росі, білі ніжки в росі скупав (В. Діденко). 4. Пили на radoшax сивуху (І. Котляревський). 5. Зміна клімату позначилась на здоров'ї жінки (З розмови).

Завдання 11. У поданих реченнях установити синтаксичну функцію підкреслених компонентів; з'ясувати фактори зумовленості синкретизму (наявність різних семантико-синтаксичних відношень між поєднуваними компонентами, невідповідність змісту і форми, подвійні синтаксичні зв'язки, еліпсис дієслівної форми, інші лексико-граматичні та комуникативні особливості поєднаних слів).

Зразок виконання:

Квіти на комоді. Синкретична функція підкресленого компонента спричинена еліпсисом дієслова. Синтаксична роль іменника в місцевому відмінку може визначатися як неузгоджене означення (якщо розглядати цю відмінкову форму залежною від іменника квіти) або як неморфологізована обставина місця (як залежна форма від імовірного (пропущеного) в реченні дієслова зі значенням буття: Квіти [стоять, лежать, є] на комоді).

I

1. У його серці піднімалося щось, мов жаль, за змарнованими молодими літами, за страченою батьківщиною, котру він прогайнував, закуштувавши ледачого бориславського життя (І. Франко). 2. Купив квіти у корзині (З розмови). 3. То вона місить тісто на галушки (М. Коцюбинський). 4. Виховання ж іде від природи, що вливає в серце сім'я доброї волі (Г. Сковорода). 5. Там три принцеси зачакловані у сивих зморщених бабусь (Нар. тв.). Цей птах весь час пив у мене воду з долоні (П. Загребельний). 6. І хилиться над гоном століть в плодах важучих яблунева віть (А. Малишко). 7. А для гостей на саму видноту бог кинув з неба чашу золоту (Л. Костенко). 8. Як чорно тіні впали від тополь на добрий сум озимої пшениці! (Л. Костенко). 9. Сінокіс у нас був гуртовий (О. Довженко). 10. Степ у цю пору весь залитий сонцем (Гр. Тютюнник). 11. На ослінчику під столом сидів кіт (М. Яромлюк). 12. На вулиці він потягнув Василя до кіоска з водою (П. Загребельний). 13. Власне, думка про нього давно склалася одностайна (О. Гончар). 14. Ліна жвавішає біля подруги, веселішає, наче якісь біотопи б'ють на неї від Тоні (О. Гончар). 15. Шлях володіє якоюсь особливою силою для мого степового народу (П. Загребельний). 16. Не стану вам наводити відгуки про Стефаника його сучасників

(О. Гончар). 17. Цей сон переходить у дійсність майже непомітно (О. Довженко). 18. Никнуть трави жалощами, дерево до землі з тугою нахилилося (П. Загребельний). 19. Сусіди ненавиділи її за мовчання й урочистий вигляд (В. Підмогильний). 20. Ці чоботи були узяті від шевця (О. Гончар).

II

1. Він лишився при тітці Катерині сиротою (З розмови). 2. Легка бджола за взятком полетить (М. Рильський). 3. При учнях поцілувати подругу не наважився (З розмови). 4. Він між них особливо виділявся якоюсь своєю загадковістю, неповторністю (П. Загребельний). 5. Він вже вагався: чи зустрів біля цього осокара якусь химерну жінку, чи йому привиділось (О. Гончар). 6. Було таке правило, що дівчина мусить зняти з залізного крючка гроші губами (О. Гончар). 7. Отак міркуючи, заплакав я трохи, згадавши страшний суд, подививсь на ластовенят і, згорнувшись у бубличок, жалібно зітхнув (О. Довженко). 8. Підставте мені блюдце – з моїх очей зараз капатимуть сльози (П. Загребельний). 9. Жартуючи, Сашко намагався зірвати шапку з голови Тоні (О. Гончар). 10. Човен вже далеко відплив від берега (П. Загребельний). 11. Господиня йде з відрами до колодязя набрати води (О. Гончар). 12. Я подзвонила до голови з проханням не терзати Маркерієвого тіла (П. Загребельний). 13. Спостерігши Оксану, він зупинився (Л. Яновська). 14. Над нами Всесвіт в зоряній кольчужі (Л. Костенко). 15. Зі всього світить суть усіх речей (Л. Костенко). 16. А ти прийшла в легесеньких сандаликах (Л. Костенко). 17. Річка була все ще надто брудною після недавніх злив, щоби можна було скупатись (Л. Дереш). 18. У гонитві даремній минули найкращі літа (М. Вороний). 19. У цих запеклих боях особливою відвагою і хоробрістю відзначався дід (О. Довженко). 20. Василько сидів долі та м'яв мак до куті (М. Коцюбинський).

Завдання 12. Установити синтаксичну функцію інфінітива. В інфінітивних додатках вказати різновид – суб'єктний / об'єктний:

I

1. Надія переїхати в місто до сина розтанула остаточно (Ю. Мушкетик). 2. А завдяки матері й читати навчився ще перед тим, як піти

до школи (А. Содомора). 3. Чи не жахно тобі брати пензель у руки і мимоволі ставати у той довжелезний ряд? (І. Драч). 4. Вона завжди любила купатися (О. Забужко). 5. І тільки змога є серце з розпачу розбить! (Х. Алчевська). 6. До нього заговорив його вічний голос, голос бажання знати (У. Самчук). 7. Старе, як світ, жалюгідне прагнення будь-що виправдатися (С. Журахович). 8. Досвідчене око навчилось вивчати й мовчати (Б. Олійник). 9. Ніхто не змусить мене відмовитись від переконання: головним предметом у нашій школі має бути людинознавство (В. Сухомлинський). 10. Заповлювати лося – не тільки гордість (Остап Вишня). 11. Всякий освічений народ уміє шанувати тих своїх добрих синів, що вносять у темну юрбу людську світло науки чи знання яке (Х. Алчевська). 12. Але хіба то заняття для хлібороба – пастися в лісі і на ріці? (В. Большак). 13. Та нині гріх замкнути в клітку вільну мисль (І. Франко). 14. Бажала б я літати над землею, щоб замість снів вітатъ дива чудес! (Х. Алчевська). 15. Вміти творити – це не означає вміти лише добре малювати (О. Довженко).

II

1. Ви йдете на тягу зарані вибрати до сутінку місце, обдивитися, примірятися (Остап Вишня). 2. Останній в обговоренні має приємну змогу виляяти попередніх і здаватись найрозумнішим (В. Підмогильний). 3. Не дай мені, доле, з байдужістю знатись (В. Нагнибіда). 4. Справді-бо, що то штука – зберігати рівновагу на рівному? (А. Содомора). 5. Мені подобалося обідати в тітки (Ю. Логвин). 6. Нарешті малого було вкладено спати (С. Журахович). 7. Вас повести до щастя – ось моя мрія (Х. Алчевська). 8. Ось промовець незалежний кличе люд здобути волю, запалити гнів народний (Х. Алчевська). 9. Я не знаю, чому знов на серці пісні, знов любити і мріять бажання (Х. Алчевська). 10. Й чогось мені так сумно думати про молодість! (Х. Алчевська). 11. Останні хмари спішають пригорнутися до поважного лона гір (Х. Алчевська). 12. Сили немає гаїв залишить (Х. Алчевська). 13. Мислити і творити – це для письменника його фах (О. Гончар). 14. Поможі мені, Боже, здолати таку самоту, де уже ні води, ні ріки, ні човна-перевізника (О. Галета). 15. Нам годі побороть свою природу (Б.-І. Антонич).

Завдання 13. У поданих реченнях знайти фразеологізми, встановити їхню синтаксичну функцію:

I

1. Мені спало на думку одіслати свої поезії – перший зшиточок (Х. Алчевська). 2. На терезах життя і смерті ми, і хтось один із них переможе (О. Олесь). 3. Мене всього пробирали дрижаки, я не міг нагрітись, хоч згинався в три погібелі (І. Багмут). 4. Перед Чорним шляхом, що пролягав через ліс, Ворон потяг за повід ліворуч, але Мудей став як укопаний (В. Шкляр). 5. Чого б це Мудей зупинився ні сіло ні впало, коли йому велено було «цоб»? (В. Шкляр). 6. Розлука зів'є собі гніздо в моєму серці (О. Довженко). 7. Ворона знала кожного з нас як облупленого, бачила – хто чим дише і чого хоче (О. Довженко). 8. Венера, облизня спіймавши, слізки пустила із очей (І. Котляревський). 9. Річки й озера були глибші, риба більша й смачніша, а що вже грибів та ягід у лісі – не переносити, та й ліси були густіші, трави – вуж не пролізе, хіба тепер трави! (О. Довженко). 10. І зовсім інша річ, коли він сам, позичивши в сірка очей, поспішає до тебе на берег (О. Гончар). 11. Ми сиділи роззявивши роти (Ю. Смолич). 12. Кованько замовк, наче води в рот набрав (І. Нечуй-Левицький). 13. У парі з тобою ми будем любити усе, що на душу лягло (А. Малишко). 14. Гостро пахло дощем, хоч, може, він випав за тридев'ять земель (Л. Дмитерко). 15. Лаврін стояв ні живий ні мертвий (І. Нечуй-Левицький).

II

1. Спочатку греків трохи в сон хилило (Л. Костенко). 2. Ви думали – поет ні за холодну воду (Л. Костенко). 3. А там, рукою подати, – знову перша рілля й росяний вересень, що пахнув свіжими яблуками (А. Содомора). 4. Ні, хай ще пройде рік-другий, а ми зіпнемося на ноги (Г. Косинка). 5. Климко на всяк випадок глибше вривався в своє кубло (Г. Тютюнник). 6. Але ті усі жарти одскакували од материного серця, як горох од стіни (І. Нечуй-Левицький). 7. Так і бачиш, що сердега, не стерпівши муки, сам на себе, божевільний, ось наложить руки (О. Афанасьєв-Чужбинський). 8. А треба ж було думати: царі, Дантеси, Дубельти, Ідалія Полетика – і всі на одну масть! (Л. Костенко). 9. Йому б тільки ото їсти та дурниці всякі плести (О. До-

вженко). 10. Кругом, як в усі, все мовчить (Т. Шевченко). 11. Куди не глянь – скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом (Панас Мирний). 12. Було коло мене офіцери, як бджоли коло меду! (І. Нечуй-Левицький). 13. Гупало для годиться трохи покрутив носом, почував корінець оселедця (В. Шкляр). 14. Сила і батьківська влада, і житейський досвід – все на його боці, проте тільки гляне на ті широкі брови, так і тане його батьківське серце (О. Гончар). 15. Дід починав ні з сього ні з того кашляти і позіхати (О. Довженко).

Завдання 14. *У поданих реченнях установити синтаксичну функцію числівників та слів числівникового походження:*

1. Ішов дід з містечка, через гору, у свій присілок, з трьома буханками хліба, ішов у Маковщину (Л. Костенко). 2. Миттеві спалахи увиразнюють одвічну грань, яка ділить усіх смертних на два табори. (А. Содомора). 3. В осінню ніч сорок п'ятого року прощання лунали над Дніпром (М. Стельмах). 4. А там химерно поєднується в одне рух і безрух (С. Журахович). 5. Було у неї п'ятеро вже вас (Л. Костенко). 6. Одного дня сорок дев'ятій камері звелено одягтися й зібратися кудись (І. Багряний). 7. Отак кричали і летіли ворони з трьох сторін і сіли на маяку, що на горі посеред лісу, усі три (Т. Шевченко). 8. Три укази накаркала на одну дорогу (Т. Шевченко). 9. Та ще буде два дива твориться (Т. Шевченко). 10. Ви просто дайте можливість мозку налаштуватись на другу половину дня (З преси). 11. Три явори посадила сестра при долині (Т. Шевченко). 12. Дозвольте ласкаво, я відповів одним реченням (А. Содомора). 13. Парубок літ двадцяти бігав за ним (М. Стельмах). 14. І досі наука називає тринадцять видів жита, розрізняючи одинадцять диких (Д. Прилюк). 15. Ми слухали Репетюка, затамувавши дух, як ніколи не слухали ні одної гімназичної лекції (Ю. Смолич). 16. Ще парубкуючи в нашій селі, всі три брати відзначувалися поміж прочим парубоцтвом тим, що, як казали люди, «дуже були запальчеві до бійки» (І. Франко). 17. До створеної у 1925 р. Державної правописної комісії спершу входило двадцять шість членів (Т. Лукінова). 18. Вона три весілля справила – три рази овдовіла (І. Драч). 19. Ще й на світ не благословлялось, а на леваді уже у трьох земляних печах палає вогонь (І. Франко). 20. За два-три кроки виринуло оте шумливе лопотіння й наскісно перелетіло вільний

простір між деревами (Є. Гуцало). 21. Ділили на двох усі життєві тягарі (А. Содомора). 22. Розмір фракції в межах трьох-дванадцяти міліметрів найбільш оптимальний з технологічних міркувань (В. Тищенко). 23. Нелегко, кажуть, жити на дві хати (Л. Костенко). 24. І вже, можливо, на чужині зібрались птахи табунами й летять, бо дорога не близька, бо подолати треба тисячі смертельно небезпечних кілометрів (Є. Гуцало). 25. Бо їй було багато тисяч літ (О. Пахльовська).

Завдання 15. *У поданих реченнях установити семантичний різновид обставин, виражених дієприслівниковими зворотами:*

1. Втративши самовладання, не тямлячись, завклубом хутко пройшов у кімнату (Є. Гуцало). 2. І, скінчивши гімназію, загубилась я в сірій юрбі людській (Х. Алчевська). 3. Чучупака простяг до нього свою чарку, запрошуючи поцокатися (В. Шкляр). 4. Кожен вибирав добрий знак, виворожуючи собі щастя, бо ж незмірно знесилився люд від тривоги (Р. Іваничук). 5. Говорячи про рушницю, не можна не згадати про шріт і про порох (Остап Вишня). 6. Тихо падали яблук достиглі серця, відкриваючи стигми старечого тіла (М. Савка). 7. У далеку лаштуючись путь, чорна галич злетілась на віче (Є. Плужник). 8. Говорила моя бесідниця дрібно, швидко, дрібним сопрано, перебиваючи себе раз у раз (Леся Українка). 9. Овечата ледве сновигали по траві, шукаючи тіні (Панас Мирний). 10. Даруся торгала за рукав сусідського хлопчика, але незнайомиць з топірцем уже не чув того, зникнувши за перелазом по той бік вулиці (М. Матіос). 11. Однак, відступивши від правди, поезія стає звичайним віршуванням (Із преси). 12. Опинившись поміж людьми того краю, я відчула живу радість, побачивши, що добре насіння грінченківського вчення дало гарні наслідки (Х. Алчевська). 13. А лев підніме голову кудлату і знов засне, обнявши древній щит (О. Пахльовська). 14. Ідеалізуючи світ, ми стаємо заручниками свого псевдосвіту (З преси). 15. Отутечки я знайшла собі пристановище до якого часу, дякуючи нашому панотцеві Онуфрієві (І. Нечуй-Левицький). 16. Радійте собі нишком, що Мар'яна, працюючи по дев'ятнадцять годин на день, не прохає хліба (Л. Яновська). 17. Заступилася Матронка не так з охоти, як бажаючи швидше випроводити Параску з хати (М. Матіос). 18. Всю зиму підіймалися води Дніпра, заливаючи плавні, озера (О. Довжен-

ко). 19. Проживши двадцять два роки, він ще не знав справжнього кохання (М. Стельмах). 20. З тих тоді рацій все дорозумівши і між собою радившись не раз, кондиціями права посполитого тоді такий ми винайшли наказ (Л. Костенко). 21. Після цього усунено з посади та репресовано і директора Інституту мовознавства Н. Кагановича, який, маючи в доробку лише кілька статей, 1934 р. став членом-кореспондентом АН УРСР (В. Німчук). 22. На шибах задзенькали мухи й без руху присіли, побачивши гай (Б.-І. Антонич). 23. Проходячи студентським читальним залом, він і справді ніколи не хмурився, зацікавлено дивився на молодь (А. Содомора). 24. Не знаю, чи раділа б так негодована дитина, побачивши матір свою (Т. Шевченко). 25. Великою радістю для нього був той Великдень, коли, вже не ховаючись, можна було освячувати паску (А. Содомора).

Література:

1. *Безпояско О. К.* Інфінітив у функції другорядних членів речення // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 3. – С. 51–53.
2. *Богдан М. М.* Значення і синтаксичні функції родового присубстантивного відмінка (безприйменникові конструкції) // Українська мова і література в школі. – 1975. – №6. – С. 35–45.
3. *Вихованець І. Р.* Прийменниковий давальний у структурі словосполучення і речення // Синтаксис словосполучення і простого речення. Синтаксичні категорії і зв'язки. – К., 1975. – С. 85–108.
4. *Дудик П. С., Прокопчук Л. В.* Синтаксис української мови. – К., 2010.
5. *Дудик П. С.* Синтаксис простого речення. – Вінниця, 1999.
6. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова. – К., 1984.
7. *Загнітко А.* Український інфінітив у структурі простого речення: типологія функцій і семантика // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 3–10.
8. *Іваницька Н. Л.* Двоскладне речення в українській мові. – К., 1986.
9. *Іваницька Н. Л.* Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К., 1989.
10. *Ключковський Б. Г.* Прикладка і сполучення неприкладкового характеру // Українська мова і література в школі. – 1976. – №12. – С. 20–29.
11. *Кобилянська М. Ф.* Керування орудним відмінком в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1982. – №10. – С. 34–41.
12. *Комарова З. І.* Формально-граматичні і семантико-функціональні пара-

- метри дієприслівникових зворотів у структурі речення: Автореф. дис... канд. філолог. наук: 10.02.01. – К., 2003.
13. *Кононенко В. І.* Подвійні синтаксичні зв'язки // Українська мова і література в школі. – 1975. – №11. – С. 31–42.
 14. *Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови. – Ч. 2. Синтаксис. – К., 1965.
 15. *Мандзак І. А.* Субстантивні словосполучення з метафоризованим неузгодженим означенням // Іноземна філологія. Збірник наукових праць Львівського національного у-ту ім. І. Франка. – Вип. 93. – С. 92–99.
 16. *Мукан Г. М.* Структура і синтаксична роль фразеологізмів // Українська мова і література в школі. – 1968. – №5. – С. 13–20.
 17. *Плющ М. Я.* Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. – К., 1986.
 18. *Сич В. Ф.* Синтаксичні функції інфінітива // Українська мова і література в школі. – 1972. – №3. – С. 24–30.
 19. Сучасна українська мова: Синтаксис / За ред. О. Пономаріва. – К., 1994.
 20. *Терлак З. М.* Залежний від прикметника додаток і способи його вираження // Українська мова і література в школі. – 1982. – №8. – С. 70–72.
 21. *Христіанінова Р. О.* Деякі зауваження про роботу над другорядними членами речення // Нові підходи до філології у вищій школі: Матеріали II Всеукраїнської міжвідомчої наук. конф. – К., 1994. – С. 75.
 22. *Христіанінова Р. О.* Про деякі прийоми розпізнання неузгоджених означень // Актуальні питання слов'янської філології і педагогіки: Тези доповідей. – Бердянськ, 1994. – С. 33–34.
 23. *Христіанінова Р. О.* Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.
 24. *Швець І. Р.* Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові. – Одеса, 1972.
 25. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – К., 2004.
 26. *Явір В. В.* Неузгоджені означення, виражені непрямыми формами іменників, та їх синтаксичні особливості // Українська мова і література в школі. – 1975. – №11. – С. 42–49.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Питання:

1. Семантико-структурні ознаки односкладних структур. Особливості головного члена як компонента граматичної основи односкладного речення.
2. Класифікація односкладних речень у сучасному українському мовознавстві.
3. Різновиди односкладних структур, у яких головний член речення формально співвідносний із присудком:
А) означено-особові;
Б) неозначено-особові;
В) узагальнено-особові;
Г) безособові;
Ґ) інфінітивні;
4. Односкладні речення, у яких головний компонент формально співвідносний із підметом:
А) номінативні;
Б) генітивні;
В) вокативні.

Завдання 1. *В односкладних структурах виділити граматичну основу та встановити, з яким типом присудка співвідноситься головний член речення за структурою та морфологічним способом вираження:*

- А) простим (неускладненим / ускладненим);
Б) складеним дієслівним;
В) складеним іменним;
Ґ) складеним прислівниковим.*

1. Заїдьте наїстись, напитися та й на моє диво подивитися (Нар. тв.). 2. Нема вільної держави без вільної в ній людини (О. Забужко). 3. Дику козу полювати заборонено (Остап Вишня). 4. Перехотілось людям говорить (Л. Костенко). 5. Звуть молодого місяцем і князем (Л. Костенко). 6. Не стану вам наводити відгуки про Стефаника його сучасників (О. Гончар). 7. А сяду обідати, то бачу... (І. Нечуй-Левицький). 8. Надворі так гарно: сонячно, тепло (А. Тесленко). 9. Мало

світати (М. Коцюбинський). 10. Нещадні будьмо до найменших хиб! (О. Підсуха). 11. Згори на попіл в думках і літах (Л. Костенко). 12. Дали сказати слово їй останнє (Л. Костенко). 13. Чи будем вік себе карта-ти? (Л. Костенко). 14. Пам'ятай зберігати рівновагу духу за важких обставин (А. Содомора). 15. Силою не бути милою (Нар. тв.). 16. Парить та парить (Панас Мирний). 17. При такій праці не до суму було (Панас Мирний). 18. Надворі стало душно (І. Нечуй-Левицький). 19. Вияснилось було, потім знову похмарилось (М. Кропивницький). 20. І буде холодно і сумно (Б. Грінченко). 21. На сході ще й не ясніло (Б. Грінченко). 22. Далі дихати буде заборонено (І. Вільде). 23. Як научить байдужих почувати? (Леся Українка). 24. Таки нахмурилося і зовсім темно було (Марко Вовчок). 25. Узяло світати (П. Тичина). 26. Не годиться впадати в розпач (А. Содомора). 27. Тепер би хоч і вмерти (Остап Вишня). 28. Коли б так, щоб їй не треба було їсти давати, ото добре було б! (Олена Пчілка). 29. Та дай помститись за недолю, за сором мій і мого люду! (Х. Алчевська). 30. Поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я можу і з людьми (Л. Костенко).

Завдання 2. У поданих реченнях виділити граматичну основу; в односкладних установити різновид, проаналізувати головний член за структурою та за морфологічним способом вираження.

Зразок виконання:

Прямоту не можна сантиметром мірять (В. Симоненко).

Односкладне безособове речення, головний член граматичної основи співвідносний із складеним дієслівним присудком: зв'язковий компонент (предикативний прислівник) + основний компонент (інфінітив).

I

1. І хочеться часом в двадцятому віці забитись в печеру і няньчить вогонь (Л. Костенко). 2. Надворі почало сіріти (І. Нечуй-Левицький). 3. Ет, така школа! (І. Вільде). 4. Корнія забирають у рекрути на сім років, бо прийняли у матроси (У. Самчук). 5. Приємно їсти паску і крашанки (О. Довженко). 6. І багато ще всяких мудрих і святих слів (Г. Хоткевич). 7. Ані усмішки на смаглявому личку (О. Гончар).

8. Не треба нам райдуг, не треба нам срібла і злота..! (Б. Олійник). 9. Червона калино, чого в лузі гнешся? (Нар. тв.). 10. З ким поведешся – від того й наберешся (Нар. тв.). 11. Надворі метелиця мете (Я. Щоголів). 12. Зима. Холоднеча. Засніжений ліс (М. Старицький). 13. Просто надто багато від мене залежить (Т. Малярчук). 14. Ой ні, ще рано думати про все (Л. Костенко). 15. Намерзнувшись, прагнув іншого оберекти від холоду (А. Содомора). 16. Глупа ніч. Вітер жене по похмурому небі шматки димчастих хмар і застеляє його імлою (М. Старицький). 17. Немає багатства над тілесне здоров'я і немає щастя над сердечну радість (Із Біблії). 18. Валізу віршів привезти б з собою з цього притулку тиші й самоти (Л. Костенко). 19. Ліси мої, гаї мої священні! Пребудьте нам вівки незнищенні (Л. Костенко). 20. Про нього потім думу іскладуть (Л. Костенко). 21. Добре говорить, та зле творить (Нар. тв.). 22. Це ніяк не пов'язано з вітром і земними законами (Т. Малярчук). 23. Серце застукотіло й заметушилось у грудях (В. Підмогильний). 24. З одного кілограма подрібненого базальту отримують один кілограм волокна (В. Тищенко). 25. І серцям – віками пломеніти (В. Симоненко). 26. Найпідліша брехлива сльоза (В. Симоненко). 27. Ніжні сутінки, вечір (М. Старицький). 28. Ні жодної зірки на небі. (М. Кропивницький). 29. Тяжко пишу, зболено розмірковую, словами гіркими наповнюю аркуш (І. Драч). 30. Чого б йому тікати? (М. Стельмах).

II

1. Заспіваймо пісню веселеньку про сусідку молоденьку (Нар. тв.). 2. Тільки щось мені не думається в самоті очій (Х. Алчевська). 3. Дурень мучиться, а розумний учиться (Нар. тв.). 4. Нема ні стін, ні вікон, ані свіч, лише холодні клавіші і руки (О. Пахльовська). 5. За битого двох небитих дають (Нар. тв.). 6. О слово рідне! Шум дерев! Музика зір блакитнооких, шовковий спів степів широких, Дніпра між ними левій рев (О. Олесь). 7. Пісочне тісто перед випіканням тримаємо на холоді, але не заморожуємо (З нар. рецептів). 8. Злостись чи не злостись, а назад уже нічого не повернеш (Є. Гуцало). 9. Щастя ж Вам, Боже, на все добре, на ліпшу долю й на шляху особистого життя, й на полі праці, щастя на віру неугасиму в нашу будучність! (Х. Алчевська). 10. Час дивитись у завтрашнє, час у вчорашнє зазир-

нутись (А. Содомора). 11. Занесе снігом курінь, мою хату (Т. Шевченко). 12. Меланхолійна осіння ніч за вікном (Х. Алчевська). 13. І не було ні радості, ні чуда (Л. Костенко). 14. Надто багато повисло на моїх худих дівочих плечах (Т. Малярчук). 15. Душі людської туги і тайго! (Л. Костенко). 16. Просить грошей – батьком називає, а як позичить, то і чортом не назве (Нар. тв.). 17. Вікнам у щоки холодно (Р. Скиба). 18. Зустріла його холодно (М. Ярмолук). 19. І тільки степ, і тільки спека, спека і озерявин проблиски скупі, і той у небі зморений лелека, і те гніздо лелече на стовпі (Л. Костенко). 20. Ступивши на землю, я сподівався стрінути тишу (М. Коцюбинський). 21. Читати критичну статтю буває тоді лише цікаво... (Х. Алчевська). 22. У мене жодних претензій нема до Долі – моєї обраниці (Л. Костенко). 23. Бо не можна життя заховати за рожевих ілюзій вуаль (В. Симоненко). 24. Орієнтуюся нарешті, востаннє вже, на свій народ! (О. Олесь). 25. Більше думай – і тоді вирішуй (Г. Сковорода). 27. Світає світ в терновому галуззі (Л. Костенко). 28. А ось і стало на світ займатися (Г. Квітка-Основ'яненко). 29. Найогидніші очі порожні (В. Симоненко). 30. Ти принеси й більше, вони й те повиїдають (Нар. тв.).

III

1. А нам всього по вісімнадцять літ (Л. Костенко). 2. Ані строфи сумнівної, ні слова, ані одного зайвого рядка (Л. Костенко). 3. Вітром сосни коливало (І. Франко). 4. І дощ, і сніг, і віхола, і вітер. Високівольтна лінія Голгоф (Л. Костенко). 5. О, як мені жилося і як мені страждалось! (Л. Костенко). 6. Але ж не можна людність драгувати (Л. Костенко). 7. Строкаті ритми вулиць і юрби. Дахів похилих старовинні плечі (Л. Костенко). 8. Регулярно займайся фізичною культурою, як мінімум – хоча б ранковою гімнастикою (3 нар. календаря). 9. Доброго коня і в стайні куплять (Нар. тв.). 10. Заквітчано, замаєсно, заставлено, заклечано. Закоханих звінчаємо – ще й слово буде речено (Р. Лубківський). 11. Заїдьте наїстись, напитися та й на моє диво подивитися (Нар. тв.). 12. Масти хлопа хоч медом, він вкусить, наче гадюка (Нар. тв.). 13. Щавлевої кислоти у шпинаті втричі менше, ніж у звичайному щавлі (3 нар. календаря). 13. Пані поетко, долею перейматись не варто (Л. Перлулайнен). 14. Пробач мені, життя, дароване так щедро! (Л. Костенко). 15. Стихії смутку і любові! (Л. Костенко).

16. Покіль не женився, потіль не журився! (Нар. тв.). 17. Що з воза впало, те пропало (Нар. тв.). 18. А в тому саду чисто метено, ще й хрещатим барвінком дрібно плетено (Нар. тв.). 19. Уже ж мені з моїм горем та не розлучатись (О. Афанасьєв-Чужбинський). 20. Повіяло ранніми осінніми холодами (О. Гончар). 21. На серці похолоне, як його згадаю (Т. Шевченко). 22. І стоїть тепер над воротами, і когось так печально жде (Б. Олійник). 23. Якесь молочне світло на бюрку (Х. Алчевська). 24. На Колимі запахло чебрецем (В. Стус). 25. Трава як пахне! (І. Драч). 26. Як же мені не плакати, Вовчику-братику? (Нар. тв.). 27. Найнікчемніші дурні вельможні (В. Симоненко). 28. Немає часу на поразку (Л. Костенко). 29. Як гарно людині в цій картині! (О. Довженко). 30. За два-три кроки виринуло оте шумливе лопотіння й наскісно перелетіло вільний простір між деревами (Є. Гуцало).

Завдання 3. У поданих реченнях знайти односкладні предикативні частини і зробити їх загальний синтаксичний аналіз як простих речень, а також схарактеризувати головний член граматичної основи.

Зразок виконання:

Варто весні пробудитись, і аж усміх тамуєш, примруживши вії (О. Пахльовська).

1) Варто весні пробудитись: розповідне, стверджувальне, членоване, односкладне (безособове), повне, поширене, неускладнене. Головний член речення формально співвідносний зі складеним дієслівним присудком, виражений модальним прислівником та інфінітивом.

2) ...Аж усміх тамуєш, примруживши вії: розповідне, стверджувальне, неокличне, членоване, односкладне (узагальнено-особове, частково узагальнене), повне, поширене, ускладнене. Головний член речення формально співвідносний з простим дієслівним присудком, виражений особовою формою дієслова (2 особою однини).

I

Все, що має статися, вже сталося.

День тверезий. Праця з-під ярма.

Чи ж почую, як щоденний галас

Перетне архангельська сурма? (Є. Маланюк).

Зле і кату, зле і жертві,
А щасливого нема
Всім судилося померти за замками сімома (В. Стус).

II

Останнії зимовії хмари,
І вітер весняний в саду,
І плюскіт розбуджених рибок
У темнім, забутім ставку.
Крізь листя пробились тюльпани,
А серцеві – квітоньки мрій;
Мов проліски сині, завітгли
Усюди очиці надій!
І пахне, і пахне весною,
І думка шалена літа:
«Ой, що се, ой, що се зі мною?» –
у вітру, мов п'яна, пита... (Х. Алчевська).

III

Дожитися, щоб так погиб хорунжий,
що ніяк похилити хоругов!
І хто ж убив хорунжого? Дівчина!
А як по ньому тужить! Як вдова.
Он подивіться. Є ж якась причина.
То вже стоїть людина нежива.
Страшне це діло небуденне.
А всі почути вирока спішать (Л. Костенко).

IV

Коли від лісу через поле поглянеш на село о цій зимовій порі,
коли палає сонце і весь простір завуальований інесм, здається тобі
воно пастельною картиною, де використано тільки білий колір, де
художник від усієї душі навітшався, порозкошував гамою відтінків
білого кольору. Нічого не вдієш, що витвори його (морозу) холодні
й минуці, така вже доля судилася, але не відмовиш морозу ні в
самобутності вигадки, ні в епічній величі мистецьких шедеврів, ні в
тому, що йому ніде не зраджує смак (Є. Гуцало). Достатньо зверну-

тися в творчості І. Драча до баладного жанру, як побачимо: балада для поета постає і в традиційній ролі (В. Кононенко). Скажіть, що робити бідним людям на селі вліті, коли на довгий час засльотиться, а темні хмари тягнуть громадами майже попри землю (М. Стельмах).

V

Боже, не літості, лютості,
Боже, не ласки, а мети,
Дай розірвати нам пута ці,
Ретязі ці рознести.

Знову друзів додому веду.
Напівщирі, напівнезнайомі.
Повсідались на житній соломі,
На трипільському сонці в саду (В. Стус).

Література:

1. Баранник Д. Х. Про один актуальний спосіб синтаксичної номінації // Мовознавство. – 2006. – №2–3. – С. 50–54.
2. Бережан Л. До питання про інфінітивні спонукальні речення // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. – Вип. 3. – С. 185–188.
3. Болюх О. В. Семантико-синтаксична структура безособового речення: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / АН України – К., 1992.
4. Бориц Е. Г. Безособовість як особлива властивість граматичної особи // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 11. – С. 34–38.
5. Бориц Е. Г. Односкладні речення // Українська мова і література в школі. – 2000. – Ч. 18. – С. 8–11.
6. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання їхнього дослідження // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 81–87.
7. Горпинич В. О. Генітивні речення в українській мові // Українська мова. – 2009. – №3. – С. 3–9.
8. Горяний В. Д. Односкладні речення в українській мові. – К., 1983.
9. Дуденко О. Узагальнено-особові речення чи речення з узагальненим значенням? // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. – Вип. 3. – С. 182–185.

10. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. – Вінниця, 1999.
11. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. – К., 2010.
12. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення. Еквіваленти речення). – К., 1973.
13. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. – К., 1984.
14. Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 8. – С. 24–27.
15. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення: Складні випадки аналізу. – К., 1989.
16. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Формально-граматична структура простого речення. Ч. 1. – Вінниця, 1999.
17. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К., 1985.
18. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч. 2. Синтаксис. – К., 1965.
19. Курило О. Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на –но, –то // Збірник секції граматики української мови. Кн. 1. – К., 1930.
20. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966.
21. Рабанюк Л. Поширюючі члени у структурі генітивних заперечних речень // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2001. – Вип. 3. – С. 199–202.
22. Савицький М. П. Український синтаксис з погляду діахронічної типології // Мовознавство. – 2006. – №2-3. – С. 45–49.
23. Сич В. Ф. Односкладні речення в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1964. – № 1 – С. 24–28.
24. Слинко І. І. Парадигматика простого речення (односкладне речення) – Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 22–29.
25. Слинко І. І. Чи є односкладні речення? // Мовознавство. – 1985. – № 4. – С. 48–53.
26. Слинко І. І., Гуйванюк В. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
27. Снісаренко І. Інтерпретація природи інфінітивних речень у сучасних мовознавчих студіях // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (4). – С. 167–170.
28. Сучасна українська мова: Синтаксис / За ред. О. Пономаріва. – К., 1994.
29. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних

речень у сучасній українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Дніпропетровськ, 2000.

30. *Христіанінова Р. О.* Вивчення односкладних речень у шкільному курсі синтаксису // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: 36. ст. – Вип. II. – Москва-Запоріжжя, 1991. – С. 31.
31. *Христіанінова Р. О.* Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.
32. *Чирва Г. М.* Безособові речення // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 3. – С. 22–34.

НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ. НЕЧЛЕНОВАНІ СТРУКТУРИ

Питання:

1. Критерії розмежування повних і неповних речень.
2. Різновиди неповних речень.
3. Власне неповні речення (структурно і семантично неповні): ситуативно неповні, контекстуально неповні.
4. Структурно-граматичні різновиди неповних речень (залежно від пропущеного члена речення):
 - А) двоскладні речення з пропущеним підметом;
 - Б) двоскладні речення з пропущеним присудком;
 - В) односкладні речення з пропущеним головним членом речення або його частиною;
 - Г) речення з пропущеним додатком;
 - Ґ) речення з пропущеними обставиною та означенням;
 - Д) речення з пропущеними кількома членами (у діалогічному мовленні).
4. Еліптичні (семантично повні, але структурно неповні) речення та їх різновиди.
5. Незакінчені (обірвані) речення.
6. Парцельовані структури.
7. Нечленовані структури (слова-речення, комунікати) як особливий тип висловлювання. Комунікативні типи нечленованих речень: стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, етикетні формули.

Завдання 1. *Виявити неповні предикативні частини, вказати їх структурно-граматичний різновид.*

Зразок виконання:

Мене ліси здоров'ям напували, коли бродив у їхній гуштині (В. Симоненко). *Виділене речення власне неповне, двоскладне з пропущеним підметом, контекстуально неповне: про суб'єкта довідуємося з попередньої предикативної частини (займенник І особи однини).*

1. Поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я можу і з людьми (Л. Костенко). 2. Та тобі, скажімо, доводиться п'ять годин сидіти за навчанням, а мені – дві! (З розмови). 3. А сьогодні справжню го-

нитву у феєричному шаленстві явили перед моїм зором дві білки. Одна тікала, а друга наздоганяла (Є. Гуцало). 4. Дівчата ішли співати весільної (Марко Вовчок) 5. Люди дякують дощеві, а подорожній лас (Нар. тв.). 6. Ранкова усмішка має цілий спектр кольорів. А серед них можна відзначити сивасто-темний старого срібла (Є. Гуцало). 7. Смерть є смерть, думав ворон. Десь і моя походжає вже недалечко (В. Шкляр). 8. Жінка за три кутки хату держить, а чоловік – за один (Нар. тв.). 9. Швець стояв на одній, недбало обпершись на свою шаблю (М. Стельмах). 10. На Драгоманова, у студентській залі, де «мертві живуть і німі розмовляють», – жодного вільного місця (А. Содомора). 11. Сонце, сходячи, здається більшим, ніж звичайно, – на снігопад (Нар. прикмета). 12. Хіба ж я газет не читаю... Чи як? (за І. Драчем). 13. Шабля ранить тіло, а слово – душу (Нар. тв.). 14. – І гарно було їхати? – І гарно, і м'яко (М. Стельмах). 15. Тільки щоб народ – візником! (В. Підмогильний). 16. У цій торбинці липовий цвіт, у тій – шипшина, а в останній – терен (Із розмови). 17. Буде бій!.. І не один (В. Сосюра). 18. Щасливий той, хто поєднав любе собі заняття із загальним (Г. Сковорода). 19. – Куди ти летіти хочеш? – На Місяць. – О! Ти щось там забув? (О. Гончар). 20. – Гм, – дивуюсь я і прислухаюсь до пісеньки (М. Стельмах).

Завдання 2. *Схарактеризувати структурно-граматичні особливості предикативних частин за ознаками односкладності / двоскладності, повноти / неповноти.*

Зразок виконання:

(1) Віддаю секретареві документи. (2) «Може, варто на підпис?» – (3) киваю на двері (З преси). *Речення (1), (3): односкладні, означено-особові, повні; речення (2): односкладне, безособове, неповне (пропущено частину складеного головного члена речення).*

I

1. (1) Колись була береза, (2) зірвав листок і поклав у книгу (М. Хвильовий). 2. Нащо стали на папері сумними рядами?.. (Т. Шевченко). 3. Що ж це ти – насміхатися з мене? (М. Стельмах). 4. (1) Живе на скелі, (2) то інакше ж як? (Л. Костенко). 5. Нічого у житті не вміла переждати (Л. Костенко). 6. (1) Двадцять кроків через подвір'я, (2) і

Бойчука підхоплює квапливий вуличний струм (С. Журахович). 7. (1) Якби мені не тиночки та не перелази, (2) ходив би був до дівчини по чотири рази! (Нар. тв.). 8. Свята чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій! (О. Довженко). 9. (1) Знаєте, я трохи не женився! (2) Комедія, правда? (В. Підмогильний). 10. (1) Можна збудувати дім, (2) ще й пентхауз надбудувати, (3) але треба не одного життя, (4) щоб навчитись той дім на собі носити (О. Забужко). 11. Потім видобув із купи книжок свою збірку (В. Підмогильний). 12. (1) Людина! (2) Це ж яке слово! (3) Його треба завжди говорити стоячи і кашкета скидати (М. Зарудний). 13. (1) Дивись і не надивись, дишеш і не надишешся тим чистим, гарячим і пахучим повітрям, (2) що накочується на тебе (І. Нечуй-Левицький). 14. (1) Іду такий задуманий, (2) а тут ви нараз (І. Франко). 15. (1) Усе доцільно, (2) все – в ім'я (М. Вінграновський).

II

1. (1) Ще не пізно. (2) Він ще може її побачити. (3) Та й що йому час? (4) Мусить її побачити (З преси). 2. З великим чуттям декламував українським філологам Шевченка (А. Содомора). 3. (1) Час надвечірній. (2) Статуй святих біля стіни (Л. Костенко). 4. (1) Якщо бував у компанях, (2) то тільки там, (3) де знаходив спільні інтереси (А. Содомора). 5. І восени, і взимку на місцевому базарчику одна стара жінка чи дві, а подеколи три й чотири продають ягоди горобини чи калини, сушений цвіт, стебла й коріння лікувальних рослин (Є. Гуцало). 6. А ось ліси, покриті димом (Л. Дмитерко). 7. (1) Ні! (2) Цей народ із крові і землі не віддам нікому і нізащо! (М. Вінграновський). 8. (1) Вигострю, виточу зброю іскристу, (2) скільки достане снаги мені й хисту (Леся Українка). 9. Зараз окрили Шрама шапками, військовими корогами, дали йому до рук полковницькі клейноди (П. Куліш). 10. (1) Науці належить розум, (2) а поезії – споконвіку душа (В. Шевчук). 11. (1) Казан кипить, (2) уже по вінця піни. (3) Задуха. (4) Комір хочеться роздерти (Л. Костенко). 12. (1) А ще сказав про долю України. (2) Козак сказав: (3) - Іще раз хочу вмерти (Л. Костенко). 13. (1) У себе в хаті кидаюсь в крісло і кажу вголос: (2) «Кінець» (М. Коцюбинський). 14. (1) О! (2) Серце мріє вирватись із лона тяжкої дійсності (Б.-І. Антонич). 15. (1) Віки світань. (2) Безмежжя горизонтів. (3) Прадавній смисл усіх людських наріч (О. Пахльовська).

Завдання 3. *Виявити та схарактеризувати неповні речення (власне неповні / структурно неповні; ситуативно / контекстуально неповні); еліптичні, парцельовані, незакінчені.*

Зразок виконання:

(1) Весь день на дротах коливається дощик. (2) Затихне і знову журитись почне (П. Филипович). *Речення (2) неповне: власне неповне, контекстуальна неповнота (пропущено підмет).*

1. (1) А я стояла... (2) Що ж мені, кричати?.. (3) Які мені сказати їм слова?.. (4) Дівчатонька, дівчатонька, дівчата! (5) Цю не співайте, (6) я ж іще жива. (Л. Костенко). 2. (7) Ну, греки що? (8) Зайшли, пожартували (Л. Костенко). 3. (1) Ранком йшов сніг. (2) Рівний, густий і теплий (М. Коцюбинський). 4. Навколо із квітів рясенький віночок (М. Коцюбинський). 5. Довго балакав, та мало сказав! (М. Кропивницький). 6. На зупинках купи людей (С. Журахович). 7. (1) Клуб сільський. (2) Чотири кроки – сцена. (3) В залі – дим гасниць і цигарок. (4) Там колись декламував Шевченка... (Д. Павличко). 8. (1) І слухає мій сон природа. (2) Люба. (3) Щира. (4) Крізь плач, крізь сміх (П. Тичина). 9. (1) Чи ж то мало є причин для радощів? (2) Особливо в українського селянина? (3) От і гуляє село! (4) Хоч і холодно, (5) хоч і без світла, (6) хоча і в борг (О. Говда). 10. (1) Та що ж, (2) нехай не зрушу я нічого, зірвавшись в безодню забуття (Леся Українка). 11. (1) Ну, грекам що? (2) По чарці налили (Л. Костенко). 12. (1) Що скіфу – кінь, (2) то греку – човен (Л. Костенко). 13. (1) Знизу мене охоплював світ казки, (2) а зверху – казка весни (М. Стельмах). 14. (1) Над містом розмовляють голуби. (2) Про що, (3) не знаю. (4) Про цікаві речі. (5) Про той собор. (6) Про людство. (7) Про війну (Л. Костенко). 15. (1) Навколо села – солдати. (2) Сидять вже третій день (О. Говда). 16. (1) Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу. (2) Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти (Л. Костенко). 17. (1) В житті людини такий же плин, така ж безмежна зміна одного іншим: веселості – смутком, здоров'я – хворістю, надії – відчаєм. (2) І навпаки (В. Шевчук). 18. Відступати нам, по-перше, пізно, а по-друге, нема підстав (В. Собко). 19. (1) Оце тобі маєш! (2) Тримався, тримався з нею [скриненю], а то зразу комусь і продав (М. Стельмах). 20. (1) Софія, (2) як любовно називають собор кияни, – найстаріший пам'ятник, золота окраса Києва (І. Цюпа). 21. (1) – А

чи радість буває гіркою? (2) – Буває. (3) Як приходить до вас запізно (О. Підсуха). 22. (1) Мавка ((2) швиденько виволікає з лісу чималу деревину): (3) – Я ще знайду. (4) Тобі багато треба? (Леся Українка).

Завдання 4. *У поданих реченнях виявити еліптично неповні структури, установити семантичні особливості пропущеного предикативного компонента – значення буття, руху, мовлення, наказу, прохання, сприймання:*

1. На тротуарах безперестанне човгання черевиків (С. Журахович). 2. (1) Вбігаю в ліс – гриби. (2) У лози – ожина. (3) У кущі – горіхи. (4) В озері воду скаламучу – риба (М. Стельмах). 3. (1) Вітчизні – серця кожного биття, (2) всі сили – їй у творчому горінні (О. Гончар). 4. (1) «Хліба хоч на дорогу візьми», – (2) батько йому вслід (Із розмови). 5. (1) Він обертається – (2) на порозі темних сіней – його жінка (за О. Довженком). 6. (1) Дихання осені – з вибляклого серпневого неба, (2) до якого замолоду так п’явся сонцелюбний каштан (А. Содомора). 7. (1) Діла на копійку, (2) та балачок на карбованець (Нар. тв.). 8. А Брюховецький знов до запорожців (П. Куліш). 9. (1) Старі люди у Винниках ще пам’ятають останній бій чотаря Граба. (2) Спереду дорога, (3) якою їхали енкаведисти, (4) а за дорогою – знову ліс (Із розмови). 10. На ліжку – аж ніяк не кімнатної породи рудий писько (А. Содомора). 11. У пам’яті й досі настільна лампа (А. Содомора). 12. Дивлюся – вогник (М. Стельмах). 13. (1) Ще трохи, (2) ще якийсь десяток днів – (3) і скоро лютому кінець (Є. Гуцало). 14. (1) Що се ви, кумо? (2) Господь з вами! (3) Моя дочка удовиця, (4) їй люди трапляються (М. Коцюбинський). 15. (1) За хатою недалеко – картопля, (2) на підметі – коноплі (Остап Вишня). 16. (1) На портретах претенденти, хлопці інтересні, (2) і написано під ними, (3) що порядні й чесні (П. Глазовий).

Завдання 5. *У поданих висловлюваннях виявити та схарактеризувати нечленовані структури за комунікативними особливостями: стверджувальне, заперечне, питальне, спонукальне, емоційно-оцінне, етикетна формула:*

1. (1) Ні шатен, ні блондин, ні брюнет. (2) Якого ж кольору? (3) Хто й зна! (Остап Вишня). 2. (1) І що ж ви скажете: (2) за славу лили вони

моря кровавії або за себе? (3) Ні! (4) За нас! (Т. Шевченко). 3. (1) Слава могутньому! (2) Слава йому! (П. Тичина). 4. (1) - Може, ви знаєте, куди його повели? (2) - Де там! (В. Малик). 5. (1) - Чого ти так зітхнула і застогнала? (2) - Нічого, так (Леся Українка). 6. (1) Так! (2) Закінчив. (3) Та єзуїтом на радість матері не став. (4) Інтриги? (5) Ні! (6) Це зброя слав (В. Сосюра). 7. (1) – Гроші вам хочу повернути. (8) – За що? – (9) здивувався. (10) – Забули, мабуть? (11). - Авжеж (Із розмови). 8. (1) Ой ні! (2) Ще рано думати про все (Л. Костенко). 9. – (1) Слава Україні! – (2) привітався сотник (П. Федюк). 10. (1) Він і далі пригадував, (2) але його зупинив голос згори: – (3) Досить! (П. Федюк). 11. (1) Та щоб бодай тобі кістка в горло! (2) Кахи-ках! (О. Довженко). 12. (1) Га, не здохнеш ти! (2) Киги, нечиста сило (О. Довженко). 13. (1) Вперед! (2) Любов'ю я горю (В. Сосюра). 14. (1) Цілую всі ліси. (2) Спасибі... (Л. Костенко). 15. (1) – Се буде бунт. (2) – Тю! (3) Який бунт? (М. Коцюбинський).

Завдання 6. У поданих діалогах виявити неповні (у т.ч. парцельовані та незавершені) і нечленовані речення і зробити їх загальний синтаксичний аналіз.

Зразок виконання:

Ну що ж, поете безіменних мрій? (Б.-І. Антонич). *Речення питальне (питально-риторичне), стверджувальне, неокличне, нечленоване (не можна виділити членів речення), ускладнене звертанням.*

I

З-за плоту Петро зверхньо, як навчився у старших пастухів, поглядає на мене і знову каже: «гі». Я вже розумію, куди тече вода, але з співчуттям питаю вдовиченка :

– Це на тебе давно гикавка напала?

– Та ні, як тільки тебе побачив, – підсміюється Петро і очима проштрикує мої чоботи. – У мамині взувся?

– Колись були мамині, тепер мої.

– Твої?

– Атож. Мати собі купили нові, а ці мені дісталися в спадок.

– А ти часом не брешеш? – темне Петрове обличчя стає спантеличеним: він і вірить і не вірить мені.

– Побіжи спитайся, моя хата осьдечки, – недбало показую пальцем у бік своєї причілкової стіни (М. Стельмах).

II

- Петре, давай гайнемо в ліс.
- Чого ми там ще не бачили? – підозріло дивиться на мене.
- Чого? – ловлю очима синю діброву, що наче викупується у весняній воді. – Побачимо ліс, та й годі.
- Найшов чим здивувати: що я зроду-віку цього добра не бачив?
- То як хочеш, – збираюся бігти.
- Стривай! – Петро трохи розмірковує, перелазить через тин, стає поперед мене і вже владно каже: – Ходімо за мною!
- Оце добре, що ти попереду підеш, – безневинно кажу.
- А чого добре? – з-за плеча недовіжливо поглянув на мене... (М. Стельмах).

III

1.
 - Залюбки почаствував би тебе, куме, але, на жаль, вдома немає нічого путящого. Ти ж не їстимеш вчорашній борщ?
 - Та не відмовлюсь...
 - Тоді завітай, будь ласка, завтра (Нар. тв.).
2.
 - Маріє, серденько, здорова? Вже?
 - Здорова.
 - Сьогодні я цілий день думав про тебе.
 - І я. (О. Довженко).
3.
 - Дорога, мені так важко знайти потрібні слова...
 - Нічого, любий. Головне – знайти потрібну суму (З розмови).

IV

Бог схилювся:

- Я тут, Іване! [Мазепа]
- Помираю... Приймеш?
- Прийму.
- Із анафемою, з гріхами?

Із вигнання?
– З нестерпних мук.
– Бачиш, що Ти зробив зі мною?
Безкінечний перелік втрат...
Мабуть, ти іще за Десною
перекинувся до Петра.
А колись обіцяв...
– Я з вами –
з усіма.
– Як натільний хрест?
– Я – всесвітній закон, Іване.
Непорушний закон. Прогрес (Л. Перлулайнен).

V

Розповзались думки на клоччя.
Гетьман їх утримать не міг.
Він востаннє розплющив очі:
– То чому ж ти не допоміг?
– Ти мені заважав.
О Боже!
І тобі заважав... посмів...
То куди ж мене – в пекло?
– Схоже,
ти нічого не зрозумів...
Раптом шерех. Здригнувся:
– Мотре?!
І, як вирок, з небесних сфер:
– Ні. То інша твоя знайома
Пані-Смерть (Л. Перлулайнен).

Завдання 7. У поданих текстах знайти односкладні та неповні структури; зробити їх повний синтаксичний аналіз – загальний та за членами речення.

I

А ідїть-но, панове, під всі сто чортів.
Ах, як палко скрипаль у провулку химерить.

Я йому не змогла, ну а вам – й поготів,
Відчинити тяжкі зачакловані двері.
Ех, розбити б об діл своє серце сумне.
Ех, розлити б по келихах жалі і млості.
Зачакловані двері тримають мене,
Тож не грюкайте милі, непрошені гості.
Ох, яка мене туга за душу бере.
Ох, яким же вином затопити горлянку?
Сторчголов утікає похмілля старе.
А нове не візьме аж до ранку, до ранку (М. Савка).

II

О панно Інно, панно Інно!
Я – сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив –
Дитинно, злотоцінно.
Любив? – Давно. Цвіли луги...
О люба Інно, ніжна Інно,
Любові усміх квітне раз – ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...
Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий – я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом – небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. – Я ридаю.
Сестра чи Ви? – Любив... (П. Тичина).

III

Блакитний вечір. Шум акацій,
Немов на вулицях весна,
А у розкішному палаці
В покоях бродить тишина.
Куди, куди піду од суму?
Під землю чи в глибини вод?!

Хіба ж я міг таке подумать,
 Що проти мене мій народ?...
 Нещасний брате, годі муки!
 Її не вичерпать до дна.
 Тепер нічого вже не треба.
 Заснуть. Заснуть би вічним сном. —
 Колись Мазепа закінчив (В. Сосюра).

Література:

1. *Богатько В.* Неповні речення як складова синтаксичної будови української мови // Наукові записки. Серія філологічна. — Вип. 10. — Т. 1. — Вінниця, 2008. — С. 147–152.
2. *Голоях В. І.* Еліптичні речення з невербалізованими головними членами // Мовознавство. — 1982. — № 1. — С. 21–26.
3. *Дзюбак Н. М.* Комунікативні умови функціонування неповних речень у діалогічному мовленні // Система і структура східнослов'янських мов. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. — С. 237–242.
4. *Дзюбак Н. М.* Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. — К., 1999.
5. *Дудик П. С.* Спонукальні речення і слова-речення // Українська мова і література в школі. — 1971. — №9. — С. 30–35.
6. *Дудик П. С.* Питальні речення і питальні слова-речення // Українська мова і література в школі. — 1975. — №1. — С. 26–36.
7. *Дудик П. С., Прокопчук Л. В.* Синтаксис української мови. — К., 2010.
8. *Дудик П. С.* Неповні речення в сучасній українській літературній мові // Дослідження з синтаксису української мови. — К., 1958. — С. 129–260.
9. *Дудик П. С.* Із синтаксису простого речення. — Вінниця, 1999.
10. *Дудик П. С.* Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення. Еквіваленти речення). — К., 1973.
11. *Дудик П. С.* Синтаксично нерозкладні речення, що виражають емоції // Українська мова і література в школі. — 1972. — №11. — С. 32–38.
12. *Коструба П. П.* До питання про поняття і класифікацію неповних речень // Питання українського мовознавства. — Кн. IV. — Вид. ЛДУ, 1960. — С. 38–75.
13. *Куш О. П.* Нечленовані речення з прихованим ствердженням та прихованим запереченням // Система і структура східнослов'янських мов. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. — С. 245–249.
14. *Марченко Т. В.* Семантика й прагматика неповних речень в українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. — Луганськ, 2007.

15. *Пітель В. І.* Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: Автореф. дис...канд. філолог. наук: 10.02.01. – Івано-Франківськ, 2000.
16. *Слинько І. І., Гуйванюк В. В., Кобилянська М. Ф.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К., 1994.
17. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.Білодіда. – К., 1972.
18. Сучасна українська мова: Синтаксис / За ред. О.Пономаріва. – К., 1994.
19. *Шульжук К. Ф.* Повні і неповні речення // Українська мова і література в школі. – 1971. – №6. – С. 25–30.
20. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – К., 2004.

Контрольні питання

1. Характеристика речення як основної синтаксичної одиниці. Порівняльний аспект речення і висловлювання.
2. Загальна характеристика ознак речення: комунікативності, предикативності, семантичної та граматичної завершеності, інтонаційної оформленості, модальності.
3. Характеристика різновидів модальності висловлювання (реальна / ірреальна, об'єктивна / суб'єктивна). Різновиди суб'єктивної модальності (розповідна, бажальна, питальна, умовна, спонукальна, гіпотетична, переповідна). Способи вираження модально-часових значень речення.
4. Загальна характеристика семантико-синтаксичного аспекту вивчення речення.
5. Загальний аналіз синтаксем семантико-синтаксичної структури (первинні / вторинні, предикатні / субстанційні, валентно зумовлені / детермінантні, факультативні).
6. Типи предикатів та субстанційних синтаксем у сучасній українській мові (за школою І. Вихованця).
7. Детермінантні поширювачі у структурі речення.
8. Загальна характеристика комунікативного підходу в оцінюванні речення як одиниці мовлення.
9. Формально-синтаксична структура речення. Аспекти класифікації речень.
10. Характеристика речень за модальністю. Різновиди заперечних речень та граматичні засоби вираження заперечення.
11. Загальна характеристика речень за комунікативним призначенням – метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні висловлювання.

12. Різновиди питальних речень: власне питальні (загальнопитальні / частковопитальні), питально-риторичні і питально-спонукальні речення; граматичні засоби оформлення питальних речень. Спонукальні речення та граматичні засоби оформлення спонукальних речень.
13. Характеристика речень за інтонаційними особливостями – емоційно-експресивним забарвленням: неокличні, окличні. Граматичні засоби оформлення окличних речень.
14. Загальна характеристика структурно-граматичні особливостей простих речень: за способом вираження граматичної основи (двоскладні / односкладні); за ознакою наявності / відсутності другорядних членів речення (поширені / непоширені); за ознакою структурно-семантичної повноти (повні / неповні); за відсутністю / наявністю елементів ускладнення (неускладнені / ускладнені).
15. Характеристика двоскладного речення. Особливості зв'язку між головними членами речення: тип зв'язку (предикативний) і способи зв'язку (координація, співвияв, співположення).
16. Характеристика підмета як головного члена двоскладного речення: диференційні ознаки, співвідношення із семантико-синтаксичними компонентами структури речення, морфологічний спосіб вираження. Засоби ускладнення підмета.
17. Характеристика підметів за структурою: прості / складені. Особливості складеного підмета. Різновиди синтаксично зв'язаних словосполучень у функції підмета.
18. Характеристика присудка як головного члена двоскладного речення: диференційні ознаки, співвідношення із компонентами семантико-синтаксичної структури речення, морфологічний спосіб вираження. Неузгоджені форми присудка.
19. Структурно-граматичні типи присудків. Простий дієслівний присудок, способи його вираження. Ускладнені форми простого дієслівного присудка.
20. Аналіз складеного іменного присудка: особливості, способи вираження зв'язки та іменного компонента.
21. Аналіз складеного дієслівного присудка: особливості, способи вираження зв'язки та основного компонента. Ускладнені форми складеного дієслівного присудка.
22. Аналіз складеного прислівникового присудка: особливості, спосіб вираження зв'язки та основного компонента.
23. Комбіновані форми присудка в українській мові. Питання про подвійний (складний, дуплексивний) присудок: проблеми виділення та аналізу.

24. Семантико-граматичні ознаки другорядних членів речення. Типи другорядних членів речення щодо морфологічного способу вираження: морфологізовані та неморфологізовані.
25. Характеристика означення: узгоджені та неузгоджені означення; спосіб їхнього вираження. Поширені означення.
26. Характеристика прикладки як різновиду означення за структурно-граматичними та лексико-семантичними особливостями, способом вираження.
27. Характеристика додатків за особливостями об'єктного значення: прямі / непрямі; спосіб їх вираження.
28. Характеристика морфологізованих і неморфологізованих додатків. Інфінітивний додаток.
29. Різновиди додатків щодо їхньої залежності: придієслівні, присубстантивні, приад'єктивні, приадвербіальні.
30. Загальна характеристика обставин. Детермінантний статус обставин в аналізі речення на семантико-синтаксичному рівні. Морфологізовані та неморфологізовані обставини, способи їхнього вираження.
31. Семантичні типи обставин та морфологічний спосіб їхнього вираження: способу дії, міри і ступеня, часу, місця, мети, причини, умови, допусту.
32. Проблемні випадки аналізу другорядних членів речення (розмежування неузгоджених означень та присубстантивних додатків; непрямих додатків та неморфологізованих обставин, неморфологізованих обставин та неузгоджених означень).
33. Синкретичні значення другорядних членів речення. Фактори синкретизму.
34. Характеристика синтаксичних функцій відмінкової системи української мови.
35. Синтаксичні функції інфінітива та дієприслівника в сучасній українській мові.
36. Семантико-структурні особливості односкладних структур. Класифікації односкладних речень. Речення дієслівні та іменні.
37. Характеристика односкладних речень, у яких головний член формально співвідносний з присудком. Аналіз означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових речень.
38. Аналіз безособових та інфінітивних речень.
39. Характеристика односкладних речень, у яких головний член формально співвідносний із підметом: номінативні, генітивні та вокативні речення.
40. Загальна характеристика неповних речень. Різновиди неповних речень: власне неповні та еліптично неповні. Ситуативна та контекстуальна неповнота.

41. Структурно-граматичні різновиди неповних речень (залежно від пропущеного члена речення).
42. Характеристика еліптичних речень, семантичні різновиди незаміщених дієслів-присудків в еліптичних структурах.
43. Характеристика незакінчених (обірваних) та парцельованих структур в українській мові: структурно-семантичні, комунікативні, стилістичні особливості.
44. Питання про нечленовані структури (слова-речення, комунікати) як особливий тип висловлювання. Комунікативні типи нечленованих речень: стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, етикетні формули.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

До теми «Загальний синтаксичний аналіз простого речення»

1. *Котрі з поданих речень за модальністю є загальнозаперечними?*
 - 1) У мене жодних претензій нема до Долі – моєї обраниці (Л. Костенко).
 - 2) І на душі у греків не маркітно (Л. Костенко).
 - 3) Чого б це Мудей зупинився ні сіло ні впало (В. Шкляр).
 - 4) Чи ж неповторне можна повторити? (Л. Костенко).
 - 5) Заполювати лося – не тільки гордість, а й прибуток (Остап Вишня).
 - 6) Не може не блудити нога твоя, коли блудить серце (Г. Сковорода).
2. *Котрі з поданих речень за метою висловлювання є спонукальними?*
 - 1) І мети тієї – не досягнути! (Х. Алчевська).
 - 2) Так, дочко, твоєму батькові треба було бути більш уважним (М. Стельмах).
 - 3) Ага, каже зима, хай вам про весну не мріється (Є. Гуцало).
 - 4) Поїдеш далеко, побачиш багато (Т. Шевченко).
 - 5) А вона тоді візьми та прикинься мертвою! (Нар. тв.).
 - 6) От, Лукашу, допоможеш тут в'язати молодичці (Леся Українка).

3. *Котрі з поданих речень за метою висловлювання є розповідними?*
- 1) Ой, не цвісти вам знову, не цвісти (П. Тичина).
 - 2) Залікові книжки всім принести в деканат! (Із розмови).
 - 3) Встали і вийшли геть із кімнати! (З розмови).
 - 4) Гукнем же в світ про наші болі! (П. Тичина).
 - 5) І рости, і діяти нам треба (П. Тичина).
 - 6) Бодай ви, пануню, здорові були! (Нар. тв.).
4. *Котрі з поданих питальних речень є власне питальними?*
- 1) Чи будем вік себе картати? (Л. Костенко).
 - 2) Прийшла любов непрохана й неждана – ну як мені за нею не піти? (В. Симоненко).
 - 3) Прозрімо ж! Люди ми чи ні? (М. Вінграновський).
 - 4) Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
 - 5) Куди це ти йдеш, кумонько? (Нар. тв.).
 - 6) Чи все-таки життя – це те, що відбулось? (Л. Костенко).
5. *Котрі з поданих речень є непоширеними?*
- 1) Людина почувала себе захищеною і сильною (О. Руденко).
 - 2) А три принцеси були зачакловані (Нар. тв.).
 - 3) Найкраще з написаного і сказаного стає найгіршим (Г. Скворода).
 - 4) Гора Чернеча стала на коліна (І. Драч).
 - 5) Царі, Дантеси, Дубельти, Ідалія Полетика – і всі на одну масть! (Л. Костенко).
 - 6) Потроху спекотніло (Панас Мирний).
6. *Котрі з поданих речень є поширеними?*
- 1) А він, знай, хіба байдики б'є (Нар. тв.).
 - 2) Кожен із нас заклопотаний своїм (А. Содомора).
 - 3) Стають тліном склепіння (Л. Письменна).
 - 4) Так і голова піде обертом (С. Журахович).
 - 5) Софія не думала спати лягати (Леся Українка).
 - 6) Один із них переможе (О. Олесь).
7. *У котрому варіанті подано односкладні речення?*
- 1) Мені спало на думку одіслати свої поезії – перший зшиточок (Х. Алчевська).

- 2) Мене всього пробирали дрижаки (І. Багмут).
 - 3) З усіх утрат утрата часу найтяжча (Г. Сковорода).
 - 4) А на тинах і амфори як де (Л. Костенко).
 - 5) Лісів солодка млява (Л. Костенко).
 - 6) Шкода мені матері старої (Панас Мирний).
8. *У котрому варіанті подано двоскладні речення?*
- 1) Смоги втоми під очима (В. Чумак).
 - 2) Воскові обличчя (В. Чумак).
 - 3) Ступивши на землю, сподівався стрінути тишу (М. Коцюбинський).
 - 4) І в рідному краї не раз спогадаю часинки сі любі та милі (Леся Українка).
 - 5) Якось надвечір прийшли до куреня обмундировані – вимиті, пострижені (Г. Тютюнник).
 - 6) В селі довго говорили дечого багато (Т. Шевченко).
9. *У котрому варіанті подано неповні речення?*
- 1) Повернулася додому похнюплена (Ю. Збанацький).
 - 2) Наслухавсь од нього чимало цікавих життєвих історій (А. Содомора).
 - 3) І то шлях, і то дорога – кого спитать в полі? (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 4) Ані шум потічка, ні вітру шум, ні пташка лісова (Л. Костенко).
 - 5) На тротуарах безперестанне човгання черевиків (С. Журахович).
 - 6) Діла на копійку, та балачок на карбованець (Нар. тв.).
10. *Котрі з поданих речень є простими ускладненими?*
- 1) Йому міг би позаздрити найбільший у світі артист чи генерал (О. Довженко).
 - 2) На самий Святвечір сиджу собі один-однісінький у хатині та журюся, згадуючи Україну і тебе, мій друже єдиний (Т. Шевченко).
 - 3) Бог дасть, передощиться й буде ясно (Марко Вовчок).
 - 4) За сонцем хмаронька червоні поли розстилає і сонце спатоньки зове у синє море (Т. Шевченко).

- 5) Я забув, що забув був вас, але осінь зійшла по плечі... (М. Вінграновський).
 - 6) Якби мені не тиночки та не перелази, ходив би був до дівчини по чотири рази! (Нар. тв.).
11. *Котре з поданих речень відповідає такій характеристиці: розповідне, заперечне, неокличне, членоване, односкладне, неповне, поширене, ускладнене?*
- 1) Педагог, як і той добрий сценічний актор, мусить знатися на психології (А. Содомора).
 - 2) Готовий торт охолоджують до кімнатної температури у формі й лише після цього виймають (Із розмови).
 - 3) Ой зійдемося, миле браття, на високу могилу та посадим, миле браття, червону калину (Нар. тв.).
 - 4) Далеко я від вас, від мріючих степів (Х. Алчевська).
 - 5) Крізь спокійне гілля дерев видно було сіру покрівлю неба (Б. Антоненко-Давидович).
 - 6) На Драгоманова, у студентській залі, жодного вільного місця (А. Содомора).

До теми «Головні члени речення»

1. *У поданих варіантах указати речення з простими ускладненими підметами:*
 - 1) Тільки ви нас чекали завжди край воріт... (Б. Олійник).
 - 2) Попереду всього війська три старшини виступали (Леся Українка).
 - 3) Перед ним ступало з десяток кіз (В. Шевчук).
 - 4) Гора Чернеча стала на коліна (І. Драч).
 - 5) Що не поет – одна й та ж печаль (Л. Костенко).
 - 6) Було моє життя як ночі горобині (Л. Костенко).
2. *У котрому з поданих варіантів подано двоскладні речення зі складеними підметами?*
 - 1) Немало збігло літ літам на зміну (А. Перепадя).
 - 2) Задоволеними залишились обидві сторони (А. Содомора).
 - 3) Тоді знову дядько Кіпріян став тінню (В. Шевчук).

- 4) Останній має приємну змогу виляти попередніх і здаватись найрозумнішим (В. Підмогильний).
 - 5) Читати критичну статтю буває непросто (Х. Алчевська).
 - 6) Сплять ще велетні-гори під чорними буками (І. Франко).
 - 7) Багато слів страшних тут наговорено (Л. Костенко).
3. У поданих варіантах виявити речення зі складеними соціативними підметами:
- 1) Я з батьком – ще малий – у вітряному лісі ішов стежиною (М. Рильський).
 - 1) Історія з Томком – красномовне тому свідчення (А. Содомора).
 - 2) Дістав гостинці й Василь із Хведотом, але то вже не те (У. Самчук).
 - 3) Ми з тобою ішли... (В. Сосюра).
 - 4) Їїхала молода дівчина багата з братом своїм, і теж попалися розбійникам (Марко Вовчок).
 - 5) Брате мій, з тобою ми давно вже кохаємось (Т. Шевченко).
 - 6) Ясени й клени нинішнього ранку зацвіли (Є. Гуцало).
4. У поданих варіантах виявити речення зі складеними підметами із значенням вибірковості:
- 1) Був один з останніх листопадових днів (А. Содомора).
 - 2) Коли б хто з нас забагатів і в добрі почав купатися, не минула б такого біда (В. Шевчук).
 - 3) Ніхто з медичного персоналу до церкви не пішов (В. Підмогильний).
 - 4) І пручається з пісень розвидняючийся день (М. Рильський).
 - 5) І кожен з нас те знав, що слави нам не буде... (І. Франко).
 - 6) З усіх утрат утрата часу найтяжча (Г. Сковорода).
5. Котрі з поданих варіантів містять речення з простими присудками?
- 1) Фрузя аж злякалася, побачивши її, скрикнула і перехрестилася (І. Франко).
 - 2) Благословенна кожна мить життя на цих всесвітніх косовицях смерті! (Л. Костенко).

- 3) Тіні від дерев у садах та в лісі вже начебто не темні на білому тлі (Є. Гуцало).
 - 4) Ото щастя – написати таку книжку! (Гр. Тютюнник).
 - 5) Біля столу Максим хвацько вдарив навприсядки (М. Стельмах).
 - 6) У парі ми будем любити усе, що на душу лягло (А. Малишко).
6. *У котрих варіантах подано речення зі складеним дієслівним присудком або головним членом односкладного речення, формально співвідносним із таким типом присудка?*
- 1) І за цей час я ще повинен устигнути закінчити мої наукові роботи (Ю. Смілянський).
 - 2) До чого ж гарно й весело було в нашому городі (О. Довженко).
 - 3) Я не маю наміру розповідати, яке це щастя – справжня дружба (Марко Вовчок).
 - 4) Ішла молитись у святі печери (Л. Костенко).
 - 5) Цього був би я по вас ніколи не сподівався (І. Вільде).
 - 6) Було попливуть по річці човники, як спустять їх гуляти (Леся Українка).
7. *У котрих варіантах подано речення з подвійними (складними, дуплексивними) присудками:*
- 1) Я знов прийшла порятувати вас (Л. Українка).
 - 2) Йванами обох буде звати! (Т. Шевченко).
 - 3) От перекинувся він півнем та давай пшоно дзьобати (Нар. казка).
 - 4) Іду такий задуманий... (І. Франко).
 - 5) Нерівномірний підбір розмірів фракції не дасть змоги вести технологічний процес (В. Тищенко).
 - 6) Виростають нехрещені козацькі діти (Т. Шевченко).
8. *У котрих варіантах подано речення з простими ускладненими присудками?*
- 1) Головним предметом у нашій школі має бути людинознавство (В. Сухомлинський).
 - 2) Іде чернець у Вишгород на Київ дивитись та посидіти на пригорі, та хоч пожуритись (Т. Шевченко).

- 3) А ця зустріч на вулиці – наче також усміх таємниці (Є. Гуцало).
 - 4) А народ ніколи не буває ні нечемним, ні черствим, ні помертвілим (Остап Вишня).
 - 5) На ніч мороз як потисне (М. Коцюбинський).
 - 6) Фотокартка була вигоріла й бліда від давності (О. Микитенко).
9. *Котрі з речень містять складений іменний присудок?*
- 1) Усі були напеготові (О. Гончар).
 - 2) Головними в усних та письмових завданнях були запитання педагогічно-методичного характеру (А. Содомора).
 - 3) Вся Україна знову у вогні (Л. Костенко).
 - 4) Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора (Г. Сковорода).
 - 5) Але й ті умови – не з найгірших (А. Содомора).
 - 6) Тому й на світі звик як раб і рабовласник (В. Стус).
 - 7) На душі ж було радісно й чисто (П. Тичина).
10. *Котрі з речень містять складений прислівниковий присудок або головний член односкладного речення, формально співвідносний із таким типом присудка?*
- 1) Він добре вам зіграв колись мою присутність (Л. Костенко).
 - 2) Тихо в садку, тихо в місті (Леся Українка).
 - 3) Можна вибирати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати (В. Симоненко).
 - 4) Нема рятунку ворогам (Леся Українка).
 - 5) Надворі повно сонця і голубого неба (Г.Тютюнник).
 - 6) Мужність не дається напрокат (Л.Костенко).
 - 7) Усі були напеготові (О. Гончар).
11. *У котрих реченнях підкреслений інфінітив належить до граматичної основи речення?*
- 1) Пісні вернулись плакати на могилі палкого серця, що носило їх (Леся Українка).
 - 2) Не зволікай у справах: хочеш щось зробити – роби, не гаючи часу (Нар. тв.).
 - 3) Вийшли з хати батько й мати в садок погуляти (Т. Шевченко).

- 4) Ой, неню ж мій, неню, вчини мені волю – йди за мене служити на ту войну! (Нар. тв.).
- 5) Ніхто мене не може присилувати жити на хуторі (І. Карпенко-Карий).
- 6) Надія переїхати в місто до сина розтанула остаточно (Б. Олійник).

До теми «Другорядні члени речення»

1. У котрих реченнях є неузгоджені означення:

- 1) І скоро крилами жар-птиці махне жаданий мирний день (П. Воронько).
- 2) В цих лісах безборонно гасають вовки, наче рейнджери (Б. Олійник).
- 3) І що лишилось від твоєї вроди? (Л. Костенко).
- 4) У долині – луки, трава по пояс (А. Тесленко).
- 5) А я вам лишаю всі райдуги із журавлями, і срібло на травах, і золото на колосках (Б. Олійник).
- 6) Всі присутні зі щирою усмішкою приєдналися до привітань (А. Содомора).
- 7) З нею я ділити завжди буду радощі, турботи і жалі (В. Симоненко).

2. У котрих реченнях є неморфологізовані другорядні члени речення?

- 1) Чого б йому тікати? (М. Стельмах).
- 2) Святині валялись кругом у нарузі (Х. Алчевська).
- 3) Ой іде козак та й доріженькою, слізеньками умивається! (Нар. тв.).
- 4) Піду шукать миленького, втоплю своє горе (Т. Шевченко).
- 5) Вже добре посутеніло (Є. Гуцало).
- 6) Народженого до добра неважко навчити добру (Г. Сковорода).

3. У котрих реченнях є неморфологізовані додатки?

- 1) Пам'ятай зберігати рівновагу духу за важких обставин (А. Содомора).
- 2) Казав собі ступити на обійстя, а ноги чомусь самі понесли його в рів (Є. Гуцало).

- 3) На землю упав лютувать і стогнать (М. Вінграновський).
 - 4) А хто ж вам право дав одняти у народу його велику гордість і пісні? (Л. Костенко).
 - 5) Вони стріляти першими почнуть (Л. Костенко).
 - 6) «Просвіту» при ньому (Грінченкові), хворому, звеліли урядовці навіки замкнути (Х. Алчевська).
4. *У котрих реченнях є морфологізовані обставини?*
- 1) Ніколи не занедбував того, задля чого людина прийшла на світ (А. Содомора).
 - 2) А втім, рівновагу за будь-яких умов буває легше втримати тому, для кого рівновага – природний стан (А. Содомора).
 - 3) Справді, чого тут ображатися, що не запросили татка (І. Вільде).
 - 4) Цю знамениту сцену залишаємо без коментарів, але дещо варто б уточнити (А. Содомора).
 - 5) Це ніяк не пов'язано з вітром і земними законами (Т. Мальярчук).
 - 6) За все своє життя ми з'їдаємо близько сорока тонн їжі (З преси).
5. *У котрих реченнях є непрямі додатки?*
- 1) Для античної поезії рима не була властива (А. Содомора).
 - 2) Зроби супутник із добра такого (Л. Костенко).
 - 3) Була вона красуня з Катеринівки (Л. Костенко).
 - 4) Вечірнє сонце, дякую за день, за цю потребу сонця, як молитви (Л. Костенко)..
 - 5) Я, може, божевільним тут здаюся (Л. Костенко).
 - 6) Пливе перон за сизими шибками (Л. Костенко).
 - 7) Не ворожили б на бобах (А. Чайковський).
6. *У котрих реченнях є прямі додатки?*
- 1) О, чом громів і власті Бога не дано нам в цю страшну мить? (Х. Алчевська).
 - 2) Ми ніколи не визнаємо, що думають люди перед смертю (О. Сазоненко).
 - 3) І тільки час від часу археолог якийсь віконце в правду прокопа (Л. Костенко).

- 4) І на тім рушникові оживе все знайоме до болю: і дитинство, й розлука, й твоя материнська любов (А. Малишко).
 - 5) Що місяцю зіроньки кажуть ясененькі? (П. Тичина).
 - 6) Я все життя горів на огнищі людському (О. Олесь).
 - 7) Нема вільної держави без вільної в ній людини (О. Забужко).
7. *У котрих реченнях є обставини причини?*
- 1) Нащо мені чорні брови, нащо карі очі, нащо літа молодії, веселі дівочі? (Т. Шевченко).
 - 2) Усе в світі сотворено од Господа Бога (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 3) Хіба не знаєш, що маєтність – від чесно виконаних обов’язків, а не обов’язки від маєтності залежать? (Г. Скорохода).
 - 4) Ти не падав від вітру, з біди не безволів (В. Симоненко).
 - 5) Я Вас чимось уразив? (І. Вільде).
 - 6) Чоловікам з давніх-давен не можна купатись за звичаєм (О. Довженко).
 - 7) Я подивувався сам із себе, що не забув оту несподівану зустріч (Є. Гуцало).
8. *У котрих реченнях є обставини мети?*
- 1) Дятли дружніше й завзятіше гострими дзьобами лупцюють по деревах, вишукуючи мурах та личинок (Є. Гуцало).
 - 2) Я вже зібрався був, та не поїхав через родинні обставини (О. Довженко).
 - 3) Немає часу на поразку (Л. Костенко).
 - 4) Хочу щось зробити для того чоловіка (А. Содомора).
 - 5) Ти працюєш для їхнього добра, їхньої користі, а вони тебе в хату не пускають (М. Коцюбинський).
 - 6) І жити спішити треба, кохати спішити треба – гляди ж не проспий (В. Симоненко).
9. *У котрих реченнях є обставини способу дії?*
- 1) І сниться їм, що вони летять, обійнявшись разом з птицями й дітьми (О. Довженко).
 - 2) Але уявити собі їхній стан і самотність перед лицем смерті страшно й моторошно (О. Сазоненко).

- 3) По своєму звичаю, я не брав до рук книжки, а читав ціле «Слово» з пам'яті (А. Содомора).
 - 4) Все минає, але любов після всього застається (Г. Сковорода).
 - 5) Замовк твій голос милий – і сумно в хаті стало (М. Рильський).
 - 6) Від надмірності серця, тобто від прірви його, говорять уста, ходять ноги, дивляться очі, творять руки (Г. Сковорода).
10. *У котрих реченнях є обставини міри і ступеня?*
- 1) До безтями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість (В. Симоненко).
 - 2) Найстарішому вину, що збереглося до сьогодні, тисяча шістсот років (Із преси).
 - 3) Справді, охочих відпочивати, мандрувати на теплоходах сила-силенна (В. Большак).
 - 4) Прогрес любили над усе (Л. Костенко).
 - 5) Де ж таки видано, щоб дорослій людини по тридцять копійок у жнива платилося? (В. Винниченко).
 - 6) Їй було багато тисяч літ (О. Пахльовська).
11. *У котрих реченнях є обставини умови?*
- 1) При тій нагоді ще раз повернімося до методики (А. Содомора).
 - 2) Очевидячки, його і створено Богом, аби через цю різнозарядність витворювалася енергія (В. Шевчук).
 - 3) При полінозі можливі негативні реакції кишково-шлункового тракту (З підручника).
 - 4) Заради досягнення мети вони готові на все (З газети).
 - 5) Коли ж упорядники змінювали назви, то їх подавали в примітках у квадратних дужках (О. Мишанич).
 - 6) Для вас одної я вас творю з прогірклих мрій в епоху бомби рокової (М. Вінграновський).
12. *У котрих реченнях є обставини допущу?*
- 1) А завдяки матері й читати навчився ще перед тим, як піти до школи (А. Содомора).
 - 2) Вирішила, наперекір усім, бути щасливою (І. Вільде).
 - 3) Всі покидатимуть когось і поспішатимуть назустріч невідомому, і комусь буде жаль (О. Довженко).

- 4) Перекладаючи, досконало мусимо знати й те, що стоїть за кожним словом (А. Содомора).
 - 5) Незважаючи на маленький вітерець, парило й робилося душно (Г. Тютюнник).
 - 6) Трохи вірить серце в забобони, логікам усім наперекір (М. Рильський).
13. *У котрих реченнях є обставини часу?*
- 1) Коли б мені, вітре буйний, на час твої крила (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 2) Богині в гніві так же баби (І. Котляревський).
 - 3) Учись змолоду – пригодиться на старість (Нар. тв.).
 - 4) Тоді вже доля гляне в об'єктив (Л. Костенко).
 - 5) Лисицею по сивих стернях літ підкралася похмура старість (В. Шевчук).
 - 6) Тут ягнята, і жінки, і дітки сидять у дощ під шкурами кибитки (Л. Костенко).
 - 7) Звуки Бахového концерту єднали всі часи й тисячоліття (А. Содомора).
14. *У котрих реченнях є обставини місця?*
- 1) Кілька днів поспіль на клені під моїм вікном з'являлася білка (Є. Гуцало).
 - 2) На чотках мир пересуждали (А. Чайковський).
 - 3) Поезія не може жити на смітнику (М. Коцюбинський).
 - 4) Наступним, у чому я засумнівалась, стала моя особистість (Т. Малярчук).
 - 5) Очі, завжди лагідні, зараз дивилися з-під брів (В. Вакуленко).
 - 6) Свободи предтеча – розхристана втеча з мудрованих дум у мандруючий дим (Л. Костенко).
15. *У котрих реченнях є другорядні члени речення, виражені синтаксично нерозкладними словосполученнями?*
- 1) Було висловлено дві протилежні думки (Ю. Смолич).
 - 2) Одного дня сорок дев'ятій камері звелено одягтися й зібратися кудись (Іван Багряний).
 - 3) Хурделить і ввечері, та близько півночі хуртовина вгамовується (Є. Гуцало).

- 4) Ворона знала кожного з нас як облупленого (О. Довженко).
- 5) Нас із металу виклепав модерн (Л. Костенко).
- 6) Похвала з уст професора була мені дуже похвальна (А. Содомора).

16. Вказати відповідність синтаксичної функції підкреслених слів у формі в орудному відмінку:

- 1) обставина місця;
- 2) обставина способу дії;
- 3) обставина часу;
- 4) обставина мети;
- 5) додаток;
- 6) частина складеного підмета;
- 7) частина складеного присудка.

А) Не допусти, щоб світ зійшовся клином (Л. Костенко).

Б) Побратався сокіл з сизокрилим орлом (Нар. тв.).

В) Спи, моє хлоп'ятко, сіре гороб'ятко, виростеш і станеш білим журавлем (Нар. пісня).

Г) Натомлені села вечеряти сіли, під грушами, вишнями і небесами (М. Вінграновський).

Ґ) Сюди за щастям я забрів (В. Сосюра).

Д) Літали ластівки й снували за собою години й дні, журбою перевиті (І. Драч).

Е) А ми з тобою – тільки двоє птиць (О. Пахльовська).

Є) Ранком ми підем щасливі (О. Олесь).

Ж) Куці бузку перед хатою, рожі, мальви, чорнобривці – все говорило про любов господині до праці та краси (П. Загребельний).

1	2	3	4	5	6	7

До теми «Односкладні речення»

1. *Котрі з поданих речень є односкладними?*
 - 1) Мені спало на думку одіслати свої поезії (Х. Алчевська).
 - 2) Ще й на світ не благословлялось (І. Франко).
 - 3) Для більш точного вивчення механізму волокноутворення застосовували кінозйомку (В. Тищенко).
 - 4) Були людьми не східної подоби (Л. Костенко).
 - 5) Бачить чуже під лісом, а не бачить свого під носом (Нар. тв.).
 - 6) Наслухавсь од нього чимало цікавих життєвих історій (А. Содомора).
2. *Котрі з поданих речень є односкладними інфінітивними?*
 - 1) Шила в мішку не сховати (Нар. тв.).
 - 2) Дивитись на спустошене, витолочене, покручене вітром і негодою привілля було тяжко (М. Стельмах).
 - 3) Чи ж неповторне можна повторити? (Л. Костенко).
 - 4) Мені вас не судити (Леся Українка).
 - 5) Слід наголосити на цікавій технологічній деталі (В. Тищенко).
 - 6) Чути співи Ваших хорів (Х. Алчевська).
3. *Котрі з поданих речень є односкладними означено-особовими?*
 - 1) Абетку смерті маємо – АЕС (Л. Костенко).
 - 2) Промовляв такі вже слова у хвилину ранкову й пізню (Р. Лубківський).
 - 3) Не даймося, коню, за повід брати (Р. Лубківський).
 - 4) Купив kota в мішку (Нар. тв.).
 - 5) Чи ми ще зійдемося знову? Чи вже навіки розійшлись? (Т. Шевченко).
 - 6) Уродись та ще й вдайся (Нар. тв.).
4. *Котрі з поданих речень є односкладними узагальнено-особовими?*
 - 1) Продав – загубив, купив – знайшов (Нар. тв.).
 - 2) Дурне надією багатіє (Нар. тв.).
 - 3) Чорну душу милом не відмиєш (Н.тв.).
 - 4) Чужу біду руками розведу, а до своєї голови не прикладу (Нар. тв.).

- 5) Любіть працю на землі, бо без цього не буде щастя нам і дітям нашим ні на якій планеті (О. Довженко).
- 6) Згори на попіл в думах і літах (Л. Костенко).
5. *Котрі з поданих речень є односкладними безособовими?*
 - 1) Але нині Маковейчикові не до пісень (О. Гончар).
 - 2) Справ ще багато у моєї долі (Л. Костенко).
 - 3) Багато літ минуло відтоді (М. Яремлюк).
 - 4) Недуга, несила ховати цей жаль (Р. Лубківський).
 - 5) Добре говорить, а зле творить (Нар. тв.).
 - 6) Мете снігом цілий день (Г. Тютюнник).
 - 7) Щось мариться мені в палких обіймах ночі (Х. Алчевська).
6. *Котрі з поданих речень є односкладними неозначено-особовими?*
 - 1) Після використання глиняний посуд миють мильною водою (З нар. календаря).
 - 2) На однакові квадрати поділили білий сніг (В. Стус).
 - 3) Мов сопілки завелись у грудях враз (М. Старицький).
 - 4) Дарованому коневі в зуби не дивляться (Нар. тв.).
 - 5) У нас проханих не люблять (М. Стельмах).
 - 6) Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт! (Б. Олійник).
7. *Котрі з поданих речень є односкладними номінативними?*
 - 1) Щастя у душі моїй малинове (В. Сосюра).
 - 2) Бездонне небо і безмежний світ. (Л. Костенко).
 - 3) Старезний, густий, предковічний ліс на Волині (Леся Українка).
 - 4) Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом (Леся Українка).
 - 5) А кругом життя веселе, скільки сонця і тепла (В. Стус).
 - 6) Коню, мій коню, крилатий брате (Р. Лубківський).
8. *Котрі з поданих речень є односкладними дієслівними?*
 - 1) Для добування базальту немає потреби будувати глибокі шахти (В. Тищенко).
 - 2) Ти мене даремно, леле, в світ неправди привела (В. Стус).
 - 3) Тепер можна братися до роботи (С. Журахович).

- 4) Земель у нього – не міряно, слуг у нього – не злічено (Панас Мирний).
 - 5) Тепер я не можу без тебе пробути й хвилини (Л. Костенко).
 - 6) Діло зроблено, а зробленого переіначити трудно (І. Нечуй-Левицький).
9. *Котрі з поданих речень є односкладними іменними?*
- 1) Тиша над містом. Тиша (Є. Маланюк).
 - 2) А вже в похід нам витрублено, браття! (Л. Костенко).
 - 3) Свята чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій! (О. Довженко).
 - 4) Отаке ти, людське горе, отака ти, чорна хлань, демократіє покори, і сподобо міркувань (В. Стус).
 - 5) І нігде ні садочка, ні квіточок! (І. Нечуй-Левицький).
 - 6) Глибоке небо, білі хмари та плюскіт срібної води (Є. Маланюк).
 - 7) Там хата білена, й осніжені каштани (Б.-І. Антонич).
10. *У котрих із поданих односкладних речень головний член має складену структуру?*
- 1) Поїдемо поговорити з лісом (Л. Костенко).
 - 2) Тут, в небі, тихо (Л. Костенко).
 - 3) Та врятувати край свій не судилось (Л. Костенко).
 - 4) Її і в темряві соромно своїх думок (М. Стельмах).
 - 5) Взискуй терпіння витримати все (Л. Костенко).
 - 6) Та дай помститись за недолю, за сором мій і мого люду! (Х. Алчевська).

До теми «Неповні речення»

1. *Котрі з поданих речень мають пропущений підмет?*
- 1) Навчи кайданів не лякатись! (Х. Алчевська).
 - 2) Бажала би літати над землею (Х. Алчевська).
 - 3) Нікому діток не несе (Л. Костенко).
 - 4) Пишіть листи і надсилайте вчасно (Л. Костенко).
 - 5) Цілую всі ліси. Спасибі... (Л. Костенко).
 - 6) Що ж, – поживемо, побачимо (І. Цюпа).

2. *Котрі з поданих речень мають пропущений присудок або його частину?*
 - 1) А я тут, в саду, на лавці, де квітки-ласкавці (П. Тичина).
 - 2) Завтра теж вихідний (С. Журахович).
 - 3) Обідня спека. Задуха (В. Близнець).
 - 4) І нігде ні садочка, ні квіточок! (І. Нечуй-Левицький).
 - 5) Сум. Безнадійність (О. Олесь).
 - 6) А кавунів! (Остап Вишня).
3. *Котрі з поданих речень є неповними (власне неповними чи еліптичними)?*
 - 1) На серці похолоне, як його згадаю (Т. Шевченко).
 - 2) Мало прожити життя – треба життя зрозуміти (Є. Плужник).
 - 3) І то шлях, і то дорога – кого спитать в полі? (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 4) Хоч би потеплішало швидше, в світці можна б (Панас Мирний).
 - 5) Куди не йди – не стрівати долі (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 6) Твої шляхи – відчай і камінь (В. Сосюра).
4. *Котрі з поданих висловлювань містять нечленовані структури?*
 - 1) А розуміти тут нічого! (З розмови).
 - 2) Туман! Туман! (Б. Грінченко).
 - 3) Хоч ти не питай! (О. Афанасьєв-Чужбинський).
 - 4) Красота! (З розмови).
 - 5) Добраніч! (Із розмови).
 - 6) Стій, тобі кажуть (Із розмови).
5. *Котрі з поданих речень відповідають такій структурно-граматичній характеристиці: неповне (власне неповне або еліптичне), двоскладне, поширене, ускладнене?*
 - 1) І, як легенда каже прастара, – він син Дажбога і дочки Дніпра (Л. Костенко).
 - 2) Прийшла любов непрохана й неждана... (В. Симоненко).
 - 3) Мій Львів – то Львів осінній (А. Содомора).
 - 4) Посіяла людям літа свої житом (Б. Олійник).
 - 5) Згоріть в житті – єдине щастя! (О. Олесь).

- 6) Зерно в землю теж кладуть, щоб воно воскресло в житті (Б. Олійник).
6. *Котрі з поданих речень відповідають такій структурно-граматичній характеристиці: неповне (власне неповне або еліптичне), односкладне, поширене, ускладнене?*
- 1) У боротьби нема відпустки, любове плинуча моя (М. Вінграновський).
 - 2) Тут, в небі, тихо (Л. Костенко).
 - 3) Нема на чому спинить ока, нема на чому одпочити душі (І. Нечуй-Левицький).
 - 4) Одкам'янійте, статуї античні, одкам'янійте і кричіть на гвалт! (Л. Костенко).
 - 5) І так приємно в ці дні ходити скрізь і віднаходити прикмети (Є. Гуцало).
 - 6) Намерзнувшись, прагнув іншого оберегти від холоду (А. Содомора).

СХЕМА АНАЛІЗУ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

І. ПІДРЯДНОГО ЕЛЕМЕНТАРНОГО:

1. Виділення з речення словосполучення.
2. Початкова форма (за головним словом).
3. Тип за частиномовним вираженням опорного компонента (субстантивне, ад'єктивне, нумеральне, прономінальне, вербальне, адвербіальне).
4. Тип за ступенем семантичної спаяності компонентів: синтаксично вільне / синтаксично зв'язане.
5. Спосіб зв'язку в словосполученні, його особливості, різновиди:
А) узгодження: повне / неповне, власне граматичне, асоціативно-граматичне, смислове; кореляція, тяжіння;
Б) керування: сильне / слабе, безпосереднє / опосередковане, варіантне;
В) прилягання.
6. Семантико-синтаксичні відношення між компонентами словосполучення: атрибутивні, об'єктні, обставинні (з вказівкою на різновид), апозитивні, комплективні.

Зразок аналізу:

Не зможу передати нині сердечних почувань (Х. Алчевська):

- Не зможу передати: початкова форма – *не змогти передати, вербальне словосполучення, синтаксично зв'язане, прилягання, комплективні відношення.*
- Передати нині: *у початковій формі, вербальне, синтаксично вільне, прилягання, обставинні відношення часу.*
- (Не зможу) передати почувань: *у початковій формі, вербальне, синтаксично вільне, керування (сильне, безпосереднє), об'єктні відношення.*
- Сердечних почувань: *початкова форма – сердечне почування, субстантивне, синтаксично вільне, узгодження (власне граматичне, повне), атрибутивні відношення.*

II. СУРЯДНОГО ЕЛЕМЕНТАРНОГО:

1. Виділення з речення словосполучення.
2. Семантико-синтаксичні відношення між компонентами словосполучення: єднальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні.
3. Тип за видом сурядного зв'язку: відкрите / закрите.

Зразок аналізу:

Поле і ліс озвуться відлунням як не арфи, то флейти (Є. Гуцало):

- Поле і ліс – *єднальні відношення, словосполучення відкрите.*
- Як не арфи, то флейти – *градаційні відношення, словосполучення закрите.*

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

I. ЗАГАЛЬНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЧЕННЯ:

Характеристика речення за комунікативними особливостями:

1. Тип речення за метою висловлювання (комунікативним призначенням): розповідне, питальне (власне питальне: загальнопитальне / частковопитальне, питально-риторичне, питально-спонукальне), спонукальне.
2. Тип речення за модальністю: стверджувальне / заперечне (загальнозаперечне / частковозаперечне).
3. Тип речення за емоційною забарвленістю: окличне / неокличне.

Характеристика речення за структурно-граматичними особливостями:

4. Тип речення за членованістю структури: членоване / нечленоване.
5. Тип речення за способом вираження граматичної основи: двоскладне / односкладне (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, інфінітивне, номінативне, генітивне, вокативне).
6. Тип речення за ознакою наявності / відсутності другорядних членів речення: поширене / непоширене.
7. Тип речення за ознакою структурно-семантичної повноти: повне / неповне (власне неповне (ситуативно неповне / контекстуально неповне, який член речення пропущений) / еліптично неповне, парцельоване, незакінчене).
8. Тип речення за ознакою відсутності / наявності засобів ускладнення: неускладнене / ускладнене (з вказівкою на засіб ускладнення: однорідні члени речення, відокремлені члени речення (які саме), звертання, вставні компоненти, вставлені компоненти, комунікативне ускладнення відокремленими вигуками).

II. АНАЛІЗ РЕЧЕННЯ ЗА ЧЛЕНАМИ

(графічне виділення членів речення та їх описовий аналіз):

1. Підмет:

- А) за структурою: простий / складений (особливості синтаксично неподільного словосполучення – для складеного);
- Б) неускладнений / ускладнений (засоби ускладнення);
- В) граматичний спосіб вираження.

2. Присудок:

- А) за структурою: простий / складений / складний;
- Б) за морфологічним способом вираження: іменний / дієслівний, прислівниковий;
- В) неускладнений / ускладнений (засоби ускладнення);
- Г) граматичний спосіб вираження.

3. Додаток:

- А) прямий / непряний;
- Б) придієслівний / присубстантивний / приад'єктивний / приадverbіальний;
- В) морфологізований / неморфологізований;
- Г) граматичний спосіб вираження.

4. Означення:

- А) узгоджене / неузгоджене / прикладкове;
- Б) непоширене / поширене;
- В) граматичний спосіб вираження.

5. Обставина:

- А) семантичний різновид (часу, місця, способу дії, міри і ступеня, причини, мети, умови, допусту);
- Б) непоширена / поширена;
- В) морфологізована / неморфологізована;
- Г) граматичний спосіб вираження.

Зразок аналізу:

Лиш дай помститися сьогодні за недолю, за сором мій і мого
дюдю! (Х. Алчевська).

I. Загальний синтаксичний аналіз:

Речення спонукальне, стверджувальне, окличне; членоване, односкладне (означено-особове), повне, поширене, ускладнене однорідними додатками і означеннями.

II. За членами речення:

- *Лиш дай – головний член односкладного речення, формально співвідносний із простим дієслівним присудком, ускладнений видільною часткою, виражений особовою формою дієслова в наказовому способі.*
- *Помститись – додаток непрямий, придієслівний, неморфологізований, виражений інфінітивом.*
- *Сьогодні – обставина часу, непоширена, морфологізована, виражена прислівником.*
- *За недолю, за сором – додатки непрямі, придієслівні, морфологізовані, виражені іменниками в знахідному відмінку з прийменником.*
- *(За) мій – означення узгоджене, непоширене, виражене займенником у знахідному відмінку.*
- *Люду – означення неузгоджене, непоширене, виражене іменником у родовому відмінку без прийменника.*
- *Мого – означення узгоджене, непоширене, виражене займенником у родовому відмінку.*

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДОДАТОК-ДОВІДНИК

Актуальне членування речення – комунікативне членування речення-висловлювання на тему (відоме) і рему (нове). В елементарних реченнях тема відповідає підметові, рема – присудкові. У поширених реченнях таке членування може бути кількаступеневим. **Див.** детальніше тема / рема.

Двоскладні речення – речення, граматична основа яких складається з двох компонентів – підмета і присудка, пов'язаних предикативним зв'язком.

Детермінанти – компоненти семантико-синтаксичного рівня речення, які не перебувають у валентному зв'язку з предикатом, стосуються всього речення, семантично і структурно його ускладнюючи. Їх також називають вторинними предикатними синтаксемами. Відповідно до значення, вони бувають адвербіальними (*чоловік заплакав від щастя = чоловік заплакав + бо був щасливий*), означальними (*красива дівчина підійшла = дівчина підійшла + дівчина є красива*), модальними (*ймовірно, буде дощ = дощ буде + це є ймовірним*). **Див.** також предикат, синтаксема, вторинні синтаксеми.

Додаток – другорядний член речення, який називає предмет, що є об'єктом дії або стану, а також іншого предмета чи ознаки.

Інфінітивний додаток – неморфологізований непрямий додаток, виражений інфінітивом. Виділяють різновиди: об'єктний – інфінітив стосується об'єкта речення (*Грабіжники змусили принести його усі гроші*), суб'єктний – інфінітив стосується суб'єкта речення (*Хлопчик навчився читати*).

Морфологізований / неморфологізований додаток. Морфологізований додаток виражений іменником або займенником у непрямому відмінку, неморфологізований – інфінітивом. **Див.** морфологізовані / неморфологізовані другорядні члени речення.

Приад'єктивний додаток – непрямий морфологізований додаток, залежний у реченні від прикметника: *Душа моя повна довір'я і сонця*.

Приадвербіальний додаток – непрямий (іноді прямий) морфологізований додаток, залежний у реченні від прислівника: *Та не однаково мені, що Україну злії люди присплять (Т. Шевченко). Здалека видно село.*

Придієслівний додаток – додаток, залежний у реченні від дієслова. Найпоширеніший у граматичній системі мови, може бути

прямим (*Прочитав цікаву книжку*) і непрямим (*Приніс тобі у подарунок*); морфологізованим (*Відав давній борз*) і неморфологізованим (*Мати навчила мене вишивати*).

Присубстантивний додаток – непрямий морфологізований додаток, найчастіше виражений родовим відмінком, залежний у реченні від іменника. Останній може бути: а) дієслівного походження, утворений від перехідних дієслів: ***Розкриття злочину** було справою честі*; б) прикметникового походження: *Така новина була **несподіванкою для мене***; в) який не співвідносний із дієсловом (назви посад, власники, творці чогось): ***Автор повісті** вдається до алегорії*; г) який є назвами вимірів (частиною від цілого): *До **склянки борошна** додають щипку потаху*. Крім родового відмінка, присубстантивний додаток може бути виражений давальним відмінком: *Пам'ятник **Франкові** навпроти університету був відкритий 1964 року*.

Прямий додаток – додаток, дія якого скерована безпосередньо на об'єкт, залежний від перехідних дієслів або ж предикативних прислівників, виражений знахідним або родовим відмінком іменника чи займенника без прийменника: *Ой **видно село**. Людині бійся душу **ошукать*** (Л. Костенко).

Непрямий додаток – додаток, дія якого скерована опосередковано на об'єкт. Може бути виражений іменниками (займенниками) у формі родового відмінка: *Сумно **без друга***; давального відмінка: *Не співайте **мені** сеї пісні*; знахідного відмінка: *Віримо **в майбутнє***; орудного відмінка: *Малюють **фломастерами***; місцевого відмінка: *Тетяні він побачив утілення жіночої скромності*; а також дієсловом у формі інфінітива: *Дочка **вечерять** подає*. Завжди непрямыми є присубстантивні та приад'єктивні додатки.

Другорядні члени речення – члени речення, що доповнюють або уточнюють предикативний мінімум речення – головні члени. Можуть залежати як від підмета і присудка (за кількістю програмою виділяють групу підмета і групу присудка), так і від інших другорядних членів речення. Виділяють на засадах семантико-синтаксичних відношень підрядного зв'язку: означального (атрибутивного) → означення, об'єктного → додаток, обставинного → обставина.

Морфологізовані / неморфологізовані члени речення – другорядні члени речення відповідно до їх морфологічного способу вираження: морфологізованими є ті, морфологічне і синтаксичне значення яких однакове. Так, морфологізованими є додатки, виражені

іменниками, означення – прикметниками, обставини – прислівниками. Відповідно, неморфологізовані другорядні члени речення – такі члени, морфологічне та синтаксичне значення яких різне. Такими, наприклад, варто вважати всі другорядні члени речення (додатки, означення, обставини), виражені дієсловом у формі інфінітива. **Див.** морфологізовані / неморфологізовані додатки, означення, обставини.

Дуплексив – член речення з подвійним синтаксичним зв'язком. Термін використовують в характеристиці другорядних членів речення, подвійного (складного) присудка. Дуплексиви передусім стосуються відмінкових форм іменників та прикметників, які на семантико-синтаксичному рівні виконують вторинну функцію: *Діти ростуть веселими*. → *Діти ростуть* + *Діти (є) веселі*. *Він прийшов без капелюха*. → *Він прийшов* + *Він був без капелюха*.

Еліптично неповні речення – структурно неповні, але семантично повні, зрозумілі без контексту. Займають проміжне місце між неповними і повними. Можуть мати пропущені присудки (головні члени односкладних), що стосуються дієслів такої семантики: 1) руху: *А кіт – у хату* (+ *вскочив, забіг*); 2) буття: *На небі – сонце* (+ *є, світить*); 3) мовлення: *Він – слово, а вона – десять* (+ *сказав, сказала*); 4) наказу, заклику, прохання: *Довідку – в деканат* (+ *віднесіть*). 5) сприймання: *Дивлюся – вогник* (+ *бачу*). Рідко еліпсис стосується інших членів речення, наприклад підмета, наближаючись до ситуативних неповних: *Я п'ю лише негазовану*.

Заперечні речення – різновид речень за модальністю, які повністю або частково заперечують факти існування реалій, дій, ознак тощо. Поділяють на: 1) загальнозаперечні (заперечення стосується присудка або головного члена односкладного речення); 2) частковозаперечні (заперечення стосується будь-яких інших членів). Формальні засоби заперечення: *ні, не, немає*, підсилювальні заперечні займенники та прислівники: *Ні долі, ні волі у мене немає*. Наявність лексичних засобів – не чітка ознака заперечення: *Як тебе не любити, Києве мій!* → за формою заперечне, за змістом – стверджувальне. *Я не могла не прийти до вас на пару* → подвійне заперечення формує стверджувальну модальність. Заперечними можуть бути речення і без формальних засобів: *Так я вам і повірю!*

Керування – спосіб синтаксичного зв'язку в підрядному словосполученні, при якому головний компонент вимагає від залежного певної відмінкової форми, відтак базується не на уподібненні, а на змістовому та

граматичному використанні цієї форми. Головне слово – будь-яка самостійна частина мови (*ніжка столу, близький до перемоги, віддалити від себе, близько до зупинки, десять осіб, хтось із нас*); залежне – іменна частина мови, в якій граматичне значення відмінка має самостійний характер (іменник, займенник іменникового зразка, числівник): *побачити брата, підійти до неї, поділити на десять*.

Безпосереднє / опосередковане керування – керування безприйменникове / прийменникове (*побачив будинок / увійшов у будинок*).

Варіантне керування – керування, засвідчене граматичними варіантами словосполучень (дублетними флексіями залежного компонента: *запалення легенів / запалення легень*, відмінково-прийменниковими формами: *вступати до магістратури / вступати в магістратуру*).

Одиничне / подвійне керування. Одиничне керування стосується простих (елементарних) підрядних словосполученнях, подвійне – складних (неелементарних) (див. словосполучення елементарні / неелементарні). Останні можна розчленувати на прості синтаксичні одиниці: *віддати мішок зерна* → *віддати мішок + мішок зерна*, *з'єднати береги ріки* → *з'єднати береги + береги ріки*.

Сильне / слабе керування. Сильне ґрунтується на обов'язковому підрядному зв'язку: відмінкова форма залежного компонента зумовлена лексико-граматичними особливостями головного, є чітко визначеною. Сильним керуванням можна вважати спосіб зв'язку в підрядних словосполученнях із такими опорними компонентами: перехідними дієсловами (*випити молока*); віддієслівними іменниками, що зберігають дієслівну перехідність (*написання листа*); предикативними прислівниками (*видно околицю*), спрефіксованими дієсловами, в яких префікс дублює прийменник залежної відмінкової форми (*увійти в аудиторію*); прикметниками та прислівниками, що потребують семантичного доповнення, зокрема одиниці у формі ступенів порівняння (*вищий від Остапа*) та деякі інші.

При слабкому керуванні залежний компонент має з головним детермінантний або факультативний зв'язок, його відмінкова форма визначається нечітко, не є регулярною. У таких словосполученнях наявність іменника (іменної частини мови) зумовлена не семантикою керуючого слова, а смыслом висловлювання або характером синтаксичної конструкції. Слабке керування – перехідний тип, наближений до прилягання (*ходить до Петра, цвіт вишні*). Також у сучасній літературі виділяють і напівсильне керування (А. Загнітко):

керування дієслів давальним адресатом (*написав батькові*), орудним інструментальним (*орав плугом*) тощо.

Комунікативний аспект вивчення речення спрямований не у сферу мови, а у сферу мовлення, відтак речення оцінюється як висловлювання. У структурному плані останньому властива неодномірність, засвідчена трьома ознаками: 1) денотативними (референційними) – співвіднесеністю із дійсністю; 2) модальними – ставленням мовця до повідомлюваного; 3) власне текстовими – сукупністю елементів, що вказують на зв'язок висловлювання з ширшим комунікативним тлом. Основні засоби комунікації: порядок слів, інтонація, фонетичні засоби (логічний, чи фразовий, наголос, пауза (цезура)), лексико-граматичні засоби (повтори слів). Комунікативний аспект аналізу речення пов'язаний з актуальним членуванням (термін належить В. Матезіусу, родоначальнику функціональної лінгвістики), **див.** актуальне членування речення. Важлива роль відводиться і «синтагмам» – інтонаційно-смысловим єдностям, або ж синтаксичним єдностям, **див.** синтагма. Оскільки в комунікативному підході розглядають мовленнєві чинники формування ситуації, то в поле зору потрапляють і емпізи, вокативні утворення, нечленовані структури.

Контекстуальні неповні речення – речення, в яких структурно-семантична неповнота встановлюється контекстуально. Зазвичай таким контекстом є речення в препозиції: *Прийшла Олена. Була досі вдягнена по-літньому*, дуже рідко контекстуальне доповнення містить речення постпозиційне: *Забрала все з хати. Будь вона проклята, люба невісточка!*

Координація – спосіб реалізації предикативного зв'язку між підметом і присудком у двоскладному реченні, який полягає у взаємозалежності граматичних форм головних членів речення. Такий зв'язок відзначають як особливу комбінацію керування та узгодження. Передусім властивий типовим граматичним формам головних членів речення – іменникові в називному відмінку (підмет) + дієслову в особовій формі (присудок).

Кореляція – спосіб зв'язку в підрядному словосполученні як різновид узгодження. Є. Кротевич зазначає, що кореляція – це проміжний зв'язок між підрядним і сурядним. Від власне узгодження відрізняється тим, що залежний компонент дублює граматичні ознаки головного, передусім відмінок. Зв'язок властивий для поєднань прикладкового характеру. Оскільки прикладка пов'язується з головним словом передусім за значенням, а граматично

не завжди, то кореляція може максимально наближатися до прилягання. Кореляція, як і власне узгодження, може бути повною (дівчина *Наталія* – дублювання роду, числа, відмінка) або неповною (ріка *Дніпро* – дублювання числа і відмінка).

Модальність – відношення змісту речення до об'єктивної дійсності. Включає ті особливості речення, які відтворюють повідомлюване як реальне / ірреальне: *Сьогодні гарна погода* → реальна модальність; *Якби ж завтра була така погода!* → ірреальна модальність. Модальність як синтаксична ознака тісно пов'язана з граматичним значенням часу, способу, особи дієслова-предиката-присудка. Окрім того, спеціальними мовними засобами формування модальності виступають частки, порядок розташування компонентів у реченні, інтонаційна оформленість. Обов'язковою ознакою речення є об'єктивну модальність. Окрім неї, є ще суб'єктивна модальність – ставлення мовця до змісту висловлювання. О. Мельничук виділяє сім значень такої модальності: розповідна, бажальна, питальна, умовна, спонукальна, гіпотетична, переповідна.

Напівпредикативний зв'язок стосується поєднань слів у реченні, які є відокремленими членами стосовно головного компонента (наприклад, відокремлені обставини щодо дієслова: *Він, трохи помовчавши, сідає* → *сідає ~ трохи помовчавши*). Такий зв'язок виділяють П. Дудик, А. Загнітко та інші мовознавці.

Незакінчені речення (обірвані, перервані) – речення ситуативні, незавершені змістовно. Вони становлять початок висловлювання, яке обривається, оформлюються в кінці трикрапкою: *Я хотіла сказати тобі про це, однак...*

Неповні речення – речення, у яких синтаксична позиція того чи іншого члена речення є лексично не заміщена. Специфіка неповного речення проявляється на тлі повного, яке зазвичай розташоване в препозиції.

Неповні речення можуть мати структурно-семантичну неповноту – власне неповні: *Надворі весна вповні. Прийшла цьогоріч рано* або ж лише структурну – еліптичні (див. еліптично неповні речення): *Навчання – постійну увагу!* Структурно-семантичні різновиди неповних речень можуть мати незаміщеними позиції як головних, так і другорядних членів, як цілих членів, так і їх частини (напр. інфінітивний компонент у складеному дієслівному присудку); стосуватися як двоскладних, так і односкладних

структур. Власне неповні поділяються на ситуативні та контекстуальні (див. контекстуально неповні та ситуативно неповні речення).

Нечленовані речення. Інші терміни: слова-речення, еквіваленти речень, комунікати, релятиви. Виділяють на комунікативних засадах: це слова чи поєднання слів, які синтаксично не членуються (в них не можна виділити членів), стосуються речень як одиниць мовлення, а не мови. Передають фрагмент дійсності, що мислиться як реальний, стосуючись плану теперішнього часу. Властиві розмовному стилю. Залежно від комунікативного призначення та способу вираження поділяються на: стверджувальні (*Так. Еге ж*), заперечні (*Ніколи. Зовсім*), питальні (*Справді?*), спонукальні (*Гайда! Гей!*), емоційно-оцінні (*Ого! Прокляття!*), формули мовленнєвого етикету (*Спасибі. Добридень*).

Обставина – другорядний член речення, який виділяють на основі підрядних семантико-синтаксичних відношень, характеризує дію чи стан, відтак у реченні залежить переважно від дієслів, поєднаний з ними зв'язком керування або прилягання. Виділяють вісім семантичних різновидів обставин: місця, часу, мети, причини, способу дії, міри і ступеня, умови, допусту.

Обставина допусту – обставина з допустовою характеристикою дії чи процесу, відповідає на питання *попри що?*, *незважаючи на що?*, неморфологізована (зазвичай виражена прийменниково-відмінковими формами, нашарування значення допустовості можуть мати і дієприслівникові звороти): *Попри дощ, на душі посвітлішало. Вірили, ворогам наперекір. Не раз відчуючи його пильний погляд, вона не хвилювалася, а говорила впевнено.*

Обставина мети – обставина з цільовою характеристикою дії чи процесу, відповідає на питання *з якою метою?*, *навіщо?*, може мати морфологізоване (прислівникове) і неморфологізоване (відмінкові форми, інфінітив, дієприслівниковий зворот) вираження: *Зробив шкоду ненавмисно. Розіграв колегу для потіхи. Пішли по морозиво. Ідуть чоловіки в поле косити. Не раз його рука, шукаючи опори, спиралася на тендітне дівоче плече.*

Обставина міри і ступеня – обставина, що передає кількісно-ступеневу ознаку дії, процесу, стану чи іншої ознаки, відповідає на питання *якою мірою?* *наскільки?* *як багато?* *скільки разів?*, у реченні може залежати, на відміну від інших семантичних різновидів, не лише від дієслів, а й від прикметників та прислівників, мати морфологізоване і неморфологізоване вираження (відмінкові форми,

часто синтаксично зв'язані словосполучення з кількісним значенням): Надто холодно. *Я жив би двічі і помер би двічі. Дванадцять разів ударив годинник на ратуші.*

Обставина місця – обставина з локативною характеристикою дії, процесу чи стану. Різновиди: власне місця (відповідає на питання *де?*); напряду дії (відповідає на питання *куди?*, *звідки?*), може мати морфологізоване (прислівникове) і неморфологізоване (відмінкові форми) вираження: *Там, у стену, схрестилися дороги.*

Обставина причини – обставина з причиновою характеристикою дії, процесу чи стану, відповідає на питання *чому?*, *чого?*, *з якої причини?*, може мати морфологізоване (прислівникове) і неморфологізоване (відмінкові форми, дієприслівниковий зворот): *Кинув відро спересердя. Заплакав од щастя. Зачепив рукою кухоль, шукаючи сірники.*

Обставина способу дії – обставина з означальною характеристикою дії, процесу чи стану, відповідає на питання *як?*, *у який спосіб?*; може мати морфологізоване (прислівникове) і неморфологізоване (відмінкові форми, дієприслівники та дієприслівникові звороти) вираження: *Заходили поодиноці. Закохався без тям. Виблискує зіркою. Читає стоячи.*

Обставина умови – обставина, що вказує на умову, за якої відбувається дія, стан, процес, відповідає на питання *за якої умови?*, неморфологізована (виражається відмінковими формами, дієприслівниковим зворотом): *Не було б перемоги без віри. Важко кидати землю, не залишивши на ній доброго сліду.*

Обставина часу – обставина з темпоральною характеристикою дії, процесу чи стану. Різновиди: із значенням моменту дії (відповідає на питання *коли?*), із значенням тривалості дії (відповідає на питання *з якого часу?*, *відколи?*, *доки?*, *як довго?*), може мати морфологізоване (прислівникове) і неморфологізоване (відмінкові форми, дієприслівниковий зворот) вираження: *Приходили вночі. Приходили одного разу. Скінчивши гімназію, загубилась в сірій юрбі людській (Х. Алчевська).*

Обставини морфологізовані / неморфологізовані (див. морфологізовані / неморфологізовані члени речення). Обставини морфологізовані виражені прислівниками, неморфологізовані – іменниками, дієсловами (інфінітивом, дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом), синтаксично нерозкладними словосполученнями.

Обставини поширені – обставини, виражені поєднаннями слів, переважно зворотами (дієприслівниковим, порівняльним), зазвичай відокремлені: *Я не зможу для тебе вирізьблювати вірші, мов діаманти холодні (Б.-І. Антонич). Тремтячи від холоду, не міг нічого сказати.*

Односкладні речення – структурно-граматичний тип речень, граматична основа яких виражена одним членом речення, що концентрує в собі певні реалії, явища, стан, вказує на відношення до дійсності, формально співвідноситься з присудком або підметом. Відповідно до такої формальної співвіднесеності, розмежовують дієслівні та іменні односкладні речення, в межах яких виділяють різновиди (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні і номінативні, генітивні, вокативні).

Безособові речення – речення, головний член яких називає дію, процес чи стан, які відбуваються незалежно від їх носія. Найпоширеніший тип у сучасній українській мові. Неоднорідні щодо способу вираження головного компонента, останній може бути виражений безособовими дієсловами, включно з безособовими граматичними формами на -но, -то (*Хай щастить Вам у далекій пуні! Вечоріє вже. Посуд уже помито*), особовими формами, вжитими в безособовому значенні (*Пахне травом*), предикативними прислівниками та адвербіалізованими іменниками в поєднанні з дієсловами (*В аудиторії не можна користуватися мобільними телефонами. Мені було дуже соромно. Сором сліз*), за структурою головний член речення може бути простим (*Немає в аудиторії світла. Щось мені не спиться*), а також складеним, відповідаючи моделям складеного дієслівного (*Надворі почало мрячити. Цю книжку треба прочитати до понеділка*) та складеного прислівникового присудків (*Надворі було дуже спекотно*).

Вокативні речення – іменні односкладні речення, головний член яких виражений іменником у кличному відмінку, зазвичай окличні, непоширені (іноді поширені означенням): *Друже! Любий друже!*

Генітивні речення – іменні односкладні речення, головний член яких вказує на кількість, виражений іменником у родовому відмінку: *А кавунів! Ані крихти*. Вперше виділив в українському мовознавстві І. Слинько. Багато мовознавців такого різновиду односкладних не визнають, оцінюють їх як неповні безособові речення з неназваним головним членом, порівн.: *А кавунів! / А кавунів вродило цього літа!*

Інфінітивні речення – дієслівні односкладні речення, головний член яких виражений одиничним інфінітивом, що в семантичному аспекті має широкий діапазон модальних відтінків, передаючи як реальні, так й ірреальні значення дії, стану, процесу. Дія в таких реченнях логічно пов'язана з певною особою, найчастіше такі речення мають значення спонукання до дії, емоційно забарвлені: *Підкреслити головні і другорядні члени речення!*

Неозначено-особові речення – дієслівні односкладні речення, головний член яких виражений дієсловом у формі 3 особи множини будь-якого часу чи способу. Суб'єкт у таких реченнях не названий, але ситуативно домислюється: *Тут прийшли привітати Вас зі святом. У селі встають рано.*

Номінативні речення (за шкільною термінологією «називні») – іменні односкладні речення, головний член яких виражений іменником у називному відмінку. Такі речення наділені значенням буттєвості; ситуація, яку відтворюють, стосується лише плану теперішнього часу; переважно позбавлені модальних модифікацій; стверджувальні; здебільшого непоширені або ж поширюються лише означенням чи присубстантивним додатком: *Весна. Цвіт яблунь. Синє небо.* Можливі типи номінативних речень: буттєві (*Зимовий вечір. Тиша. Ми*), вказівні (*Ось і станція*), оцінні (*Що за дівчина!*), спонукальні (*Увага!*)

Означено-особові речення – дієслівні односкладні речення, головний член яких може бути виражений дієсловом у формі 1 чи 2 особи однини чи множини (дійсного способу теперішнього або майбутнього часів, наказового способу): *Не маю права на помилку. Не бійтесь заглядати у словник.* За своєю семантикою означено-особові речення близько стоять до двоскладних і відрізняються лише стилістичними відтінками, підкреслюючи передусім дію, а не особу.

Узагальнено-особові речення – дієслівні односкладні речення, головний член яких виражає дію, яка може стосуватися будь-якої особи, найчастіше виражений дієсловом у 2 особі однини, рідше 3 особи множини дійсного способу теперішнього чи майбутнього часу та наказового способу, іноді іншими особовими формами, а також інфінітивом: *Що посієш, те й пожнеш. Печиво випікають при температурі 220 градусів. Лихо конем не об'їхати.* Основним критерієм виділення таких речень виступає не граматичний, а семантичний. Найпоширеніші в художньому і розмовно-побутовому стилях, рідше – в науковому стилі для позначення позачасових дій, звичних процесів та станів. За значенням розмежовують: 1) власне

узагальнені – виражають загальне судження, що може стосуватися будь-якої особи; функціонують у розмовно-побутовому стилі, у фольклорі (у жанрах приказки та прислів'я): *Науки не носять за плечима*, 2) частково узагальнені – виражають стан або дію самого оповідача, що має узагальнений характер, використовуються частіше в художній літературі: *Бувало, підеш у неділю до міста, вип'єш кави*.

Означення – другорядний член речення, який виділяють на основі атрибутивних (означальних) семантико-синтаксичних відношень, виражає ознаку предмета (якісну, кількісну, відносну, присвійну), відтак залежить у реченні від іменника або ж займенника. За способом вираження поділяють на узгоджені, неузгоджені, прикладкові.

Неузгоджені означення – неморфологізовані означення, пов'язані з означуванням словом способом зв'язку керування або прилягання. Виражаються іменниками в непрямих відмінках: родовим без прийменника (*цвіт калина, книжка брата*), родовим із прийменниками (*ручка до дверей, ключі від будинку, будинок із дерева, пляшка з-під кока-коли, плаття без ґудзиків*), знахідним із прийменниками (*плаття в горошок, тканина на костюм*), орудним без прийменника (*вуса підковою*), орудним із прийменниками (*дівчина з примхами, прохід між будинками*), місцевим відмінком (*хата на помості, чоловік у капелюсі, життя на шахті*); прислівниками (*місяць уповні, стежка догори*); незмінними присвійними займенниками (*його стаття*); інфінітивом (*бажання вчитися, прагнення перемогти*); синтаксично нерозкладними словосполученнями (*хлопчик років п'яти*), порівняльним зворотом (*снігурі, як калина*).

Поширене означення – означення, виражене поєднанням слів. Найчастіше це звороти: дієприкметникові, прикметникові, порівняльні. Відповідно до різновидів, може бути узгоджене, неузгоджене, прикладкове. *І сонце, мов горючий птах, і ранок, спертий на вороння* (Б.-І. Антонич). Такі означення зазвичай у реченні відокремлюються, відтак є засобами ускладнення.

Прикладкові означення – означення, які виділяють на основі апозитивних семантико-синтаксичних відношень, пов'язані з означуванням словом кореляцією (див. кореляція) (*річка Рось, дерева-ведетні*) або приляганням (*доба бароко*). Виступають вторинним найменуванням предмета, зазвичай звуженим у порівнянні з первинною назвою. Від прикладок варто відрізняти сполучення іменників неприкладкового характеру, що становлять цілісне поняття: парне

поєднання синонімів (*путь-доріжка*), антонімів (купівля-продаж), копули (*батько-мати*), сполуки із компонентом оцінного значення (*горе-керівник*), складні назви, терміни (*експрес-потяг, сон-трава*). У реченні прикладки можуть становити засоби ускладнення, відокремлюючись комами чи тире: *Підвієся Іскра, полковий обозний, син Острянці Якова, Іван* (Л. Костенко).

Узгоджені означення – морфологізовані означення, пов'язані з означуваним словом способом зв'язку узгодження (узгоджуються з означуваним словом у роді, числі, відмінку); виражаються прикметниками (*Поринути б до синього неба!*), дієприкметниками (*У подарованій книжці відшукав одну цікавинку*), числівниками (*До другої зупинки доїхали без пригод*), займенниками (*До якої зупинки можна йти навпростець*).

Окличні / неокличні речення – типи речень за емоційною забарвленістю. Окличні речення містять емоційне ставлення до повідомлюваного, вимовляються з окличною інтонацією. Будь-які з речень за метою висловлювання – розповідні, питальні, спонукальні – можуть бути як неокличними, так і окличними. Засоби оформлення останніх: інтонація (знак оклику), частки (*О панно Інно, панно Інно!*), окличні слова (вигуки) (*Гей, ходімо в гай зелений!*), інверсія (*Як страшно опускається пільма!*), звертання (*Олесю!*), лексико-граматичні поєднання (*Стільки часу витратили!*). Окрема група окличних речень – заклики, привітання, здравиці, побажання.

Парцельовані речення – структури, які граматично залежать від компонента попереднього речення, але інтонаційно та пунктуаційно оформлені як окремі висловлювання: *Він ішов. Швидко, впевнено. Чітко карбуючи крок*. Різновиди: 1) приєднувальні; 2) видільні; 3) приєднувально-видільні.

Питальні речення – різновид речень за метою висловлювання (див. також розповідні, спонукальні), наділені питальною інтонацією. Засобами оформлення є питальні слова, порядок розташування компонентів. Різновиди: 1) власне питальні (передбачають обов'язкову відповідь на питання): *Ти куди поспішаєш?* 2) питально-риторичні (не потребують обов'язкової відповіді, характерні передусім для художнього стилю): *Чому я не сокіл, чому не літаю?* П. Дудик зазначає, що риторичне запитання становить питальну за формою експресивну констатацію зворотного: позитивна (стверджувальна) форма має заперечний зміст, а негативна (заперечна) – стверджувальний: *Чи словом зборкати орла? = Словом не зборкати орла*. 3) питально-спонукальні

(у формі запитання висловлюється спонукання до дії): *А чи не поговорити нам про доцільність проведення контрольної?* Окрім того, власне питальні поділяють на: а) загальнопитальні (зорієнтовані на стверджувальну або заперечну відповідь («так» / «ні»)): *У нас наступного тижня буде лекція?*; б) частковопитальні (питання стосується окремого моменту якогось явища, прогнозує розгорнуту відповідь): *Хто сьогодні не прийшов на лекцію?* У таких реченнях виникає потреба тоді, коли мовець хоче дізнатись від співрозмовника про невідомі чи сумнівні елементи висловленої думки. Неодмінним засобом таких висловлювань виступають питальні слова: *Чому не прийшли вчасно? Хто це в аудиторії?*. Своєрідним різновидом виступають альтернативні речення, чи речення вибору: *Він пише прозу чи поезію?*

Підмет – головний член двоскладного речення, який указує на носія ознаки (дії, процесу, стану) і перебуває у предикативному зв'язку з іншим головним членом – присудком. На семантико-синтаксичному рівні виступає суб'єктом; у типових виявах має спеціалізовану граматичну форму – називний відмінок; може виражатися іменником (*Дівчина прийшла*), займенником (*Вона прийшла*), числівником (*Двоє прийшло*), субстантивованими прикметниками (*Прийшла новенька*), дієприкметником (*Покинуті ледве оговталися*), вигуком (*Почулося «хі-хі»*), а також дієсловом у формі інфінітива (*Вчитися – справа важка*). При актуальному членуванні найчастіше співвідноситься з темою висловлювання (див. тема / рема речення).

Підмет простий – підмет, виражений однією лексемою чи поєднанням слів, що за значенням дорівнюють одному слову (найменуванням); може виражатися іменником (*Дівчина читає*), займенником (*Вона це робить охоче*), числівником (*Прийшло п'ятеро*), інфінітивом (*Вчитися – не байдики бити*), іншими субстантивованими частинами мови чи формами (прикметником, дієприкметником, вигуком): *Впокорені прийдуть*.

Підмет простий ускладнений – підмет, ускладнений повторенням форм (*хто-хто*); поєднанням займенників (переважно означальних), які десемантизуються, з іншим займенником іменникового зразка або числівником (*вся вона, усі четверо, вони самі, ми всі, хто це*); різними модальними частками (*лише він, навіть Микола, тільки дівчата, хоч і сестра*).

Підмет складений – підмет, виражений синтаксично зв'язаним (нерозкладним, неподільним) словосполученням (див. словосполучення синтаксично вільні / синтаксично зв'язані). До таких належать поєднання зі значенням кількості (*багато хлопців, десять*

яблук, сотня осіб, зо двадцять слив, не менш як дванадцять душ), зі значенням сукупності людей чи тварин (*отара овець, табун коней, натовп студентів*), метафорично нерозкладні сполучення, переважно також наділені значенням кількості (*море квітів, злива вогнів, храми беріз*), словосполучення зі значенням вибіркової (*дехто з нас, один зі студентів*), соціативні поєднання у сполученні з формою множини дієслова-присудка (*Мати з дочкою пішли*), словосполучення з фазовими іменниками (*кінець року, початок дня, середина літа*) та інші словосполучення, які за семантико-граматичними особливостями можуть становити синтаксичну цілісність (*Падає сльоза за сльозою. Це був кухар із кухарів. Ціле поле цвіло*). Підмети, виражені лексикалізованими поєднаннями (*Кривий Ріг*) та фразеологічними зрощеннями (*сон у руку*), з огляду на те, що вони становлять цілісне номінативне значення, за структурою складеними вважати не варто.

Підрядний зв'язок – один з основних типів синтаксичного зв'язку, однобічний за скерованістю. Розрізняють: 1) прислівний (на рівні словосполучення і речення); 2) неприслівний, або ж детермінантний (на рівні речення). Підрядний зв'язок у словосполученні реалізується такими основними способами зв'язку як узгодження, керування, прилягання.

Детермінантний підрядний зв'язок – неприслівний зв'язок, компоненти якого на семантико-синтаксичному рівні не пов'язані валентно окремі члени речення в простому (до них належать більшість обставин, зокрема всі морфологізовані), підрядні предикативні частини з обставинними значеннями в складному.

Прислівний підрядний зв'язок – різновид підрядного зв'язку, що базується на валентності – здатності слова вступати у зв'язки з іншими словами, на відміну від детермінантного, чи неприслівного. Властивий словосполученню та реченню (складнопідрядні речення з підрядними означальними, з'ясувальними). Прислівний зв'язок може бути обов'язковим: *захоплюватися (кимось, чимось), зустріти (когось, щось)* або факультативним: *заплакати (від чогось, з чогось)*. Такий зв'язок також може бути передбачуваним (прогнозованим): *зустріти (когось)* або непередбачуваним (непрогнозованим): *списати (щось, у когось, з чогось)*. Здебільшого обов'язковий зв'язок є прогнозованим, а факультативний – непрогнозованим, хоча така відповідність дещо умовна.

Поширені / непоширені речення – структурно-граматичні різновиди речень за ознакою наявності / відсутності другорядних членів речення: *Кожен із нас працює над курсовою роботою. / Кожен із нас працює.*

Поширені члени речення – структурно-граматичні різновиди другорядних членів речення, виражені словосполученнями, які набувають цілісної синтаксичної функції в структурі речення. Стосуються, як правило, напівпредикативних членів, виражених зворотами – дієприслівниковими, дієприкметниковими, прикметниковими, порівняльними. **Див.** поширені означення, обставини.

Предикат – ознака предмета чи діяча в реченні. Відповідно до семантико-синтаксичної структури речення, предикат, чи предикатна синтаксема, виступає головним компонентом, від семантики якого залежить формування структури речення. Виділяють первинні та вторинні предикати. Первинні на формально-граматичному рівні відповідають присудкові двоскладного чи головному члену односкладного речень. Вторинні предикати на формально-граматичному рівні відповідають означенням, обставинам, вставним компонентам тощо (**див.** синтаксеми вторинні). Із предикатом пов'язане поняття валентності – його здатності сполучатися з необхідними субстанціональними синтаксемами. Відповідно до валентного потенціалу нараховують шість типів предикатів (І. Вихованець, Т. Масицька): від одновалентних (*Дівчина усміхнулася*) – до шестивалентних (*Батько **привозить** яблука синові автомашиною із Яворова до Львова*). В українському мовознавстві виділено також семантичні типи предикатів (за І. Вихованцем): дії (*Дівчина читає*), стану (*Дівчина весела*), процесу (*Дівчина веселішає*), якості (*Шитишина колюча*), локативності (*Листя опадає з дерев*), кількості (*Дівчат багато*).

Предикативний зв'язок – один з основних типів синтаксичного зв'язку, за скерованістю двобічний, діалектичний, стосується підмета та присудка у двоскладному реченні. Реалізується таким способом зв'язку, як координація. А. Загнітко виділяє також інші способи – співв'язок, співположення (**див.** відповідні рубрики). Дехто з мовознавців предикативний зв'язок розглядає в межах підрядного (Б. Кулик, Вінницька синтаксична школа – П. Дудик та його послідовники).

Предикативність – комплексна граматична категорія (надкатегорія), яка охоплює ті особливості речення, які відтворюють повідомлюване як

реальне / ірреальне. Така категорія включає категорії часу й модальності (див. модальність, синтаксичний час).

Прилягання – спосіб синтаксичного зв'язку в підрядному словосполученні, при якому залежний компонент поєднується з головним лише за змістом, відтак способом його вираження є незмінні слова чи форми: прислівник (*замало читає*); інфінітив (*бажання вчитися*); дієприслівник (*читає лежачи*); незмінні прикметники (*колір індиго*); незмінні займенники (*його телефон*); іменники, які прилягають за змістом (*стиль бароко*). Головним компонентом у словосполученнях зі способом зв'язку прилягання можуть бути різні частини мови, сполучуваність яких обмежена граматичними й семантичними особливостями.

Прилягання відмінкове – прилягання із залежним іменником у непрямих відмінках, який із головним компонентом пов'язаний детермінантним (неприслівним) зв'язком (лише за змістом). У такому розумінні ряд словосполучень із слабким керуванням можна розглядати в площині відмінкового прилягання: *йти стежкою, проїхати кілометр, працювати лише рік, летіти пташкою*. В українському мовознавстві на таке прилягання вперше звернув увагу С. Кротевич.

Присудок – головний член двоскладного речення, що виражає предикативну ознаку предмета, названого підметом. На формальному рівні присудок підпорядковується підметові, поєднаний із ним координацією (див. координація); на семантико-синтаксичному рівні виступає предикатом (див. предикат), якому відводиться центральна роль у формуванні висловлювання. На вираженні типового присудка спеціалізується дієслово.

Присудок простий – структурний різновид присудка, що засвідчує в одному компоненті цілісність лексико-граматичного значення. Це найтиповіший присудок, за частиномовною належністю дієслівний, виражений особовими формами (*Студенти вчаться від сесії до сесії*), рідше інфінітивом (*А студенти – втікають з аудиторії*); усіченими формами (*А зайчик скік*), вигуками (*Він геть з хати*), фразеологічними зрощеннями (*Він зранку до ночі б'є байдики*). Інфінітивний присудок характерний переважно для двоскладного речення з підметом, вираженим такою ж формою: *Посадити дерево – залишити про себе найкращу пам'ять*. Такі присудки І. Вихованець (услід за О. Потебнею) вважає іменними, а не дієслівними.

Присудок простий ускладнений – присудок, виражений дієсловом у поєднанні з часткою (*А Івась собі спить*); семантично

неповноцінними дієсловами (*А він взяв розказав про все*); повторами дієслів в однакових чи різних формах (*І сам поїхати не поїхав, і мені не дозволив*).

Присудок складений – структурний різновид присудка, який об'єднує два компоненти – зв'язковий (виражає граматичне значення) та основний (виражає лексичне значення). За морфологічним способом вираження складені присудки бувають дієслівними, іменними та прислівниковими.

Присудок складений дієслівний – структурно-граматичний різновид двочленного присудка, що складається з допоміжного компонента (зв'язки) та основного, вираженого інфінітивом: *Він хотів повернути увагу. Ми змушені поінформувати про цей випадок.* Зв'язковий компонент за значенням може бути: 1) фазовим (*починати, взятися, стати, заходжуватися, продовжувати, закінчувати, переставати*); 2) модальним (вказувати на можливість, бажання, спроможність, повинність, волевиявлення); останній може виражатися, на відміну від фазового, не лише дієсловами (*наважуватися, спромогтися, зуміти, мусити, прагнути, могти, посміти*), а й прикметниками (*ладен, радий, згоден, повинен, здатний, схильний, спроможний*), сполуками слів (*мати можливість, мати намір, мати змогу, не в змозі, не в силі*). Дієслівний складений присудок також може мати ускладнену форму – містити два зв'язкові компоненти, переважно з комбінацією модального та фазового значень (*Він почав силуватися вставати*).

Присудок складений іменний – структурно-граматичний різновид двочленного присудка (зв'язка + іменний компонент). Допоміжний компонент-зв'язка виражається дієслівними формами, які десемантизувалися цілком чи частково (уперше таку тенденцію описав Л. Булаховський), найчастіше це дієслово «бути» в різних граматичних формах (в т.ч. і нульове вираження у формі теперішнього часу), а також дієслова на зразок *становити, здаватися, вважати-ся, називатися, робитися, доводитися, ставати* тощо. Основний (іменний) компонент може виражатися іменником, прикметником, дієприкметником, рідше числівником та займенником, а також синтаксично нерозкладними словосполученнями та фразеологізмами: *Дівчина красива. Дівчина – красуня. Ми сьогодні перші. Не ті тепер дівчата. Парубок – хоч води напийся.* Граматичні форми іменного компонента: найчастіше називний та орудний відмінки (*Вона була вродлива / Вона була вродливою*), також знахідний відмінок з при-

йменником за (*Остан лишився за старшого*), родовий відмінок (*Блузка була фіалкового кольору*, *Штани були з льону*, *Джинси були без розміру*), місцевий відмінок (*Дерева були в цвіту*). Часто складений іменний присудок, особливо при нульовій зв'язці, має засоби ускладнення – частки *як, наче, ніби, от, це, то, ось, не*.

Присудок складений прислівниковий – структурно-граматичний різновид двочленного присудка (зв'язка + прислівниковий компонент). Зв'язка – найчастіше дієслово бути. Здебільшого в реченнях зі складеним прислівниковим присудком підмет виражений інфінітивом. Виділення такого присудка також залежить від комунікативної настанови речення та порядку слів: 1) інфінітив + прислівник → речення двоскладне: *Ходити по місту після дванадцятої години ночі було лясно*; 2) прислівник + інфінітив → двоскладне, якщо прислівник має значення оцінки: *То небезпечно – генія цькувати* (Л. Костенко). Якщо ж прислівник виражає значення стану суб'єкта, то він входить разом з інфінітивом до складу головного члена односкладного безособового речення: *Як радісно блукати вулицями старого Львова!*

Присудок подвійний (складний, дуплексивний) – структурно-граматичний різновид присудка тричленної будови, який виділяють на основі подвійного синтаксичного зв'язку. Виділяють як окремий тип Б. Кулик, Л. Пономарів, І. Вихованець. Лише згадують, але окремо не виділяють Л. Грищенко, Р. Христіанінова. Часто із терміном «складний» використовують інші назви на позначення двочленних-тричленних форм присудків, які за структурно-граматичними особливостями не можуть розглядатися як складені, – «гібридний», «комбінований», «змішаний», «багатоелементний». До таких присудків включають тричленні моделі, які є результатом ускладнення складеного дієслівного та іменного: *Поезія не може бути власністю*. *Я перестала бути доброю до всіх*. *Я не збираюся ставати вашою боржницею або ж двочленні моделі з двома повнозначними компонентами: Він повернувся додому втомлений*. Останній приклад, власне, і є подвійним присудком; складається з повнозначного дієслова зі значенням руху, процесу чи стану та іменної частини, вираженої процесуальним прикметником чи дієприкметником, порядковим числівником. Останні не обов'язкові для структури речення та вказують на тимчасову ознаку в момент мовлення: *Кошенята ростуть здоровими*. *Він прибіг до фінішу другим*. Подвійними (складними) присудками є лише такі, що стосуються підметів- назв осіб. Якщо ж функцію підмета виконують назви неістот, то такі присудки варто вважати складеними іменними,

порівн.: Сидів сотник Забр'юха сумний та невеселий. / Хата стояла не метена.

Речення – інтонаційно і граматично оформлена за законами певної мови предикативна синтаксична одиниця, яка є основним засобом формування, вираження і повідомлення думки; яка характеризується семантичною та інтонаційною завершеністю.

Розповідні речення – комунікативний різновид речень, які наділені розповідною інтонацією, подають інформацію про факти дійсності. Див. також питальні речення, спонукальні речення.

Семантико-синтаксичний аспект аналізу речення стосується його оцінки як системи відношень, яку формує предикат (див. предикат). Елементарне із семантичного погляду речення позначає одну ситуацію, чи подію. Його структура формується відповідними компонентами, які називають синтаксемами (див. синтаксеми первинні). Основна синтаксема – предикатна – визначає кількість та якість необхідних компонентів – первинних субстанціональних синтаксем. Вони пов'язані з предикатом валентним (обов'язковим, прислівним) зв'язком (див. підрядний прислівний зв'язок). У мовознавстві зроблено семантичну класифікацію предикатів: процес, дія, стан, якість, кількість, локатив, а також субстанціальних синтаксем: суб'єкт, об'єкт, локатив, адресат, інструменталь тощо. Інші компоненти, не пов'язані валентним зв'язком із предикатом, називають детермінантами, чи вторинними синтаксемами (див. синтаксеми вторинні). Речення з останніми вважають неелементарними (складними). Семантико-синтаксичний рівень розглядають у взаємодії з іншими – формально-граматичним та комунікативним. Відповідно до їхніх співвідношень виділяють: 1) речення симетричної організації (суб'єкт = підмет; предикат = присудок): *Бузок розцвітає*; 2) речення асиметричні (з порушеними зазначеними семантико-синтаксичними та формально-синтаксичними відповідностями): *Пахне травом* (суб'єкт = додаток). *У кімнаті повітлішало* (суб'єкт = обставина місця).

Семантико-синтаксичні відношення – смислові стосунки між одиницями підрядного зв'язку. У підрядних словосполученнях виділяють три основні (об'єктні, означальні, обставинні) та два додаткові (апозитивні, комплективні) типи семантико-синтаксичних відношень. У порівнянні з ними, способи зв'язку (узгодження, керування, прилягання) є формально-граматичними. За основними типами семантико-синтаксичних відношень

розмежовують функції другорядних членів у реченні (означення, додаток, обставина).

Апозитивні відношення – додатковий тип відношень у підрядних словосполученнях, що базуються на атрибутивних (означальних) відношеннях, однак стосуються поєднань прикладкового характеру (сполучення іменників, які по-різному номінують один предмет): *річка Дніпро, красуня дівчина*.

Комплективні відношення – додатковий тип відношень у підрядних словосполученнях, мають статус доповнювальних, відтак стосуються синтаксично зв'язаних словосполучень, які у структурі речення функціонують як один член речення. Комплективні відношення можуть формуватися як вторинні на базі об'єктних (*п'ять олівців, треба вчитися*), а також атрибутивних відношень (*всі студенти*).

Об'єктні відношення – одні з основних типів відношень підрядного зв'язку, передають залежність предмета від дії (*подарувати книгу*), від іншого предмета (*пам'ятник Франкові, подарунок сестрі, підкорення космосу*), від ознаки (*вдячний за допомогу, уважний до мене*). Залежний компонент відповідає на питання непрямих відмінків, у структурі речення виступає в ролі додатка. Об'єктне значення можуть мати не лише іменники чи займенники, а й дієслова (*навчити читати*).

Обставинні відношення – одні з основних типів відношень підрядного зв'язку, при яких залежний компонент виражає обставинну характеристику дії чи ознаки, у структурі речення виконуючи роль обставини. Різновиди: причини (*блідий від страху*); способу дії (*летіти птахом*); міри і ступеня (*працювати лише рік, дуже високий*); мети (*працювати для щастя*); умови (*зустрінемося при нагоді*); часу (*прийти увечері*); місця (*прийти до театру*); допусту (*прийшли всупереч погрозам*).

Означальні (атрибутивні) відношення – одні з основних типів відношень підрядного зв'язку, стосуються зв'язку між предметом та його ознакою. Головний компонент виражений іменником (займенником), залежний компонент – будь-якою частиною мови: *бажання вчитися, дорога вгору, його бажання, велике бажання, п'ятий семестр, бажання студента*.

Синкретичні члени речення – члени речення, в яких поєднуються різні синтаксичні функції внаслідок подвійних семантико-синтаксичних відношень. Оскільки основним фактором син-

кретизму вважають невідповідність змісту і форми синтаксичної одиниці, то властиве це явище передусім другорядним членам речення неморфологізованого способу вираження. Можуть бути такі причини синкретизму: наявність різних семантико-синтаксичних відношень між поєднуваними компонентами (*Побачивши дівчину, зупинився: зупинився коли? або чому?*), подвійні синтаксичні зв'язки внаслідок порядку слів (*Готує тісто на піцу: готує навіщо? або тісто яке?*), еліпсису дієслівної форми (*Квіти на столі: квіти які? або [стоять, є] де?*) тощо.

Синтагма – інтонаційно-сміслова єдність, яка виражає в контексті цілісне поняття, може складатися зі слова, словосполучення чи цілого речення (наприклад, відокремлені члени речення); часто еквівалентна поняттю синтаксична єдність. Термін належить Ф. де Соссюру.

Синтаксема – компонент семантико-синтаксичної структури речення. Синтаксеми поділяють на первинні та вторинні, предикатні та субстанціональні (див. предикат, суб'єкт).

Синтаксеми вторинні – синтаксеми, не пов'язані валентним зв'язком (див. також детермінанти). Вторинними можуть бути як предикатні синтаксеми – модальні, адвербіальні, означальні (*На мою думку, буде дощ = Буде дощ + Я так думаю; Він заплакав від радості = Він заплакав + Він радів; Вродлива дівчина підійшла до гурту = Дівчина підійшла до гурту + Дівчина є вродливою*), так і субстанціональні, наприклад вокативні синтаксеми (*Петре, ти йдеш?*).

Синтаксеми первинні – синтаксеми, пов'язані валентним зв'язком. До таких належать первинні предикати (див. предикат), а також субстанціональні синтаксеми (див. субстанціональні синтаксеми).

Синтаксис – розділ граматики, який вивчає способи поєднання і порядок слів у словосполученні та реченні. Термін використовують також у значенні характерних для мови засобів та правил створення мовленнєвих одиниць.

Синтаксичний час – часова віднесеність речення об'єктивної модальності. Зазвичай відповідає морфологічному часу дієслова-присудка, однак може і відрізнятися за умови відносного вживання часових форм: *Учо-*

ра зустрічаю свого знайомого, а він і каже... «Я пішов до сусідів!» – гукає Василь. Окрім дієслів, є й інші показники часовості в реченні: прислівникові детермінанти, мовленнєві чинники формування ситуації в цілому.

Ситуативно неповні речення – комунікативний різновид власне неповних речень, в яких структурно-семантична неповнота підказується ситуацією висловлювання: Роман (*частує друзів*): «*Прошу покійно, за здоров'я!*» → повнота останнього речення відтворюється мовленнєвою ситуацією, засвідченою в ремарці.

Словосполучення – підпорядкована реченню синтаксична непередикативна одиниця, яка є смисловим і граматичним поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного або сурядного зв'язку (див. нижче підрядне словосполучення, сурядне словосполучення).

Ад'єктивні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний (*опорний, стрижневий*) компонент виражений прикметником. Залежні компоненти можуть бути: іменниками (*несподіваний для більшості*), займенниками (*несподіваний для кожного*), прислівниками (*трохи завищений*), дієсловами (*готовий допомогти*).

Адвербіальні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний компонент виражений прислівником. Залежні компоненти: іменники (*видно село*), займенники (*незручно для всіх*), дієслова (*необхідно прочитати*), прислівники (*трохи високо*).

Вербальні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний компонент виражений дієсловом. Залежні компоненти – усі самостійні частини мови: іменники (*прийшов до колеги*), прикметники (*прийшов веселий*), займенники (*прийшов до нього*), числівники (*порахував до десяти*), прислівники (*прийшов вчасно*), дієслова (*прийшов подивитися*).

Елементарні / неелементарні словосполучення – структурно-граматичні різновиди сурядних і підрядних словосполучень, те саме, що прості / складні. Елементарні (прості) одиниці – це поєднання двох компонентів на основі підрядного чи сурядного зв'язку (*Андрійковий батько, батько і син*). Неелементарні (складні) словосполучення – поєднання щонайменше трьох слів підрядним, сурядним або змішаним зв'язком (*захоплено розповідав про Париж, допоміг віднести валізу, підійшов до студентів та викладачів*). Багаточленні словосполучення, до складу яких входять лексикалізовані та фразеологізовані

поєднання, а також аналітичні граматичні форми, вважають не складними, а простими (*підійшов до Ігоря Чабана, будуть читати текст, його ахіллесова п'ята*).

Лексикалізоване словосполучення – словосполучення, високий ступінь семантичної спаяності компонентів якого призводить до формування цілісного значення, еквівалентного значенню одної лексеми; так утворюються складені найменування: *Петрові батоги* (назва рослини), *Чумацький Шлях*, *Петренко Ярослав*. Такі поєднання слів не прийнято вважати синтаксичними одиницями.

Нумеральні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний компонент виражений числівником. Залежними компонентами в таких словосполученнях можуть бути іменники (*шість студентів*), займенники (*один із нас*), числівники (*один із сімнадцятьох*).

Підрядне словосполучення – словосполучення з підрядним типом синтаксичного зв'язку. У таких словосполученнях вирізняють головний (опорний) компонент та залежний, які можуть мати різну позицію один до одного: *прийшов* → (з якою метою?) *подивитися*, *вродлива* ← (яка?) *дівчина*.

Прономінальні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний компонент виражений займенником. Залежні компоненти: іменники (*кожен із студентів*), займенники (*ми всі*), числівники (*кожен зі ста*).

Синтаксично вільні / синтаксично зв'язані словосполучення. Вільне словосполучення – граматично розкладне поєднання, компоненти якого в реченні виконують функцію різних членів речення. Такими є більшість підрядних словосполучень. Синтаксично зв'язане (інші терміни – синтаксично нерозкладне, синтаксично цілісне, синтаксично нечленоване) – підрядне словосполучення, яке в реченні виконує функцію одного члена; зумовлене семантико-граматичною недостатністю опорного компонента. Основні структурно-семантичні та структурно-граматичні різновиди таких словосполучень: а) із кількісною семантикою (*четверо коней, без десятка тисяча, сотня козаків*); б) із значенням сукупності людей та тварин (*отара овець, юрба студентів*); в) з видільним значенням, у т.ч. з суперлативною оцінкою (*один із гурту, хтось із нас, кухар із кухарів*); г) метафоричні сполучення (*зазвичай кількісного значення*) та перифразні поєднання (*море квітів, злива вогнів*); ґ) складені форми присудка чи головного члена односкладного речення (*можна почекати, була вродливою*,

хотів вивчити); д) поєднання з фазовими іменниками (*початок дня*); е) соціативні сполучення (*ми з вами, дівчата з хлопцями*); є) інші поєднання, в яких один із компонентів семантично недостатній (*щось незвичайне, вишневого кольору*).

Субстантивні словосполучення – підрядні словосполучення, в яких головний компонент виражений іменником. Залежні компоненти – всі самостійні частини мови: іменники (*студенти з університету*), прикметники (*розумні студенти*), числівники (*двома студентами*), займенники (*наші студенти*), дієслова (*бажання вчитися*), прислівники (*весна вповні*).

Сурядні словосполучення – словосполучення із сурядним типом зв'язку. Відповідно до структурних особливостей можуть бути елементарні / неелементарні (**див.** словосполучення елементарне / неелементарне): *не знав, але вивчив / не знав, але вивчив і запам'ятав*. Між компонентами таких словосполучень можуть формуватися такі семантико-синтаксичні відношення: єднальні (*батьки і діти*), зіставно-протиставні (*знав, однак не сказав*), розділові (*то мовчав, то говорив*), градаційні (*не тільки студенти, а й викладачі*). За видом зв'язку сурядні словосполучення поділяються на відкриті (з єднальними і розділовими відношеннями) та закриті (із зіставно-протиставними та градаційними відношеннями).

Фразеологізоване словосполучення – словосполучення, компоненти якого є фразеологічно зв'язаними. Традиційно такі поєднання не вважають синтаксичними одиницями: хоча в реченні вони виконують цілісну синтаксичну функцію, однак за структурними особливостями члени речення, виражені фразеологізмами, вважають простими.

Співв'яз – один із способів реалізації предикативного зв'язку в реченні між підметом і присудком (виділяє А. Загнітко), при якому дві граматичні форми не координуються, а лише співвідносяться. Такий спосіб властивий реченням з інфінітивним підметом: *Учитися – справа не з легких. Учитися буває важко. Учитися – не ціпом махати*. **Див.** також співположення, координація.

Співположення – спосіб предикативного зв'язку в реченні між підметом і присудком (виділяє А. Загнітко). Характерний для речень, у яких синтаксична функція головних членів залежить від їхньої позиції: *Зима холодна* (речення двоскладне, прикметник виконує роль присудка); *Холодна зима* (речення односкладне, прикметник виконує функцію означення). **Див.** також співв'яз, координація.

Спонукальні речення – різновид речень за метою висловлювання (див. також розповідні речення, питальні речення), наділені спонукальною інтонацією (виражають наказ, побажання, прохання). Засоби оформлення: спонукальна інтонація, дієслова в наказовому способі (*Иди!*), інфінітив (*Залишити конспекти після пари на перевірку!*), частки (*А щоб ти знав!*), вигуки (*Геть! Годі!*); також передавати значення спонукування можуть дієслова дійсного способу (*От, Лукашу, поможеш тут в'язати молодиці (Лєся Українка)*). Варто відзначити, що дієслова у формі наказового способу не завжди можуть виражати спонукування до дії: *А лисичка-сестричка тоді візьми та й прикинься мертвою!* Враховуючи бажальну модальність, також виділяють і бажальні речення: *Подати б Романові якийсь знак!*

Стверджувальні речення – різновид речень за модальністю, стверджують існування предметів і явищ об'єктивної дійсності, на відміну від заперечних (див. заперечні речення).

Суб'єкт – компонент семантико-синтаксичної структури речення, одна із субстанціональних синтаксем, що перебуває у валентному зв'язку з предикатом, носій ознаки. Виділяють такі семантичні типи суб'єктів: дії, процесу, стану, якості, кількості, локативності (залежно від семантичного типу предиката, див. предикат). Суб'єкт може мати інваріантне вираження – форму називного відмінка, засвідчуючи на формально-граматичному рівні функцію підмета у двоскладному реченні (*Бузок цвіте*) або варіантне – форми непрямих відмінків, засвідчуючи функції другорядних членів речення (*Пахне травою. Не спиться мені. Відлягло на серці*). Також суб'єкти можуть бути первинними (в наведених прикладах) та вторинними (у кличному відмінку: *Земле моя, ти єдина у світі!*). Див. також синтаксема, субстанціональні синтаксеми.

Субстанціональні синтаксеми – компоненти семантико-синтаксичної структури речення, що перебувають у валентному зв'язку з предикатом. Поділяють на суб'єктні та об'єктні. Останні можуть бути: власне об'єктні (*Приніс книжку*), адресатні (*Приніс батькові*), локативні (*Побачив у Богдана*), інструментальні (*Написав олівцем*). Див. також синтаксема, суб'єкт, предикат.

Сурядний зв'язок – зв'язок, що характеризується відсутністю залежності між компонентами. Властивий словосполученню та реченню. Див. сурядні словосполучення.

Тема / рема речення. Терміни стосуються бінарного членування речення. Тема – предмет повідомлюваного (те, що є відомим, вихідним), рема – саме повідомлюване (те, що стверджується або запитується про вихідний пункт повідомлення): *Студенти (тема) вирішили не йти на лекцію (рема)*; варто зазначити, що в реченні-висловлюванні теми може і не бути, але рема є завжди. Також **див.** актуальне членування речення.

Тяжіння (термін належить Л. Булаховському) – різновид неповного узгодження, поєднання неповнозначного дієслова з прикметником, дієприкметником, числівником. Такі поєднання в реченні відповідають складеному іменному присудкові (*була вродливою*) або подвійному (*прийшов захеканий*). В останньому дієслово є напівзв'язкою, зазвичай зі значенням переміщення, стану, процесу (*ростуть здоровими*). Таке узгодження, як і власне граматичне, стосується поєднання іменника та прикметника, але не безпосередньо, а опосередковано – через дієслівний компонент, отже, особливістю тяжіння є те, що цей спосіб зв'язку реалізується двома компонентами за посередництвом третього: *Кошенята ростуть здоровими*. Тяжіння – проміжний зв'язок між узгодженням та приляганням.

Узгодження – спосіб зв'язку в підрядному словосполученні, при якому залежний компонент узгоджується в роді, числі та відмінку з головним. Головний компонент у таких словосполученнях – іменник або займенник, залежний – іменні частини мови (форми): прикметники (*розумні студенти*), дієприкметники (*написані конспекти*), числівники (порядкові; кількісні *один, два, три, чотири*; інші кількісні – лише в непрямих відмінках: *п'ятий студент, п'ятьох студентів, два студенти*), займенники (*наші студенти*).

Асоціативно-граматичне узгодження – узгодження, властиве словосполученням із незмінними іменниками в ролі опорного компонента, рід яких визначається за родовим поняттям (асоціативно); тому такі словосполучення можна доповнити третім компонентом: *зелена кольрабі = зелена капуста кольрабі; повновода Міссісіпі = повновода ріка Міссісіпі*.

Власне граматичне узгодження – узгодження за граматичним вираженням роду, числа та відмінка (*на синьому небі, наші друзі, п'ятий поверх* тощо). **Див.** також узгодження повне.

Неповне узгодження – узгодження залежного компонента не за всіма граматичними значеннями (роду, числа та відмінка), напр. *п'ятьох студентів* (узгодження за відмінком), *дві квітки* (узгодження за родом і відмінком). До неповного узгодження також включають

тяжіння (*прийшов утомлений*) та смислове, умовно-граматичне та асоціативно-граматичне узгодження.

Повне узгодження – узгодження за всіма граматичними значеннями – роду, числа та відмінка. **Див.** узгодження власне граматичне.

Смислове узгодження – контекстуальне узгодження залежного слова з головним, залежно від реалізації спільного (подвійного) роду опорного іменника: *наш / наша листоноша, такий / таке базікало*.

Умовно-граматичне узгодження – узгодження залежного слова з головним за умовно-граматичними показниками, властиве словосполученням із незмінними іменниками, в яких рід визначається за загальною семантикою: *козацьке бароко, військовий аташе, маленький поні*. Також до такого типу неповного узгодження включають і поєднання займенників *хтось, щось* із прикметниками чоловічого та середнього роду: *щось близьке, хтось рідний*.

Ускладнені речення – на формально-граматичному рівні прості речення, які містять засоби ускладнення: однорідні члени речення, відокремлені члени речення, вставні та вставлені компоненти, звертання. На семантико-синтаксичному рівні ускладненими вважають усі речення, які містять вторинні синтаксеми (валентно не пов'язані з первинним предикатом). **Див.** синтаксеми первинні та вторинні.

Ускладнені члени речення – члени речення, до складу яких входять неповнозначні чи напівпозначні слова, а також повторення компонентів. Найчастіше відзначають ускладнені прості підмети та присудки. **Див.** присудок простий ускладнений, підмет простий ускладнений.

Факультативний зв'язок (те саме, що необов'язковий) – різновид підрядного прислівного зв'язку, на противагу обов'язковому підрядному зв'язку, ґрунтується на слабкому валентному (напіввалентному зв'язку), здебільшого властивий поєднанням дієслова з відмінковими (прийменниково-відмінковими) формами іменників, що засвідчують обставинні семантико-синтаксичні відношення: *прокинутися від гуркоту, звільнитися з роботи, заснув при світлі*.

Формально-граматичний аспект – один з основних аспектів аналізу речення, передбачає вивчення формальної будови; стосується передусім характеристики синтаксичних зв'язків і компонентного складу структур: поділу речень на прості / складні, односкладні / двоскладні, поширені / непоширені. У поєднанні зі семантико-синтаксичним та комунікативним аспектами формує функціональний підхід до аналізу речення.

Навчальне видання

КУТНЯ Галина

СИНТАКСИС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Частина I

Словосполучення і просте речення

Навчально-методичний посібник

для студентів денної форми навчання
зі спеціальностей «слов'янські мови»,
«арабська, перська, японська мови»

Формат 60x84/₁₆. Ум. друк. арк. 10,3. Тираж пр.

Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.